

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’DE YAYINCILIK ALANININ
DÖNÜŞÜMÜ (1980-2015)**

MEHMET ERKEN

2501130999

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YÜCEL BULUT**

İSTANBUL- 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Mehmet ERKEN Numarası : 2501130999
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Anabilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. Yücel BULUT
Tez Savunma Tarihi : 20.07.2016 Saati : 11.00
Tez Başlığı : Türkiye'de Yayıncılık Alanının Dönüşümü (1980-2015)

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Yücel BULUT		Kabul
2- Doç. Dr. Enes KABAKCI		Kabul
3- Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL		Kabul
4- Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk OCAKOĞLU		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Fahri ÇAKI		
2- Doç. Dr. Lütfi SUNAR		

ÖZ

TÜRKİYE’DE YAYINCILIK ALANININ DÖNÜŞÜMÜ (1980-2015)

MEHMET ERKEN

Bu çalışma, Türkiye’de yayıncılığın son 35 senede geçirdiği dönüşümü Pierre Bourdieu’nun teork araçları yardımıyla açıklamayı hedeflemiştir.

Bu maksatla çalışmanın ilk bölümünde yayıncılığın doğuşundan bugüne tarihi ana hatları ile ele alınmıştır. Bu tarihi anlatı içinde yayıncılığın yaşadığı kırılma dönemleri ve gelişen kurumsal yapısı ortaya konmuştur. İkinci bölümde, bu tarihsel anlatıya binaen son 35 sene içinde yayıncılığın dönüşümünü etkileyen faktörler özel olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, ilk bölümlerde ortaya konulan tarihsel anlatı ve özel incelemelere binaen gelişen yayıncılık alanı, bu alanın sermaye yapıları, çatışma noktaları ve alt alanları tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda Türkiye yayıncılık alanının yapısı, bu alanın kendine has sermaye düzeni ve çatışma alanları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Alan, Türk Yayıncılık Tarihi, Türk Matbuat Tarihi

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF PUBLISHING FIELD IN TURKEY (1980-2015)

MEHMET ERKEN

This research aims to show transformation of Turkish publishing in the last 35 years, with theoretical perspectives of Pierre Bourdieu.

For this aim, the first chapter of the research deal with general history of publishing in Turkey. In this historical narrative turning points and institutionalization of publishing highlighted. The second chapter focus on critical factors of the last 35 years which are highly effective on the transformation. Based on the narrative in the first 2 chapters The last chapter aims to analyze emerged publishing field, capital structure of the field, sub-fields and conflict points of the field,

In the end of the research structure of Turkish publishing field, its special capital formations and conflict points determined.

Keywords: Pierre Bourdieu, Field, History of Turkis Publishing, History of Turkish Media

ÖNSÖZ

Yayıncılığın tarihini ve bugünkü durumunu incelediğim bu çalışmanın temelleri yıllar öncesinde peyderpey atıldı. Okumaya meraklı matbaacılık yapan bir babanın oğlu olmam sebebiyle kağıt ve kağıttan mamul ürünlere karşı nispeten hassas bir çocukluk geçirdim. Kitap, hayatımın büyük bir kısmında, en önemli eşyalardan biri olageldi. Yayın dünyasına ise üniversiteden itibaren, hem halihazırda çalıştığım haber mecrası, hem de çocukluktan gelen kitaplara dair merak vesilesiyle yoğun bir ilgim oldu. Bu konuya karşı akademik ilgimin ise Boğaziçi Üniversitesi'nde Kent Sosyolojisi ve 1980 sonrası siyasi hareketlere dair aldığım derslerde başladığını söylemem gerekiyor.

Fakat beni konuya esas sevk eden saik 2012 yılının sonunda, Ebubekir Erdem ile yaptığım bir mülakatın zihnimde uyandırdığı sorulardır. Prof. Dr. Şerif Mardin, zihnimdeki soruların ilk nüvelerini, derin bilgisi ile geliştirmeme yardımcı oldu. Tezin vücut bulması ise İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, hocaları, asistanları ve nihayetinde tez jürimde bulunan hocalar sayesinde oldu. Evvela Prof. Dr. İsmail Coşkun, bölüme girmemde ve burada sebat etmemde ciddi katkılarda bulundu. Bölüme girerken aklımda bulunan soruların izinden giderek Prof. Dr. Tayfun Amman ve Mehmet Genç hocalarımla dersleri vesilesi ile matbaanın tarihine Türkiye Yayın Dünyası'na dair daha derinlemesine çalışma imkanı buldum. Tez danışmanım Prof. Dr. Yücel Bulut bu çalışmalar sonrasında zihnimde uyanan problemleri teşvik edici bir merak ile karşılayarak, problemlerin sosyolojik bir temele kavuşmasında ve tarihsel arka planında göremediğim noktaların aydınlatılmasında ciddi katkılar sundu. Doç. Dr. Enes Kabakçı, hem tez yazım sürecinde hem de savunmam esnasında yerinde eleştiriler ile yol gösterdi. Diğer jüri üyelerim Doç. Dr. Yusuf Adıgüzel, Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk Ocakoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Murat Şentürk tezin bütününe ve özellikle kendi araştırma alanlarına temas eden noktalarına dair ufuk açıcı yorumlarda bulundular. Kendilerine müteşekkirim.

Tabi ki bu çalışma da her çalışma gibi, beni madden ve manen destekleyenlerin yardım ve himmetleriyle meydana çıktı. Yukarıda zikrettiğim isimler dışında, Alperen Gencosmanoğlu, tezin her safhasında neredeyse benim kadar emek sarf etti. Kendisine özel bir teşekkür borçluyum. Abdurrahman Nur, Cankat Kaplan, Yunus Babacan,

Nazif Koca, Doç. Dr. Nurullah Ardıç ve Doç. Dr. Cüneyt Kaya tezin muhtelif kısımlarını okuyarak önemli geri dönüşlerde bulundu.

Tezin yazımını çoğunlukla evimde gerçekleştirsem de, İSAM Kütüphanesi ve Bilim ve Sanat Vakfı kütüphanelerinde de hem kaynak araştırması yaptım hem de çalışmalarda bulundum. Fakat burada yardımcı dokunan çalışanların yanında Yavuz Nuzumlalı, Osman Erken, Saliha Erken, Mustafa Runyun, Yusuf Elbaşı ve Tahir Nur Boğaziçi Üniversitesi ve İSAM kütüphanelerinden pek çok kaynağı ayağıma kadar getirdiler.

Yayın dünyasından Münir Üstün, Ebubekir Erdem, Alpaslan Durmuş ve Erdal Cesar hem çalışmanın gidişatına dair uyarıları ile hem de yayın dünyasının iç ilişkilerine dair anlatımları ile hem de yayın dünyasından pek çok kişi ile görüşmemin önünü açmaları sebebiyle tezin yazımında, kendilerinin tahmin edemeyeceği miktarda katkı sağladılar. Sidar Bayram ile zaman zaman benim açımdan zihin açıcı tartışmalar yaptık, elimizdeki kaynakları paylaştık; Osman Özarslan'ın da özellikle sol yayınlara dair ciddi yardımlarda dokundu. Türkiye Yayıncılar Birliği ve özellikle Merve Okçuoğlu, Birliğin arşivini kullanmama yardımcı oldular; bölüm asistanlarından Mehmet Fatih Karakaya ve Mehmet Ali Akyurt, pek çok konuda yardım ettiler, kendilerine müteşekkirim.

İş arkadaşlarım, özellikle Mehmet Emre Ayhan, Erol Dilaver, Üzeyri Başpınar ve Murtaza Özeren, zaman zaman beni sabırla dinledi, zaman zaman dağınık iş yaşantımı görmezden geldiler. Hakları ödenmez. Bu süreçte bazen konu üzerine, ama genelde sair konularda muhabbetlerini esirgemeyen Samet, Bekir, Enes, Abdullah Said, Zübeyir, Selman, Osman Furkan; Ürdün'den Hasan ve Mustafa'ya ayrıca teşekkür etmem gerek.

Herkesin yanında abim Ali, kardeşlerim Osman ve Hatice ve annem Fatma Erken, her daim yanımda oldular.

Son olarak özel bir teşekkür de, eşim Betül için. Teşvik ve yardımlarını tarif etmem pek mümkün değil.

Babama ve rahmetli eniştem Abdülkadir Kibar’a ithaf ettiğim bu çalışmanın bir faydaya dokunması tek midimdir

Pek tabi gayret bizden, başarı ise Allah’tandır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLOLAR LİSTESİ	xi
ÇİZİMLER LİSTESİ	xii
GÖRSELER LİSTESİ	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
ÖNSÖZ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YAYINCILIĞIN TARİHİ

1.1. Matbaadan Önce Kitap	17
1.2. Osmanlı'da Matbuat'ın doğuşu ve gelişimi	20
1.2.1 Matbuatın Mekanı	24
1.2.2. Yayıncılık Nedir?	25
1.3. Cumhuriyet Dönemi Matbuat Alemi	28
1.3.1. 1923-1950 Arası Matbuat Alemi	28
1.3.1.1. 1. Neşriyat Kongresi	31
1.3.2. Çok Partili Dönemde Matbuat Alemi (1950-1980)	33
1.3.2.1. 2. Neşriyat Kongresi (24-27 Ocak 1975)	37
1.3.2.2 1980 öncesi yazar-yayıncı kuruluşları	38
1.3.2.3 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Matbaa Tekniklerinin gelişimi (1729-1980)	39
1.3.2.3.1 Tipo Baskı	40

1.3.2.3.2 Litografi (Taş Basması)	42
1.3.2.3.3 Ofset Baskı	44
1.3.2.3.4. Dizgi	45
1.3.2.4. Türkiye Cumhuriyetinde Yayıncılığın Mekanı (1923-1980).....	46
1.3.2.5. Cumhuriyet Döneminde Yayın Mekanının ve Yayıncının Anlamı (1923-1980)	48
1.3.2.6. Cumhuriyet Döneminde Yayıncılığın İşleyişi	49
1.3.2.7. Türkiye Cumhuriyetinde Devlet – Yayıncılık ilişkisi (1923-1980).....	51
1.3.2.7.1. Kitap Yasakları.....	51
1.3.2.7.2. Devletin Yayın faaliyetleri.....	53
1.4. Matbuattan Aleminden Yayıncılık Alanına	57
1.4.1. Duraklama ve Yenilenme (1980-1995)	57
1.4.2. 1995-2015 Yayıncılık Alanının doğuşu ve gelişimi	60

İKİNCİ BÖLÜM

YAYINCILIKTA KURUMSAL DÖNÜŞÜM

2.1. Matbaa Alanında Gelişmeler	66
2.1.1 Bir Kitabın Üretimi	67
2.1.2 Matbaacılıkta devrim	69
2.1.3. İş Gücünün Dönüşümü, Yayınevi Çalışanları	72
2.2. Devlet ve Yayıncılık İlişkisi (1980-2015)	75
2.2.1. Yayıncılığa dair Kanunlar ve yönetmelikler.....	76
2.2.2. Devletin Kitap Yasakları	77
2.2.3. Yayın Kongreleri	79
2.3. Kitabın Okura Ulaştırılması	86
2.3.1. Dağıtımcılık	87
2.3.2. Kitap Kulüpleri	89
2.3.3 Fuarlar	89
2.3.4 İnternette Satış	90

2.4. Kitapçılık	93
2.5. Yayıncılık ile ilgili kurumlar	98
2.5.1 Dernekler	99
2.5.2 Birlikler	100
2.6. Mekansal dönüşüm	101
2.7. Trend Oluşturan Mekanizmalar	104
2.7.1. Kitap ekleri ve eleştirmenlik	105
2.7.2. Popüler Kültür	106
2.8. Kapanan Yayınevleri	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAYINCILIK ALANI

3.1. Türkiye’de Yayıncılık Alanı	112
3.2. Yayıncılık Alanı’nın Sermaye Yapıları	120
3.2.1 Ekonomik Sermaye	121
3.2.1.1 Banka-Holding Yayınevleri	123
3.2.1.2. Yayın dünyasının büyüyen aktörleri	125
3.2.2 İnsan Sermayesi	127
3.2.3. Sosyal Sermaye	130
3.2.4. Entellektüel Sermaye ve Sembolik Sermaye	134
3.2.4.1. İletişim Yayınevi	135
3.2.4.2. Yapı Kredi Yayınları	140
3.3. Yayıncılığın Alt Alanları	143
3.3.1. Sağ ve Sol Yayın Alanları	145
3.3.1.1. Sağ Yayın Alanı	145
3.3.1.2. Sol Yayın Alanı	151
3.3.2. Yayın Alanları Arasında Tartışmalar	154
3.4. Yeni bir yayıncı alana nasıl girer?	156
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	162

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1	1950- 1979 yılları arasında Türkiye’de yayınlanan kitap adedi	34
Tablo 2	1923- 1980 arası kitap yasakları	53
	Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesinin 2003 Öncesi ve Sonrası	55
Tablo 3	Yayınladığı Kitapların Ortalaması	
Tablo 4	1980-1995 Yılları arasında yayınlanan kitap sayıları	58
Tablo 5	1995-2014 Yılları arası yayınlanan kitap sayıları	61
Tablo 6	1980-1984 Yılları arasında yasaklanan kitap sayıları	77
Tablo 7	Sektörün Aktörleri	128

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1	Matbaa öncesi kitabın okura ulaşması sistemi	19
Çizim 2	Osmanlı dönemi matbuatında kitabın okura ulaşması sistemi	28
Çizim 3	1923-1950 arası eserin okura ulaşması sistemi	32
Çizim 4	1950-1995 arası yayıncılığın yapısı	56
Çizim 5	Bir kitabın Yayınevinden Okura ulaşma yolları	87
Çizim 6	Yayıncılığın Güncel Durumu	110
Çizim 7	Yayıncılığın Sermaye Yapıları	142

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1 Hurufat örneği

41

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1	1980-1995 yılları arasında yayınlanan kitap sayıları	58
Grafik 2	1995-2014 yılları arasında yayınlanan kitap sayıları	62

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	Bakınız
CDTA	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CDTAYB	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Yüzyıl Biterken
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Eİ2	Encyclopedia of Islam 2nd edition
Sf.	Sayfa
TCTA	Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TSA	Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi
TTA	İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

GİRİŞ

Kitap, kültürün taşıyıcısı olması sebebiyle kültürel; bir materyal ve iktisadi döngüye dayanması sebebiyle iktisadi; okuyucu-yazar-yayıncı arasında kurulan bağ nedeniyle sosyal; içeriği dolayısıyla da düşünsel bir nesnedir. Kitap, sadece bir kitap değil, pek çok nesne gibi büyük bir ilişkiler zincirinin son halkasıdır fakat pek çok nesneden farklı olarak kendisiyle muhatap olan kişiyi, bu ilişki zeminlerine dahil etme imkanına sahiptir. Bir kişi, okuduğu bir kitabın yazarı ile tanışarak okur yazar ilişkisi kurabileceği gibi, yazdığı bir kitabı bir yayınevine götürerek yazar-yayıncı ilişkisine de dahil olabilir. Peki bir yazar ile tanışıp muhabbet etmek kolay mıdır? Ya da adı tanınmayan birisinin yazdığı kitabı yayınlaması nasıl gerçekleşir? Her kitap yazarının kitabı yayınlanır mı?

Yazarlığın ve okurluğun sınırları, kitabın taşıdığı manalar ve kitabın etrafındaki dünya, toplumsal değişimleri de yanına alarak hızlı bir şekilde değişmektedir. Bugün binlerce kişi, 17 yaşında bir kızın yazdığı romanı okumakta, kitabını imzalatmak için saatlerce sıra beklemektedir. Cağaloğlu'nun eskileri için bu “şaşırtıcı” durumlar istisnadan kabul edilip ihmal edilse de, bugün Türkiye’de yayın piyasası bu ve benzeri “istisnai” durumlardan müteşekkildir.

19. yüzyılın ilk yarısında bürokrasinin kalbi olan Bâb-ı Âlî etrafındaki kitapçılar ve matbaaların artışı ile ortaya çıkan matbuat alemi, zamanla hem bir mekanın hem de Türkiye’de basının diğer adı olmuştur. Sirkeci’den Sultanahmet’e kadar olan bu küçük dünya, hükümetlere kafa tutan muharrirlerden, kaçak kitapların forma forma tezgah altından satılmasına, kalem kavgalarına ve benzersiz dostluklara ev sahipliği yapmıştır.

Matbuat Alemi, basın, yayın, ambalaj, kağıt, karton....vs hem matbaaların, hem matbaada kullanılan tüm malzemelerin tedarikçilerinin, hem de üretilen metinlerin yazarlarının bir arada olduğu bir alemdir. Bu manasıyla Matbuat Alemi, hem kitapçı, yayıncı, kağıtçı gibi farklı sektörleri içeren bir ekonomik dünya; hem yazarları, şairleri, entellektüelleri içeren fikri bir dünya; hem ortak mekanı paylaşan, birbiriyle

ay içip yemek yiyen, kavga eden, sohbet eden ve her gün gördükleri insanlar ile iş yapan sosyal bir dünyadır.

Bugün bu anlamda hep bir arada olan bir matbuat aleminden bahsetmemiz pek mümkün değildir. Evvela, kitap, dergi, gazete üreticileri birbirinden ayrı mekanlarda işlerini yürütmektedirler. Matbaa makinelerinin ve insanların yazı araçlarının dijitalleşmesi matbaacılar ile yazarların ortak bir dünyayı paylaşma mecburiyetini ortadan kaldırmıştır. Geçmişte hızlı bir şekilde iş yapmanın temel koşulu olan bir arada olmak, bugün için bir mecburiyet olmaktan çıkmış; dolayısıyla yazar, editör, yayın yönetmeni, matbaa ve dağıtım birbirinden farklı mekanlarda da aynı hız ve verimle işleyebilir hale gelmiştir. Bu durum, sektör içindeki hem sosyal hem de fikri ilişkilerin zeminine etki etmiştir. Aynı zamanda değişen sosyal, kültürel ve iktisadi şartlar, yazarın okuyucu ile ilişkisi, yayınevlerinin kendi aralarındaki ilişkileri ve yazarın yayınevi ilişkisi gibi sektör içi ve sektör ile doğrudan alakalı ilişki zeminlerinin dönüşümüne neden olmuştur.

Tezin konusu ve Soruları

Türkiye’de Yayıncılık Alanının Dönüşümü (1980-2015) başlıklı bu tez, ilişkisel sosyoloji kuramlarından yararlanarak yayıncılığın yaşadığı dönüşümü ele almakta ve 2000’lerin başından itibaren bir yayıncılık alanının ortaya çıktığı varsayımını incelemektedir.

Bu tezin ortaya çıkışı, babamın matbaasında geçen çocukluğumun ardından ilk kez 2002 yılında hakiki manada adım attığım ve son 15 senemin uğrak noktalarından biri olan Cağaloğlu’nun şahit olduğum dönüşümünü anlamlandırma isteğim vesilesiyledir.

Yayıncılığın kendine has tarihi henüz yazılmamıştır. Bu tarihin üzerine bina edilen (veya tarih yok olup da yeni bir yayıncılık çıktı ise bunu bize gösteren) bir çalışma da yoktur. Bu alışma, yayıncılığın tarihini ve bugününü bütün çehreleri ile ele almak iddiasında değildir. Tezin çerçevesini belirleyen ve cevabını göstermeye çalıştığı sorular şöyledir: 1) Yayıncılık nedir? Nasıl tanımlanmıştır? Bugün nasıl tanımlanmaktadır? Yayıncılığın dönemler içinde tanımları nasıl değişmiştir? Yayıncılık nasıl bir organizasyonel yapıya sahiptir ve bu yapı zaman içinde hangi

evrelerden geçmiştir? Devletin yayın faaliyetleri üzerinde etkisi var mıdır? Var ise bu etkinin boyutları ve çerçevesi nedir? Yaşanan dönüşümde bu devletin bir etkisi olmuş mudur? Yayıncılık ile piyasalaşmanın ilişkisi nasıldır?

Bir kitabın yazarından veya tercümanından çıkıp da okuruna ulaşmasına kadar geçirdiği safhaları ele alan bu tez, okur ve yazar-tercümanı ise dışarıda bırakmıştır.

Aynı zamanda tez kapsamında, incelediğim kaynaklar ve yaptığım mülakatlar ışığında Kültür Yayıncılığı alanı incelenmiş olup yayıncılığın eğitim yayıncılığı, akademik yayıncılık gibi diğer alanları dışarıda bırakmıştır. Dolayısıyla bu tez, yıllık 50.000'e yakın kitabın üretildiği Türkiye Yayıncılık Aleminin, yaklaşık %35'lik bir kısmını merkezine almaktadır.

Yayıncılığın çok geniş ilişki düzlemlerinin içinde yer alması dolayısıyla ilişkisel sosyolojinin araçları kullanılmıştır. Bu tercihte, yayıncılığa dair Türkçe ve İngilizce akademik sosyoloji çalışmaları içinde bulabildiğim tek kapsamlı çalışma olan John B. Thompson'ın **Merchants of Culture** kitabının ilişkisel sosyolojinin araçlarını kullanması etkili olmuştur.

Literatür Değerlendirmesi

Tezin yazımı esnasında yayıncılığı merkeze alan akademik çalışmaların yanında, bu konuda yapılmış bağımsız araştırmalara, hatırat ve biyografik eserlere, gazete-dergi arşivlerine, kataloglara, arşiv kaynaklarına müracat edilmiştir. Aynı zamanda yayıncılığın farklı kademelerinde yer alan isimlerle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Türkiye'de yayıncılığın tarihine dair en bütünlüklü çalışmalar **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**'nin yayımı 1987 yılında tamamlanan ilk 10 cildinde yer alan Arslan Kaynardağ'ın "Yayın dünyası: Türkiye'de yayıncılığın Gelişmesi ve Sorunları"¹ makalesi ve aynı ansiklopedinin 1996 yılında tamamlanan ek ciltlerinde

¹ Arslan Kaynardağ, "Yayın Dünyası: "Türkiye'de yayıncılığın Gelişmesi ve Sorunları", **CDTA**, Cilt X, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987, Sf. 2823-2836.

yer alan Alpay Kabacalı'nın "1980 Sonrası Yayıncılık"² başlıklı makalesidir. Bu iki makalenin yanında yine Kabacalı'nın 2000 yılında yayınlanan **Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**³ kitabı da, yayıncılığın 2000 yılına kadarki tarihine dair bölümler içermektedir. Bu üç kaynak, yayıncılığın ilgili dönem aralıklarındaki tarihlerini kısaca ele almaktadır. Üç çalışmada da öznel bir dil kullanılmış, şahsi eğilimler ve yorumlar değerlendirmelerde etkili olmuş fakat ileri sürülen yorumlar, tatmin edici miktarda kaynak ile desteklenmemiştir.

Yayıncılığın doğrudan ilişkili olduğu matbaanın tarihine dair YKY tarafından 2012 yılında yayınlanan Gökhan Akçura'nın **Cumhuriyet Döneminde Matbaa Tarihi**⁴ kitabı mevcuttur. BASEV arşivine dayanarak hazırlanan kitap, matbaacılığa dair pek çok görsele ve çoğunluğu dergi ve gazetelerde yayınlanmış anılara yer vermesi açısından kıymetlidir. Kitabın en büyük eksiği genel bir tarihi anlatı kurmak çabasıyla, yaşanan gelişmelerin değerlendirmesini yapmaktan kaçınmasıdır.

Matbaa'nın işleyişine dair yararlandığım kaynaklar ise Şevket Evliyagil'in **Basım Sanayiinin Temel Kavramları**⁵ Oktan Duran'ın **Basım ve Ambalaj Sanayii**⁶ kitaplarıdır. İki kitap da ders kitabı mantığı ile kaleme alınmış olup, matbaa tekniklerinin tarihçesine ve işleyiş şekillerine dair detaylı bilgiler içermektedir. İki eser de görsellerle zenginleştirilmiştir. Özellikle matbaanın tarihi, matbaa tekniklerinin işleyiş mantıkları ve aşağıda değineceğimiz anılarda geçen pek çok terimin anlaşılması konusunda ve tabii ki ilgili bölümlerin yazımında bu eserlerden yararlanılmıştır.

Kitap yayıncılığı konusunda akademik tezlere gelecek olursak, bu alanda ilk çalışmalardan bir tanesi Halil İbrahim Gürcan'ın **Kitap Yayıncılığı**⁷ başlıklı eseridir. Bu kitap, iletişim alanı dahilinde kitap yayıncılığını incelemekte olup, fakat kitap yayıncılığının Türkiye'deki seyrine değinmemektedir. Gürcan'ın eseri, teknik

² Alpay Kabacalı "1980 Sonrası Yayıncılık" **CDTAYB** Cilt XV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, Sf. 1462-4966.

³ Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2000.

⁴ Gökhan Akçura, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye Matbaacılık Tarihi**, İstanbul, YKY, 2012.

⁵ Şevket Evliyagil, **Basım Sanayiinin temel kavramları**, Ankara, Ajanstürk Matbaacılık, 1985.

⁶ Oktay Duran, **Basım ve Ambalaj Sanayii**, İstanbul, Cem Ofset 2002.

⁷ Halil İbrahim Gürcan, **Kitap Yayıncılığı**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1997.

manada yayıncılığın tanımından başlayarak, bir kitabın üretiminden dağıtımına kadar geçirdiği safhaları ele almakta ve aşama aşama bir kitabın yazarından okuruna nasıl ulaştığını ortaya koymaktadır. Gürcan'ın bu eseri, Türkiye'de yayıncılığın nasıl bir gelişim sergilediğini ihmal etmesi, yayıncılığın sosyal yönüne değinmemesi ve sabit bir yayın şeklini ortaya koyması bakımından eksikler barındırmaktadır.

Yayıncılık üzerine çalışmalardan bir diğeri Fatma Erdoğanaras tarafından, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Şehircilik ve Bölge planlama bölümünde 2002 yılında tamamlanan “**Labor market transformation in technologically renewed firms: Printing and publishing sector in case of Istanbul**”⁸ başlıklı doktora tezidir. Teknolojik yenilenmenin iş gücünün ve mekanların dönüşümüne etkisini inceleyen bu tez, iş gücü ve mekan arasındaki ilişkiyi, teknolojik yatırımın sektörün çalışma şekline yaptığı derinlemesine etkiyi açıklıkla göstermektedir. Fakat bu çalışma sosyal bilimler alanında yazılmadığından ötürü, bu bağlamda eksiklikler barındırmaktadır.

Cem Sütçü ve Erhan Akyazı'nın kaleme aldığı **Yayıncılığın Değişen Yüzü**⁹ başlıklı çalışma, ilk bölümünde yayıncılığın ve matbaacılığın dönüşümüne odaklanırken, ikinci kısmında tarihsel bir anlatımdan ziyade teknik gelişmelerin detaylarını özellikle de masaüstü yayıncılığın detaylarını incelemektedir. Kitap, yayıncılığın temelini oluşturan fakat araştırmacılar tarafından ihmal edilen teknik süreçleri titizlikle ele almaktadır.

Cemil Boyraz tarafından 2006 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültürel Çalışmalar programında tamamlanan “**Book publishing in Turkey: Problems and Prospects in the Context of Industrialization**”¹⁰ başlıklı çalışma, yayıncılığa dair Sosyal Bilimler disiplinleri içinde titizlikle yazılmış tezlerin başında gelmektedir. Boyraz çalışmasında, alanda yazılan eserlerin yanında, devlet istatistiklerini ve

⁸ Fatma Erdoğanaras, **Labor Market Transformation in Technologically Renewed Firms: Printing and Publishing Sector in case of Istanbul**, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Doktora tezi, 2002.

⁹ Cem Sütçü, Erhan Akyazı, **Yayıncılığın Değişen Yüzü**, İstanbul, Der Yayınları, 2005.

¹⁰ Cemil Boyraz, **Book publishing in Turkey: Problems and Prospects in the Context Industrialization**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

kaşılaştırmalar için Batı’da yayıncılık üzerine yapılmış çalışmaları kullanmıştır. Tezin endüstrileşme vurgusu, yayıncıların bir iktisadi sektör olarak ele alınması ve yayınevlerinin işleyişlerinin tespit edilmesi literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Boyraz sonuç itibarıyla, yayıncılığın endüstriyelleşme temayülleri olsa da, teknoloji, insan kaynağı, sektör yapısı gibi farklı alanlarda eksikleri olduğunu vurgulamaktadır.

Boyraz’ın tezinin dikkat çekici yönlerinden bir tanesi, sektör analizinin sınırlarını yeterince açık ve net bir şekilde belirlemesi ve yayıncılığa dair pek çok farklı kaynağı derleyerek ciddi bir panoroma da sunuyor olmasıdır. Tezde yayıncılığın 2006 yılındaki durumuna dair yer alan tablolar, açıklamalar, yayıncılık alanında araştırma yapanların kaynak sıkıntısını gidermektedir. Tezin değinmediği önemli bir nokta ise yayıncılığın fikirler ve insanlar ile olan yoğun münasebetidir.

Bir diğer çalışma Devran Koray Öçal tarafından İTÜ SBE’de 2013 yılında tamamlanan “**Development and transformation of the Islamic Publishing Field: The Cases of Nesil and Timaş**”¹¹ başlıklı yüksek lisans tezidir. Öçal’ın tezi, islami yayıncılık alanını, İslami kültürel alan içinde konumlandırmakta ve ele aldığı iki yayınevinin faaliyetlerini İslamcılık bağlamında değerlendirmektedir. Bu nedenle çalışmamız kapsamında bu tez, ele aldığı yayınevlerinin faaliyetleri bağlamında kullanılmıştır.

Yayıncılığı ilgilendiren son akademik çalışma Işıl Çobanlı Erdönmez’in **İletişim Bilimleri Bağlamında Kitap Yayıncılığı ve Yayıncılık Politikalarının Dönüşümü**¹² başlıklı tezidir. Çobanlı Erdönmez çalışmasında e-kitabın doğuşuna odaklanmış ve yayıncılığın tarihini ve dönüşümünü daha ziyade ikincil anlatımlar üzerinden ele almayı tercih etmiştir.

¹¹ Devran Koray Öçal, **Development and transformation of the Islamic Publishing: The cases of Nesil and Timaş**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

¹² Işıl Çobanlı-Erdönmez, **İletişim Bilimleri Bağlamında Kitap Yayıncılığı ve Yayıncılık Politikalarının Dönüşümü**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Üniversiteler bünyesinde yayıncılığa dair yapılan çalışmaların yanında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar genel Müdürlüğü altında gerçekleştirilen uzmanlık tezleri, özellikle devletin farklı alanlarda ve şekillerdeki yayıncılık faaliyetleri ile devletin yayıncılığa dair faaliyetlerini anlamak noktasında önemli kaynak görevi görmektedirler¹³. Her biri Kültür Bakanlığı'nın ve devletin yayın politikalarının bir bölümünün tasviri bir anlatımına dayanan tezler, bu tezin de ilgili bölümlerine kaynak teşkil etmiştir.

Yukarıda da değindiğim gibi akademik çalışmalar ve akademi dışından konuya dair değerlendirme makaleleri haricinde, hatırat ve biyografi eserleri de önemli bir kaynak görevi görmüşlerdir. Bu bağlamda Gonca Yayınları'nın sahibi Hasan Başpehlivan ile yapılmış bir nehir söyleşi olan **Kitap Kokulu Yıllar**¹⁴ kitabı, özellikle Beyaz Saray yayıncılığının ve genel olarak 1950-1980 arası yayın dünyasının işleyişini anlamak açısından faydalı olmuştur. Kitabın amacı, Hasan Başpehlivan'ın hayatı kadar Beyaz Saray yayıncılığını ortaya koymak olduğundan, kitabın merkezinde Hasan Başpehlivan kadar, yayın dünyasının da olduğunu söylememiz mümkündür. Bu kitap dışında faydalandığımız eserler çoğunlukla yayıncılık da yapan isimlerin hem kendi hatıralarını hem de yayınevlerinin serencamını anlattıkları eserlerdir. Ötüken Yayıncılık ve Anda Dağıtım kurucularından olan Nevzat Kösoğlu ile yapılan nehir

¹³ Mehtap Ay, **Gelişim Süreci Açısından Türk Kitap yayıncılığı ve Kültür Politikamızdaki Yeri**; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009; Osman Akkil, **Cumhuriyetin ilanı sonrası türk kitap yayıncılığının gelişimi ve devlet-özel sektör ilişkisi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2009; Yakup Koç, **Cumhuriyetten günümüze çeviri faaliyetleri ve TEDA projesi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2010; Kübra Ata Öğüt, **Cumhuriyet'ten Günümüze Kültür ve Turizm Bakanlığının Kültür Politikasının Bir Parçası Olarak Yayın Politikaları**, T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve yayımlar genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık tezi, Ankara 2009; Şemsettin Kavas, **Türkiye'de Resmi Yayıncılık (Kültür ve Turizm Bakanlığı- Milli Eğitim Bakanlığı – Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 2010.

¹⁴ Hasan Başpehlivan (Söyleşi: Asım Öz), **Kağıt Kokulu yıllar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013.

söyleşi kitabı **Hatıralar yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi**¹⁵ ve yayınevinin diğer ortaklarıyla yapılan söyleşileri de içeren **60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri**¹⁶ ; Can Yayınlarının kurucusu Erdal Öz'ü anlatan **Erdal Öz: Unutulmaz Bir Ath**¹⁷ isimli biyografi; Dergah Yayınlarının kurucusu Ezel Erverdi'yi anlatan metinlerden oluşan **Ezel Erverdi Kitabı**¹⁸ ve İsmail Kara'nın Dergah Yayınları'na dair de pek çok anektod içeren kitabı **Sözü Dilde Hayali Gözde**¹⁹; 1980 öncesi ve sonra yayıncılık faaliyetleri ile bilinen İsmail Kazdal'ın, yayın dünyası içinde geçen hayatını anlattığı **Serencam**²⁰; İletişim Yayınları ve Birikim dergisi hakkında, Tûba Çandar'ın Murat Belge ile yaptığı nehir söyleşi kitabı olan **Murat Belge: Bir Hayat...**²¹; Habora Yayınevi'nin sahibi ve, aynı zamanda pek çok dergi ve gazetede de yazarlık yapmış olan Bülent Habora'nın **Başmuhasip Sokağı Anıları**²² Remzi Kitabevi'nin kurucusu Remzi Bengi'nin vefatından sonra hazırlanan **Remzi Bengi'ye Saygı**²³ kitabı, Bilim ve Sanat Vakfı'nda 2009 yılında Kebikeç, İnkılab, Ötüken, Pınar, Enderun yayınevi ve kitapevlerinin sahipleri ile yapılan söyleşilerden oluşan kitapçık hem 1990'lara kadar yayıncılığın işleyişini anlamak noktasında hem de münferit yayınevlerinin iç işleyişlerini görmek açısından oldukça faydalı olmuşlardır.

1990 sonrası yayıncılığın seyrini görmek için ise, Matbuat Dergisi ve Radikal Kitap, Vatan Kitap, Zaman Kitap gibi gazetelerin kitap eklerinde yayınlanan yazılara ve röportajlara müracat edilmiştir.

¹⁵ Osman Çakır, **Hatıralar yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi: Nevzat Kösoğlu ile söyleşiler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010.

¹⁶ Okar, Acar; İyioldu, Ahmet...vd, **60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014.

¹⁷ Ayşe Sarısayın, **Erdal Öz: Unutulmaz bir ath**, İstanbul, Can Yayınları, 2009.

¹⁸ İsmail Kara (haz), **Ezel Erverdi Kitabı: Bir Yayın Dünyası, Bir fikir mücadelesi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2006.

¹⁹ İsmail Kara, **Sözü Dilde Hayali Gözde**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

²⁰ İsmail Kazdal, **Serencam**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.

²¹ Tûba Çandar **Murat Belge: Bir hayat...** İstanbul, Doğan Kitap, 2007.

²² Bülent Habora, **Başmuhasip Sokağı Anıları**, İstanbul, YEM yayınları, 2004.

²³ **Remzi Bengi'ye Saygı: 50 yıllık kültür emeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1979.

Araştırmamız için bir diğer önemli kaynak, Şehir Üniversitesi tarafından bir kısmı dijitalleştirilerek çevrimiçi olarak yayınlanan Taha Toros Arşividir. Taha Toros Arşivi, 100 yıllık ömrü boyunca gazetelerden efemeralara, kitaplara kadar pek çok yazılı ve görsel materyali biriktiren ve 2012 yılındaki vefatından önce arşivini Şehir Üniversitesine bağışlayan Taha Toros'un arşivinin, Kent Belleğinde İstanbul projesi kapsamında tasnif edilmesi ve dijitalleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu arşivden kullanılan belgelere, kaynakça bilgileri belli ise kaynakçasını verdikten sonra, kaynakça bilgileri belli değil ise sadece "TTA No: Belge Numarası" şeklinde referans verilmiştir. Tez dahilinde kullanılan belgelerin numaraları ve var ise künyeleri kaynakça kısmında listelenmiştir.

Türkiye'de geçmişte yayınlanmış kitapların künye bilgilerine dahi ulaşmak önemli bir problemdir. Bu nedenle yayınlanan kitapların tespiti için basılı eserlerden TÜRDAV Büyük Katalog 1991 ve Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası kullanılmış, çevrimiçi aramalar için ise Milli Kütüphane, Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi, Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinin çevrimiçi arama özelliklerinden yararlanılmıştır.

Tez dahilinde yayıncılığa dair veriler, muhtelif kaynaklardan derlenmiş ve alındığı kaynak zikredilmiştir. Yayın dünyasına dair TÜİK verileri ve yayıncıların kendi derledikleri veriler çok geniş kapsamlıdır fakat ayrıntılı bir istatistik bulmak mümkün değildir. Bu nedenle tez dahilinde gerektiği miktarda istatistiki veriye yer verilememiştir.

Son olarak tez çerçevesinde yayıncılığın farklı kademelerinde çalışmış 14 ayrı isimle²⁴ mülakat yapılmış, 2 mülakat talebimiz de reddedilmiştir.²⁵

²⁴ Mülakat yapılan isimlerin listesi bu tezin kaynakça kısmında yer almaktadır.

²⁵ Metis Yayınevi'nin sahibi Müge Gürsoy Sökmen, e-mail yoluyla yaptığımız yazışmada vaktinin müsait olmamasından dolayı mülakat vermeyeceğini belirtmiş ve muhtelif dergilerde yayınlanmış bazı yazılarını tarafımıza iletmıştır. Destek Yayınevi ile mülakaat talebimiz ise kabul edilmemiştir.

Kavramsal Çerçeve

Yukarıda değindiğimiz gibi tezimiz, Pierre Bourdieu'nün ve John Thompson'ın sosyolojik çözümlemelerine dayanmaktadır.

“Pierre Bourdieu, kuram ve metodolojinin iç içe bir süreç olduğunu sıklıkla vurgular. Ona göre kuram, pratiği olduğu gibi yönlendiren bir süreç değildir. Teorik olarak kusursuz ancak pratiğe dökülemeyen ve/veya dökülme çabası gütmeyen bir kuram oluşturmak çabasında değildir. Kavramlara faydaları nispetinde önem ve yer verir. Bourdieu, kuramı ve pratiği önermeler ve deneysel örneklerle şekillendirdiği için sınırsız bir kavram evrenine de sebep olmaz. Bu anlamda her konuyu kendi bağlamında araştırmak, (pratiğin ve kavramların da bu bağlamda şekillenmesi) Bourdieu'nün araştırma ve makalelerinin tutarlılığının kanıtı niteliğindedir.”²⁶

Bourdieu temel kavramlarını oyun metaforu içinde izah eder. Oyunun oynandığı zemin **alandır**. Bourdieu **alan** kavramını şöyle tanımlar:

“Alan nosyonu bize yöntemin ilk kuralını hatırlatır: Toplumsal dünyayı tözselci bir biçimde düşünme eğilimiyle mümkün olan her yolla mücadele etmemiz şarttır. Cassirer'in dediği gibi bağlantısal düşünmek gerekir. Ne var ki bağlantılarla düşünmektense, gruplar, bireyler gibi- elle tutulabilir gerçekliklerle düşünmek daha kolaydır. Örneğin, toplumsal farklılaşmayı bir bağlantılar mekânı biçiminde düşünmektense, sınıf kavramı çerçevesinde, gruplar arasındaki antagonizma şeklinde düşünmek daha kolaydır.”²⁷

Oyun içindeki çıkarlar ve mücadele noktaları ise **illusio** kavramı ile karşılaşılır. Oyunun kuralları **doxa**dır ve oyuncuların oyunu oynamak üzere ellerinde bulundurdukları güçler oyuncunun **sermaye**leridir; oyunun oynanması esnasında tüm oyuncuların aşına oldukları davranış kalıpları ve yatkınlıklar bütünü ise **habitus**lardır.²⁸ **Habitus** ise “kalıcı, tercüme edilebilir bir yatkınlıklar sistemi; yapılandırıcı yapılar işlevi görmeye, yani, sonuçlara dair bilinçli bir hesaplamayı veya o sonuçları elde etmek için gereken işlemler hakkında açıkça bir ustalığı gerektirmeksizin, neticelerine nesnel

²⁶ Cihat Özsöz ve Aylin Görgün Baran, “1. Ünite: Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileriyle Pierre Bourdieu Sosyolojisi” **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler** ed. Prof. Dr. Aylin Görgün Baran, Serap Sağır, Eskişehir, AÜ AÖF Yayınları, 2015 (3. baskı), sf. 4.

²⁷ Pierre Bourdieu, Loic Wacquant, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, sf. 232-233.

²⁸ Özsöz ve Görgün Baran 2015, sf. 6; Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 82-83.

olarak uyarlanabilen pratiklerle temsilleri doğuran ve düzenleyen ilkeler işlevi görmeye önceden yatkın, yapılanmış yapılar[dır].”²⁹

Bourdieu **Sanatın Kuralları** eserinde yeni bir alanın doğuşunun 3 evrede gerçekleştiğini söyler. Bu üç evre sırasıyla “1- Özerkliğin kazanılması (yani içinde bulunduğu alanın yapısına direniş gösterilmesi) 2- ikinci yapının ortaya çıkması (yani iki cepheli bir çatışmanın doğması) ve son olarak 3- simgesel sermayenin oluşması (yani kendine has bir sermayeyle yeni bir alanın ortaya çıkması) evreleridir”.³⁰ Alanın sınırlarına dair ise kesin tanımlamalar yoktur. Her alan kendi içinde sınırlarını üretir ve alanın failleri bu sınırların sürekli olarak farklılaşmasına yol açar.³¹

Alanı incelerken dikkat edilmesi gereken 3 nokta vardır: 1- Alanın konumunun iktidar alanına göre çözümlenmesi; 2- Alanını eyleyicilerinin konumları arasındaki nesnel bağlantının kurulması; 3- Eyleyicilerin habitusu.³² **Habitus**, bir alan içerisindeki eyleyicilerin yatkınlık kazanmış oldukları niyetlenilmemiş eylemlerinin üretici kaynağıdır.³³ “Habitus ile alanın ilişkisi bir koşullanma ilişkisidir. Alan habitusu yapılandırır. Habitus, bir alanın ya da kesişen bir dizi alanın içkin zorunluluğunun somutlaşmış ürünüdür. Öte yandan bu, bir bilgi ya da bilişsel inşa ilişkisidir.”³⁴

Alanı kurmak için gerekli olan bir diğer etken alanın içindeki sermaye biçimlerinin özgün mantıklarını tanımaktır.³⁵ Pierre Bourdieu için sermaye salt ekonomik bir olgu değildir. Sermayenin farklı boyutları olduğunu ve toplumsal hayatta, ekonomik sermaye merkezde olmak üzere bu sermaye türlerinin dengeli bir şekilde dağılım gösterdiğini söyler. Kültürel Alan’ın ise hiçbir zaman tamamiyle ekonomik saiklerle

²⁹ Pierre Bourdieu, **Logic of Practice** 1992, sf. 53 aktaran David Swartz, **Kültür ve İktidar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, sf. 144.

³⁰ Özsöz ve Görgün Barın 2015, sf. 8.

³¹ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 84.

³² Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 90.

³³ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 121.

³⁴ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 118.

³⁵ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 93.

işlemediğini söyler.³⁶ John Thompson yayıncılık açısından 5 sermaye tipinin etkili olduğunu ortaya koyar: Ekonomik Sermaye, İnsan Sermayesi, Sosyal Sermaye, Entellektüel Sermaye ve Sembolik Sermayedir.³⁷

Bourdieu’de **alan** kavramı, kendisinin pratikler üzerinden kuramsallaştırdığı analiz yöntemi içerisinde toplumsal yapı ve kültür arasındaki ilişkilere dair oluşturduğu kavramsal şema içinde son derece kilit bir noktadadır.

“Pratikler, alanın adı verilen yapılandırılmış çatışma arenasında hayata geçer. Bourdieu’nün sosyolojisinde merkezî bir yer tutan bu kavram, habitus eylemini modern toplumdaki tabakalaştırıcı iktidar yapılarına bağlar. Bourdieu’ye göre modern toplum, görece özerk olsalar da yapısal açıdan benzeşik alanlardan, çeşitli kültürel ve maddî kaynak biçimlerinin üretim, dolaşım ve tüketim alanlarından oluşur. Alanlar, toplumsal yapı ile kültürel pratik arasında dolayım sağlar. Bourdieu’nün, kültürel sermaye ve habitus gibi daha çok bilinen kavramlarından sonra geliştirdiği alan kavramı daha az ilgi çekmiştir. Ama oluşturduğu kavramsal yapının temel direklerinden biridir.”³⁸

“Çözümleyici açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kuramlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla [situs], ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar (ya da sermaye) türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler.”³⁹

Alanlar aktörlere özgül mücadele biçimleri dayatır. Yerleşik hâkim gruplar ve meydan okuyan tâbi konumdakiler, ortodoks ve aykırı görüşler, her şeyden önce örtük bir varsayımı paylaşırlar: Mücadele alanının, mücadele edilmeye değer olduğu varsayımını. Bourdieu alanların bu derin yapısından **doxa** olarak söz eder; bu, aykırılığı savunanlar ile ortodoksiyi muhafaza edenler arasında, mücadelenin önemli olduğu konusunda örtük ve temel bir mutabakatı temsil eder.⁴⁰

³⁶ John B. Thompson, “Editor’s Introduction”, Pierre Bourdieu **Language & Symbolic Power**, ed. John B. Thompson, Cambridge, Polity Press, 1991, sf. 16.

³⁷ John B. Thompson, **Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century**, Cambridge, Polity Press, 2012, sf. 5.

³⁸ Swartz 2011, Sf. 22.

³⁹ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 81.

⁴⁰ Swartz 2011, sf. 177.

Swartz **doxa** kavramının Durkheim’ın, “kolektif bilinç” kavramını çağrıştırdığını ifade etmektedir. Ama arada önemli bir fark vardır: Doxa alana özgüdür, toplumun bütünü için geçerli olan örtük bir anlayış sistemini temsil etmez.⁴¹

Kültürel alanlarda tanınma için yürütülen mücadele Ortodoks görüşler ile aykırı görüşler arasında karşıtlık yaratır dedik; fakat bu karşıtlıklar, hangi mevzuların tartışılmaya ve sözü edilmeye değer olduğu konusundaki temel bir mutabakattan da yoksun değildir. Bourdieu ortodoks ve aykırı görüşlerin paylaştığı bu ortak zemini doxa olarak adlandırır. Durkheim’ın kültürel bilinçdışı kavramına benzeyen doxa, belirli bir zamanda ve yerde entelektüel düşünceyi biçimlendiren ve genelde alanın katılımcılarının bilinçli olarak farkında olmadıkları temel varsayımları ve kategorileri ifade eder.

Bourdieu’ya göre “Her alan belirli bir illusio tipini gerektirir ve üretir. Bourdieu bunu bir alanın oyununun değerli olduğuna dair bir inanç ya da kabul olarak tanımlar.”⁴² Pratik ekonomisinde de gördüğümüz gibi, Bourdieu’nün temel savı, alanlardaki davranışın çıkara yönelik olduğudur. Aktörlerin, hangi konumda olurlarsa olsunlar, oynadıkları oyunun kurallarının kabul edilmesinde işbirliği ettiklerini vurgulamak ister. Dahası, bu kabulün çoğunlukla farkında olunmadığının, “yanlış tanınmış” olduğunun altını çizer.⁴³

Yukarıda da değindiğim gibi bu tezin yazımı esnasında Bourdieu’nün teorilerinin İngiliz Sosyolog John B. Thompson tarafından uygulamaları kullanılmıştır. John Thompson’ın yayıncılığı merkeze alan 2 adet kitabı bulunmaktadır. Bu kitaplardan ilki **Books in the Digital Age** 2005 yılında yayınlanmıştır. Bu kitap, Amerika-İngiltere kitap dünyasında Akademik Yayın Alanını incelemektedir. Kitabım merkezinde Bourdieu’nün alan teorisi vardır ve alanın sermaye yapıları incelikte incelenmiştir. Thompson 2010 (2. Baskı 2012) yılında yayınladığı **Merchants of Culture** kitabında ise, kültür yayıncılığı alanını inceler ve incelemeleri aynı teorilere dayanır. Thompson’ın Bourdieu’nün araştırmalarından en belirgin farkı Sembolik Sermaye

⁴¹ Swartz 2011, sf. 177, dipnot 19.

⁴² Swartz 2011, sf. 178.

⁴³ Swartz 2011, sf. 178.

anlayışını genişletmesi ve alanı incelerken istatistiksel verileri Bourdieu kadar merkeze koymamasıdır.

Tezin Bölümleri

Tezin birinci bölümü farklı katmanlarıyla yayıncılığın tarihini matbuatın ortaya çıkışından bugüne kadar ele almaktadır. Bu bölümde öncelikle el yazması kitap dünyasının genel yapısı ele alınmıştır. Sonrasında ise Osmanlı'da matbuatın doğuşu ve gelişimi incelenmiştir. Osmanlı matbuatını takiben Cumhuriyet dönemi yayıncılığı, 1923-50; 1950-95 ve 1995-bugün şeklinde üç ayrı dönem içinde incelenmiştir. Bu dönemler içinde matbuatın tarihi kadar, matbaa, devlet kurumları... vs gibi konularda başlıklar halinde ele alınmıştır.

İkinci bölüm, özellikle 1980 darbesi sonrasında yayıncılığın yaşadığı dönüşümü ele almaktadır. Bu bölümde matbaa, devlet-yayıncı ilişkisi, kitapçılık, dağıtımçılık gibi alanların nasıl bir dönüşüme uğradığı ele alınmakta ve trend oluşturan mekanizmaların doğuşu incelenmektedir.

Tezimin son bölümü ise **alan** kavramı üzerinden, Yayıncılık alanının doğuşunu ele almakta, sermaye yapılarını, habituslarını ve alan içi çatışmalarını ortaya koymaktadır.

1. BÖLÜM

YAYINCILIĞIN TARİHİ

Osmanlı İmparatorluğun'da matbaa 15. yüzyıldan itibaren gayri müslim tebaâ tarafından kullanılıyor olsa da¹ Osmanlıca eser basan ilk resmi matbaa, 1729 yılında İbrahim Müteferrika tarafından açılmıştır.

“İbrahim Müteferrika, matbaa kurma girişimini gerçekleştirmek amacı ile baskı sanatının yararlarını anlatan ‘Vesiletü’t-tıbaâ’ adlı layiahasını hazırlayıp sadrazam Damat İbrahim Paşa’ya sundu. Bu layihasında kitap çoğaltmanın hem halk için hem de yüksek zümre için yararlı olduğunu, böylelikle basılan eserlerin islam dünyasında yayılma olasılığının artacağını, kitap basılırken düzeltem safhasından geçececeği için öğretenler öğrenenlere bir güven vereceğini, yazma eserlerin sudan ve nemden mürekkepleri dağıldığı halde baskı işinde kullanılan mürekkebin kalıcı olması yüzünden daha iyi olduğunu, çoğalan kitabın ucuza mal olacağı için basılı kitabı elde etmenin kolay olduğunu, basılan kitaplar sayesinde ilim öğrenenlerin sayılarının artacağını, kitap basmanın İslâmiyete bir hizmet olduğunu belirtti.”²

Bu layiha, Sultan 3. Ahmet ve Şeyhülislam’ın da onayından geçince, Müteferrika’nın çalışmalarına izin verildi ve Müteferrika 1729 yılında ilk kitabı olarak **Vankulu Lugati**’ni neşretti. Kitabın başına, sultan’dan ve şeyhülislamdan aldığı izinlerin yanında ‘Vesiletü’t-tıbaâ’ başlıklı yazısını da koydu. Müteferrika 1729’dan vefat ettiği 1745 yılına kadar 17 adet kitap yayınladı. Fakat 1745 sonrasında matbaası atıl kaldı ve birkaç kez el değiştirdi.³

1830’lu yıllarda gazetelerin yayınlanmaya başlaması ve açılan özel matbaalar, Osmanlı’da matbaanın yeniden doğuşunu hatta Server İskit gibi bazı araştırmacılara

¹ Turgut Kut, “Matbaalar”, **DBİA** Cilt V, İstanbul, Tarih vakfı ve Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, 1994, sf. 308.

² Turgut Kut, “Türk Matbaacılığı”, **Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar**, ed. Fatma Türe, Turgut Kut, İstanbul, YKY, 1996, sf 5-6; Bu layihanın tamamı aynı eserin 34-35. Sayfalarında bulunmaktadır.

³ Kut 1996, sf 9-11; Turgut Kut, “Darüttıbaa” **DİA**, Cilt IX, İstanbul, 1994, sf. 10-11; Kemal Beydilli **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane ve Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1995.

göre, gerçek manada ilk defa faaliyete başladığının göstergesidir.⁴ Fakat yayınlanan kitap sayısındaki artış, el yazması kitabın hemen piyasadan kalkmasını sağlamamış, aynı zamanda geçmiş alışkanlıkları da bir anda yok etmemiştir. Bu nedenle hem yazma kitaplar hem de basma kitaplar aynı anda piyasada yer almış; aynı zamanda basma kitapların üzerindeki yazma kitap etkisi uzun bir süre devam etmiş ve yazma kitabın alışkanlıkları sürdürülmüştür.

Osmanlı'da kitap basımı başladıktan sonra, Avrupa'daki **incunabel** dönemi benzeri bir geçiş süreci yaşanmıştır. Türkçe'de "Beşik devri" olarak isimlendirilen bu dönem, "basımevinin ilk kullanılmaya başladığı dönemde basılan ve biçim olarak yazma nüshalara benzeyen kitapları"⁵ ifade eder. Bu dönemde kitaba dair şekil alışkanlıkları devam ettiği gibi⁶ insanların kitabı okuma şekli de devam etmiştir⁷. 1850'li yıllardan itibaren artan kitap, dergi ve gazete yayını ile beraber ise **Matbuat Âlemi**⁸ doğmaya başlamıştır. Matbuat aleminin kısmi değişikliklerle beraber 1980'li yılların sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde, değişen teknikler, değişen mekan ve bu

⁴ Servet İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Devlet Matbaası, İstanbul 1939; Dönemin kitap sayılarının yıl bazında artışını takip etmek için bkz: Jale Baysal, **Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar 1729-1875** 2. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınevi, 2010.

⁵ Mehmet Ali Akkaya, "Türk Kitap basmacılığı tarihçesi ve beşikdevri", **Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi**, yıl 1, sayı 1, 2008, sf. 55-75.

⁶ Mehmet Ali Akkaya, Osmanlı'da inkunabel döneminin 1729 yılında Vankulu Lügati'nin basımı ile başlayıp, 1803 yılında basılan Risâle-i Birgivi'nin basımı ile sona erdiğini iddia etmektedir. Bu konuda daha detaylı bir inceleme için bkz. Mehmet Ali Akkaya **Türk Beşikdevri Basmalarında Yazma Kitap Geleneğinin Etkileri ve İçkapağın gelişimi**, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2015.

⁷ Kitap okumanın mahiyeti mevzusu, tezimiz sınırları dışında olduğu için burada ve ileride değinemeyeceğiz. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Tülün Değirmenci, "Bir kitabı kaç kişi okur?: Osmanlı'da okurlar ve okuma biçimleri üzerine bazı gözlemler" **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı 13, Güz 2011, sf. 7-43; Berat Açıl (ed) **Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları**, İstanbul, Nobel Yayınları, 2015.

⁸ Erol Ayyıldız, **Matbuat**'ın bütün mabu eserler manasına geldiğini fakat daha ziyade gazete-dergi yayınına ifade ettiğini söylemektedir. Tez dahilinde, yaygın manasından öte kelime manası olan "matbu eserler" manasını kullanacağım. Bkz. Erol Ayyıldız, "Matbuat", **DİA**, Cilt XXVIII, İstanbul 2003, sf. 119-121.

alemi oluşturan farklı sektörlerin birbirinden ayrılmaya başlaması neticesinde her biri farklı dinamiklere sahip sektörler ve alanlar ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde, Türkiye’de matbuatın ve yayıncılığın ele alacağız. Bu amaçla ilk önce İslam dünyasında kitabın nasıl algılandığına ve etrafında oluşan sosyal hareketliliğe dair alışkanlıklara değinecek sonrasında ise matbuat aleminin tarihi gelişimini ve yayıncılığın bugünkü şartları ile nasıl ortaya çıktığını inceleyeceğiz.

1.1. Matbaadan Önce Kitap

İslam dini, kitâbî dinlerden biri olmasına rağmen, İslam tarihinde kitap kullanımının çok yüksek olmadığı, insanların hafızalarına daha çok güvendikleri ve kitabı ikinci plana koydukları gibi yaygın bir kanaat mevcuttur.

Fakat “bu kanaatin dayanağı, yazı aleyhine bildirilen görüşlerdir. Yazı karşıtlarının önemli iki gerekçesi, yazılı metinlerin kendilerinden sonra güvenilir olmayan ellere geçmesi endişesi ile, kişinin bilgi birikiminin her an zayi olabilecek bir kaynağa bağlı kalmasından duyulan huzursuzluk idi. Ne var ki, bu konularda tedbirini almış olanlar, yazı imkanından sonuna kadar istifade etmiş ve İslami ilimlerin temel metinlerinin ilk kaynaklarını oluşturmuşlardır. (...) Dolayısıyla ikinci yüzyılın ilk yarısında a) ezbere yardımcı olması için kullanılan metinler, b) derste tutulan notlar ve c) ders notlarının sonradan kitap haline dönüştürülmüş versiyonları şeklinde, bir kitabın üç farklı aşaması sayılabileceğimiz türden metinler bulunuyordu.”⁹

Bu çerçevede kitap, ilim, ilim tahsili ve eğitim ile doğrudan ilişkili bir nesne olarak gelişim göstermiştir.

İslam’ın ilk döneminde hızla yaygınlaşan kitap üretimi, beraberinde kitap yazımı ve kitap malzemelerinin temini ile geçinen Varrâklık mesleğini doğurmuştur. Verrâklar, kitap çoğalttıkları gibi, cilt yapımı; kağıt, kalem ve mürekkep satışı gibi kitap ile ilgili diğer eşyaların satımı ve yapımı ile de uğraşmışlardır.¹⁰ Hatta “(...) bağımsız bir varrâk, günümüz Batı dünyasında matbaa ile kitap satıcısının gördüğü fonksiyonları beraberce ifa etmiştir.”¹¹ İsmail Erünsal, Varrâklık mesleğinin mahiyetini bütün

⁹ Halit Özkan, “Takdim”, **İslam Dünyasında Kitabın Tarihi** (çev. Macit Karagözoğlu), İstanbul, Klasik Yayınları, 2012, sf. 5.

¹⁰ İsmail Erünsal, **Osmanlılarda Sahafılık ve Sahaflar**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, sf. 29-30

¹¹ Pedersen 2012, sf. 58.

boyutlarıyla ele alacak malzemenin yokluğundan bahsetse de,¹² Varrâklığın birbirinden kesin sınırlarla ayrılamayacak üç dönemden geçtiğini söyler: “1- istinsah dönemi. 2- yazı malzemelerinin satışı ve kitapların ciltlenmesi dönemi. 3- kitap satış dönemi”¹³

Kahire, Orta Çağ İslam dünyasında Varrâklığın merkezi konumunda olmuş ve bu şöhretini Osmanlı döneminde dahi sürdürmüştür.¹⁴ Fakat fetihten sonra İstanbul, Hilâfetin merkezi olduğu kadar, ilim dünyasının da merkezi konumuna gelmiştir. Medreseler ile kitabın doğrudan ilişkisi, İstanbul’u kitabın da merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Ortaçağ İslam Dünyasında varrâkların üstlendiği rolü, Osmanlı’da sahaflar aynen devralmış ve neredeyse 18. yüzyıla kadar çok az değişkenlik göstererek aynı mesleği devam ettirmişlerdir.

Kitap satışının yanında mürekkep, kağıt gibi yazı araçlarını da satan sahaf ve varrâklar aynı zamanda medrese talebelerinin, yazar ve münevverlerin buluşma noktası olarak da işlev görmüşlerdir.¹⁵ Osmanlı’da sahafların bir buluşma noktası olmak işlevi, hem bizzat sahaflar için hem de sahaflıktan “doğan” kitapçılar ve yayıncılar için de geçerli olmuş ve neredeyse günümüze kadar (azalarak da olsa) devam etmiştir.

Yüzyıllardır el ile çoğaltılan eserler hakkında, zamanla oluşan geniş bir terminoloji mevcuttur.¹⁶ Bir kitabın nasıl yazılacağına (ve insanlara sunulacağına) dair bugünkü gibi kurallar olmamakla beraber yerleşmiş bazı teamüller mevcuttur ve bu teamüller, kitabın yazıldığı dönem, konu, maddi imkanlar vb. gibi nedenlerle değişkenlik göstermektedir. Örneğin kitabın kapağında yazarın ismine yer verilmez, zaman zaman tarih atılmaz (ve kitabın yazım tarihini tespit için kağıt tipi incelenir veya kullandığı

¹² Erünsal 2013, sf. 50.

¹³ Erünsal 2013, sf. 33.

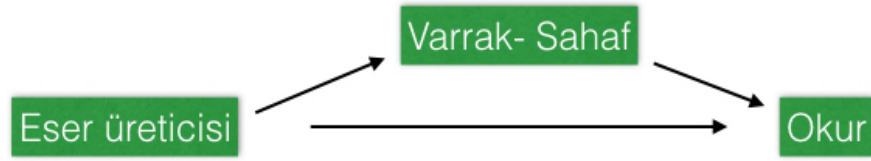
¹⁴ Erünsal 2013, sf. 95-96.

¹⁵ Erünsal 2013, sf 37, sf 53-69 ve sf 71.

¹⁶ İslam dünyasında yazma eserler etrafında oluşan terminoloji günümüz kitap dünyasından bütünüyle farklı olduğundan, bugün yazma eserler üzerine çalışan araştırmacılar, sözlük-ansiklopedi türü eserlere ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin bkz. Süleyman Mollaibrahimoğlu **Yazma Eserler Terminolojisi** Ensar Neşriyat, İstanbul 2007; Adam Gacek, **HDO Arabic Manuscripts: A Vademecum for Readers**, Lieden, Brill, 2009.

dilden bazı işaretler bulunabilir) veya kitaplar için (bugün kabul edildiği şekliyle) standart kağıt boyutları, mürekkep çeşitleri mevcut değildir. Kitabın adının tespiti konusu zaman zaman bir problem teşkil etmekte veya kitabın adı, yazarın kitaba verdiği ad ile değil yazarın ismi ile meşhur olabilmektedir. Veya kitaplar şekil olarak da bugün alıştığımızdan farklı bir biçimde yazılmıştır. Örneğin yazma eserlerin büyük çoğunluğu, boşluk bırakılmadan, ara başlık kullanılmadan, paragraf kullanılmadan, sayfanın tamamını kaplayacak şekilde yazılmıştır.¹⁷ Bu ve benzeri usuller, ilk basma eserlerde de kullanılmıştır. Sonuç itibariyle Kitap etrafında geniş bir ilmi, iktisadi ve sosyal alışkanlıklar dünyası mevcuttur ve matbaa 18. yüzyılda bu ortamda kullanılmaya başlanmıştır.

Çizim 1: Matbaa Öncesi kitabın okura ulaşması sistemi.

¹⁷ Mollaibrahimoğlu 2007, sf 110.

1.2. Osmanlı’da Matbuat’ın doğuşu ve gelişimi

Osmanlı’da matbaanın kullanılmaya başlanmasından sonra matbaa öncesi kitaba dair içerik ve şekil alışkanlıkları bir süre daha varlığını sürdürse de matbu kitap kültürünün Osmanlı topraklarında yerleşmesi, Avrupa’daki kadar uzun sürmemiş ve çoğu zaman burada yaşanan tecrübeler örnek alınarak yeni kitap formu hızlıca şekillenmeye başlamıştır.¹⁸ Özellikle Tanzimat’tan sonra matbaalar ve basılı kitaplar yaygınlaşmış, aynı zamanda yeni yayın türleri olan gazete ve dergiler yayın hayatına girmişlerdir. Christoph Neumann devlet matbaasından sonra açılan ikinci matbaanın, bu süreci hızlandığını söylerken,¹⁹ Ahmed Emin Yalman, Kırım Savaşı’nın özellikle gazeteye olan ihtiyacın artması noktasında ciddi bir etkisinin olduğunu öne sürmektedir: Yalman’a göre, bu savaş döneminde Avrupalılar ile yakın ilişkiler ve insanların savaşa dair haber almaya duydukları istek, gazetenin de gelişimini hızlandırmıştır.²⁰ Gazeteciliğin kuruluş dönemi olarak da adlandırılan 1831-1864 yılları arasında gazeteler, farklı anlayışları bünyelerinde taşımışlardır. **Takvim-i Vekâyi**, vakanuvîliğin bir türü olarak görülürken, **Tercümân-ı Ahvâl**, halkın memleket meselelerine duyarlılığını artırmayı, **Tasvîr-i Efkâr** ise sosyal problemlere ve politik konulara dair eleştirel makaleler yayınlamıştır.²¹

Bu tarihlerden sonra İstanbul’da ve Osmanlı’nın diğer şehirlerinde yayınlanan gazetelerin sayısı hızla artmaya başlamıştır. Osmanlı’da yayıncılığın gelişmesi ise, Nuri Akbayır’ın belirttiği gibi basının tetikleme ile olmuştur.²² 1870’lerden sonra sistemli bir şekilde yayın yapan yayıncılar ortaya çıkmıştır. Ahmed Mithat Efendi, Ebuzziya Tevfik, Ahmed İhsan [Tokgöz] ve İbrahim Hilmi [Çığıracan] gibi isimler yayınevi kurarak, planlı yayınlar yapmış, Cumhuriyet’e de intikal eden yayıncılık anlayışının temellerini atmıştır. Örneğin bu dönemde hem Ebuzziya Tevfik hem de

¹⁸ Akkaya 2015, sf. 117.

¹⁹ Bkz. Christoph K. Neumann, "Üç tarz-ı Mütalaa: Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda kitap yazmak ve okumak" **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, sayı 1, Bahar 2005, sf. 56.

²⁰ Ahmed Emin [Yalman], **Development of Modern Turkey as Measured by its Press**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Columbia 1914, sf. 33.

²¹ Alim Kahraman, "Matbuat (Türk Edebiyatı)" **DİA**, Cilt XXVIII, İstanbul, 2003, sf. 122.

²² Nuri Akbayır, "Osmanlı Yayıncılığı", **TCTA**, Cilt X, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, sf. 1683.

Ahmed İhsan matbaacılık alanındaki yenilikleri görmek amacıyla yurt dışı seyahatleri yapmışlardır. Bu seyahatler neticesinde yaptıkları yenilikler, matbaacılığın gelişmesine katkı sağlamış, ürettikleri ürünler halk tarafından ciddi oranda beğenilmiş hatta yaptıkları işler yurt dışından övgüler alacak seviyelere ulaşmıştır.²³ 1880'lerin sonunda Ebuzziya Tevfik, Avrupa'da yaygınlaşmaya başlayan ucuz fiyatlı küçük eser dizilerini örnek alarak Osmanlı'daki ilk seri yayın olan "Kitâbhâne-i Ebüzzîyâ"yı başlatmış ve bu seriden 110 kitap yayınlamıştır.²⁴ Ebuzziya'nın seri eserleri yayınlamadaki amacı "halkı bıktırmadan az hacimli ve genel kültürünü artıracak kitapları ucuz fiyatla satarak azar azar okuma zevkini tattırmaktır. Bir diğer amacı, serideki eserlerle herkesin kendi kitaplığını kurmasını sağlamak ve böylece kütüphane sevgisini aşılmasıdır."²⁵

Dönemin yazarlarının ve yayıncılarının temel gayesi, yenilikleri okurlarına anlatmaktır. Bu konuda en önemli örneklerden biri de Ahmed Midhat Efendi'dir. Ahmed Midhat, farklı alanlarda yazdığı yüzlerce kitapta, ara bilgiler ile okurlarını aydınlatmayı ve onlarla bir diyalog kurmayı tercih etmiştir.²⁶ Ahmet Mithat Efendi, kitaplarının basımı ve okunması noktasında büyük gayretler göstermiştir. Ahmed Midhat Efendi "kendi yazıyor, kendisi diziyor, kendisi basıyordu. Evindeki çocuklar ve kadınlar da kimi işlerde, basılan formların katlanmasında yardımcı oluyorlardı. İstanbul'da henüz bu tür eserleri satan kitapçı dükkanı yoktu. Ahmed Midhat, bastıklarını formlar halinde tütüncülere, suculara, katarlara dağıtarak satmaya çalışıyordu."²⁷

Ahmed Mithat gibi Münif Paşa'nın gayretleri de farklı bir örneği teşkil etmektedir. Münif Paşa, 1860 yılında yarı resmi bir cemiyet olarak Cemiyet-i İlmiyye-i

²³ Turgut Kut, "Matbaa-i Ebuzziya", **DİA, Cilt XXVIII**, İstanbul, 2003, sf. 114; Ziyad Ebuzziya, "Ahmed İhsan Tokgöz", **DİA, Cilt II**, İstanbul, 1989, sf. 94.

²⁴ Başak Ocak, **Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığraçan**, İstanbul, Müteferrika Yayıncılık, 2003, sf. 75; Turgut Kut, "Matbaa-i Ebuzziya" **DİA, Cilt XXVIII**, İstanbul, 2003, sf. 115.

²⁵ Kabacalı 2000, sf. 122.

²⁶ Okay Orhan "Ahmed Midhat Efendi" **DİA, Cilt : II**, İstanbul, 1989, sf 100-101.

²⁷ Kabacalı, 2000, sf. 118.

Osmaniye'yi kurmuş, 1862 yılında bu derneğin yayın organı olarak çıkartmaya başladığı **Mecmua-i Fünun** adlı dergide derneğin üyelerine ve okurlarına kolay ve ucuz bilgi iletme yollarını aramaya başlamıştır. Merkezi İstanbul olan bu derneğe daha sonra devlet tarafından bir yer de tahsis edilmiş ve Çiçekpasajı'nın arkasındaki bu mekanda bir "kıraathane" açılmıştır.²⁸ Avrupa kültürü ile tanışmış devlet adamlarının oluşturduğu bu cemiyet, öğrendikleri bu kültürü insanlara da anlatmayı amaç edinmiştir.²⁹

Matbuat, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihat Terakki Fırkası gibi grupların da temel yörüngelerinden birisidir. Şinasi, Namık Kemal, Agah Efendi, Abdullah Cevdet, Recaizade Mahmud Ekrem gibi dönemin münevverlerinin fikirleri, dergiler vasıtası ile yaygınlık kazanmış, dönemin tartışmalarının tamamı gazete yazıları, ve yayınlanan kitaplar üzerinden gelişmiştir.³⁰ Hayati Tüfekçioğlu'nun vurguladığı gibi "Osmanlı gazeteleri, etrafında kümelenen bir takım kadroların varlıklarını belirtme, kendilerini ifade etme alanı olmak gibi bir misyon sahibidir."³¹ Örneğin Ahmed İhsan'ın **Servet-i Fünun** dergisi, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âtî gibi iki edebi topluluğun kurucu yuvası olmuştur.³² Tevfik Fikret, Recaizade Mahmut Ekrem gibi önemli edebiyatçılar toplanmak, konuşmak ve tartışmak için Servet-i Fünun dergisinin bürosunu kullanmışlar, haftalık toplantılar düzenlemişler ve yazılarını da bu dergide yayınlamışlardır.³³ Her ne kadar matbuat alemi denildiğinde, gazete ve dergi dünyası anlaşılıp, kitap yayını dışarıda bırakılsa da, Necip Asım'ın belirttiği gibi, "te'lif ancak matbaanın ortaya çıkmasından sonra bir sanat olarak meydana çıkmıştır".³⁴ Dönemin yazarları, gazete ve dergi yazıları kadar yayınladıkları kitaplar ile de etkili olmuşlardır.

²⁸ Meral Alpay, **Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976, sf. 2; Yalman 1914, sf. 44.

²⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Cem'iyet-i İlmiye-i Osmâniyye" **DİA**, Cilt VII, İstanbul, sf. 334.

³⁰ Dönemin fikri hareketleri, tezimizin kapsamı dışında yer aldığı için detaylara girilmeyecektir.

³¹ Hayati Tüfekçioğlu **Sosyolojik açıdan gazete ve osmanlı gazeteciliğinin temellendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi SBE Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış doktora tezi, 1993, sf. 99.

³² Ziyad Ebuzziya 1989, sf. 94.

³³ Ahmed İhsan Tokgöz, **Matbuat Hatıralarım** haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012 (3.bas), sf. 120-125.

³⁴ Necip Asım [Yazıksız], **Kitap**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012, sf. 184.

Osmanlı’da Matbuatın artışa geçmeye başladığı dönemde, 1856 tarihinde bir Matbuat Nizamnamesi ve 1857 yılında bir Telif Nizamnamesi hazırlanır. Bu kanunlarla beraber Matbaa açmak izne tabi kılınır. Aynı zamanda, devlet ve saltanata karşı konuşmak, edep dışı yayınlar yapmak ...vs gibi bir kısım yasaklar getirilir. Bu düzenlemelerden sonra, yayınlanan gazete-dergi sayısı ile paralel olarak hükümete karşı eleştirilerin artmaya başlaması Ali Paşa’yı bir ek kararname hazırlamak mecburiyetinde bırakmıştır.

Bu kanunname ile “asayiş ve düzenin korunmasını ihlal eden gazete ve risalelerin, devlet ve millete yönelik zararlarını önlemek amacıyla, Matbuat Nizamnamesi'nin hükümlerine ilave olarak, önleyici ve yola getirici bir takım tedbirlerin alınmasına karar verildiği ilan edilmekteydi. Bu kararın geçici surette olduğu ve uygulanmasını gerekli kılan sebeplerin ortadan kalkmasıyla da yürürlükten kalkacağı açıklanmaktaydı”³⁵

Fakat bu kanunname 2. Abdülhamid’in saltanatının sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. II. Abdülhamid döneminde matbuata dair yasaklar çok sert bir şekilde uygulandığı için yayıncılar kitap, dergi, gazete yayınları konusunda ciddi zorluklar yaşamışlardır.³⁶

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan basın patlaması³⁷ matbaacılık ve ilgili alanların dönüşümünde ve sonrasındaki algılamada ciddi bir etki yapmıştır. Bu dönemde her bir fikir grubunun bir gazete ve dergi çıkarmak yoluna girmesi, bazılarının yeni yayınevleri (kütüphane/matbaa) kurması ve pek çok kitap basmaları,

³⁵ Ayhan Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı 1, 2006 (Bahar), sf. 153.

³⁶ Tokgöz 2012, sf 103-115. Aynı zamanda kitabın 1888-1908 arası dönemi ele alan ilk bölümünde (sf 23-183), 2. Abdülhamit dönemi baskılarına dair pek çok anektod mevcuttur. Ahmed İhsan Tokgöz gibi Tâhirü'l Mevlevî’de hatıratında, 2. Abdülhamid dönemi baskı ortamına dair pek çok anektod aktarmaktadır. Bkz. Tâhirü'l Mevlevî, **Matbuat Âlemindeki Hayatım: İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012. Ayrıca dönemin yasaklarına dair derinlemesine bir inceleme için bkz. Ali Birinci “Osmanlı devletinde matbuat ve neşriyat yasakları tarihine medhal” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2006, 291-349.

³⁷ Uygur Kocabaşoğlu, 2. Meşrutiyetin ilanından sonra ne kadar gazete yayımlandığına dair muhtelif rakamlar zikredilse de, tam sayının belli olmadığını fakat kesin olan şeyin, çok ciddi bir patlama yaşanması olduğunu belirtir. Yeni çıkan bu gazete ve dergilerin ciddi bir kısmı ise 1909’dan sonra kapanır. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, **Hürriyeti Beklerken: İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, sf. 7-8.

hem basının öneminin artmasına hem de toplum içinde daha yaygın kabul görmesini sağlamıştır. Kocabaşoğlu'na göre “[II. Meşrutiyet] dönemi gazeteleri başka hiçbir dönemde olmadığı kadar siyaseten saflaşmışlar ya da (...) bir siyasi parti ya da kuruluşla özdeşleşmişlerdir.”³⁸ Bu dönemde gazete-dergi sayısındaki artış kitap yayıncılığında da kendini göstermiş, pek çok yeni yayınevi açılmış fakat yayınevlerinin büyük bir kısmı kısa ömürlü olmuştur.³⁹

II. Meşrutiyet sonrasında hızlanan yayın dünyası, 1909 yılında yayınlanan Matbuat Kanunu ile durulmaya başlamış 1. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Kurtuluş savaşı döneminde ise oldukça zayıflamıştır. Bu dönemde Anadolu matbaalarında kırılgan imkanlar ile yayınlanan gazeteler dışında, çok az sayıda kitap yayınlanabilmiştir.

1.2.1 Matbuat'ın Mekanı

Bölümün başında ele aldığımız gibi Osmanlı İstanbul'unda kitapçılığın mekanı Sahaflar çarşısıdır. Bu durum 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Matbaalarda kitap basımı, 18. yüzyılın ortalarında başlasa da, 1870'lere kadar basılan kitap sayısı 2000 dolayındadır.⁴⁰ Bu nedenle matbu eserlerin sahaf dükkanlarına giriş süreci de ağır işlemiştir.⁴¹

“Matbu eserlerin kitap pazarına girişi, eğitim sistemindeki reformlar, yeni okulların açılması, okuma yazma oranındaki yükseliş ve yeni ortaya çıkan okuyucu kitlesinin ilgi duyduğu kitaplar sahaflık mesleğinin de bir değişim sürecine girmesine sebebiyet vermiş ve sahafkların bir kısmı geleneksel sahaflıktan önce kitapçı sahafa, daha sonra da yayıncı sahafa dönüşmüştür. XIX. Asrın ikinci yarısında eğitim sisteminin taşraya da yayılışına paralel ortaya çıkan yeni okuyucu kitlesinin taleplerini karşılamak için birçok şehirde genellikle İstanbul'daki yayıncı ve matbaacıların bastıkları kitapların satışını yapan kitapçı-sahaflar ortaya çıkmıştır.”⁴²

³⁸ Kocabaşoğlu 2010, sf. 12.

³⁹ Akbayır 1985, sf. 1685.

⁴⁰ Akbayır 1985, sf. 1684.

⁴¹ Erünsal 2013, sf. 82.

⁴² Erünsal 2013, sf. 81.

Hatta II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında kitap satışlarının ciddi bir artış göstermesi sebebiyle, kitapçılar ve sahaflar dışında tütüncü, tömbekici, sucu, resimci, çaycı gibi muhtelif esnaflar da kitap satışı yapmışlardır.⁴³

Matbu kitaplara dair dikkat çeken bir diğer husus kitabın mekanının değişmeye başlamasıdır. **Matbuat Alemi**, İstanbul'un fethinden 19. yüzyılın sonlarına kadar kitap satışının merkezi olan hakkaklar-Sahaflar çarşısı etrafında değil Bab-ı Âli etrafında gelişmiştir. Bu durumun en önemli sebebi, Tanzimat sonrasında gelişen yeni aydın tipinin çoğunlukla Bab-ı Âlî'de görevli olması ve yayın faaliyetlerini de buraya yakın yerlerde yürütmeyi tercih etmesidir. Bunun yanında, Osmanlı'nın ilk yayıncıları olan İranlı ve Ermeni yayıncıların Bab-ı Âlî'de bu işe başlamaları, diğer yayıncıların onları takiben Bâb-ı Âlî'ye yerleşmeleri de önemli bir sebeptir. Bu dönemde sadece matbu kitap satışı yapan dükkanlar, hakkaklar çarşısı yerine Bâb-ı Âlî'yi tercih etmişlerdir.⁴⁴ Sonuç itibarıyla 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren artık Bâb-ı Âlî "hem yazarların hem de yazar olmaya hevesli gençlerin buluştuğu bir yer haline gelmiş; adeta yayın dünyasının kalbi olmuştur."⁴⁵

1.2.2. Yayıncılık Nedir?

Osmanlı'da matbuatın ortaya çıkıp ilk gelişim yıllarını ele aldıktan sonra bazı sorulara açıklık getirmemiz gerekmektedir; Bir kitabın yayınlanması ve okuyucuya ulaşması nasıl olur? Osmanlı'da 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlayan yayıncılık, nasıl tanımlanabilir? Bu soruların cevabı için Türkçe'de kitap yayıncılığı konusundaki nadir eserlerden birinin yazarı Halil İbrahim Gürcan'ın yayıncılık tanımından yola çıkmak mümkündür:

*"Yayıncılık, belirli bazı düşüncelerin belirli bir hedef kitlesine ulaştırılması için, kağıt veya benzeri bir nesne üzerinde çoğaltılarak kitleye sunulması süreci[dir]."*⁴⁶

⁴³ Erünsal 2013, sf. 83.

⁴⁴ Erünsal 2013, sf. 84.

⁴⁵ Ocak 2003, sf. 18.

⁴⁶ Halil İbrahim Gürcan, **Kitap Yayıncılığı**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1997, sf. 15.

Fakat bu çoğaltılmanın yolu ve kitleye sunulma sürecinin işleyişi üzerinde durmak gerekir. En başta, kitapların çoğaltımı, el yazısı ile değil matbaa ile yapılmaktadır. Matbaa sayesinde bir kitap, elle yazıldığından çok daha hızlı bir şekilde çoğaltılabildiğinden, matbaanın ortaya çıkmasından bir süre sonra hızlı çoğaltılabilen ve daha kolay tüketilebilen ürünler de zaman içinde kendini göstermiştir. Günlük yahut gün aşırı periyodlarla yayınlanan gazeteler, haftalık, aylık, üç aylık, altı aylık yahut bir yıllık olarak, daha geniş zaman aralıklarında yayınlanan dergiler matbaanın kullanılmaya başlanmasından sonrasında ortaya çıkmıştır. Gazete ve dergi, teknik olarak aynı şekillerde yayınlansa da yayın periyodları ve dolayısıyla yayın içeriklerinin farklı olması sebebiyle, farklı isimler almışlardır.

Yazma eser için bir yazar, kendi kitabını kendi eliyle çoğaltabileceği gibi bir musahhih/varrak yoluyla birinci elden çoğaltabilirken matbaada kitap-dergi-gazete yayınlamanın bazı şartları vardır. Süreli yayınlar için bu şartların başında, süreli yayın ruhsatı gelir ki, bu ruhsat uygulaması, ilk matbuat kanunundan beri mevcuttur.⁴⁷ Kitap yayını için de, basım öncesi veya sonrası devlet tarafından kontrollerin yapılması, bu kanunlar ile belirlenmiştir. Dolayısıyla matbaanın devreye girmesi ile, bir kitabın yazardan okura ulaşması için, araya ilk giren etken devlettir. Devletin yanında matbaacının kendisi de, el yazması devrinin varrak'ı veya musahhihinin yerini almıştır. Zira matbaa ile beraber bir kitap, yazarının-müterciminin elinden, doğrudan okuyucuya gitmek imkanını kaybeder. Öncelikle bir matbaacı/yayıncı bu kitabı alır ve kitap, bir dizgici tarafından dizilerek, baskıya verilir. Bu aşamada dizgicinin tercih ve hataları etkili olacağı için, dizgicinin niteliği önem kazanır. Aynı zamanda örnek baskıları kontrol eden ve dizgi hatalarını gidermekle görevli bir musahhih de (bu musahhih kimi zaman yazarın kendisi de olabilir), matbaanın ortaya çıkışından itibaren görevlendirilmiştir. Örneğin Tahir'ül Mevlevi, musahhih olarak çalışmalarını, ve dizgici hatalarını şöyle anlatır:

“Muallim Naci Efendi merhumun ‘fetva’ kelimesine kadar yazıp bastırıldığı lügat formalarını Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Efendi satın almış, alt tarafını Müstecabizade İsmet Bey’e yazdırıp, lügati ikmal ettirmişti. Kitabın gördüğü rağbet üzerine yeniden, fakat tadilen tabına karar vermiş. Binaenaleyh müsahhihliğini bana

⁴⁷ 1939 yılına kadar matbuata dair yayınlanan bütün kanun ve yönetmeliklere dair bkz. Server İskit **Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Devlet Matbaası, İstanbul 1939.

teklif etti. Her harfin meftuh, meksûre, ve mazmume fasılları birleştirilecek, her faslın münderic kelimeleri tertip sırasıyla alt alta dizilecek, lazım gelen lügatler de ilaveten yazılacak, bunlara mukabil de beher forma için 25 kuruş alınacaktı.”⁴⁸

Bu nedenle hangi sebeple olursa olsun bir eser bastırmak isteyen kişiler, matbaa ile ve devlet ile muhatap olmak zorunda kalmışlar; bu nedenle bir kitabın yayınlanmasına dair pek çok farklı kalem işi yürüten “yayıncılar” ortaya çıkmıştır. Yayıncının görevi, yazarından-tercümanından aldığı kitabın, en doğru bir şekilde basılmasını ve sonrasında da satılmasını sağlamaktır.

Matbaa ile beraber, yayınlanan kitap sayısında artış yaşanması, geçmiş kitap üretim ve satış kültürünü değiştirdiği kadar, kitap üretiminin bir endüstri halini almaması, iş bölümlerinin net bir şekilde oluşmaması gibi nedenlerle, matbaacı-yayıncı-kitapçı-dağıtımcı gibi farklı işler, çoğu zaman tek kişi veya kurum tarafından yürütülmüştür. Yani bir yayıncı çoğu zaman yazarından aldığı bir kitabı kendi matbaasında basıp, kendi kitapçısında satıp, aynı zamanda şehir içinde ve şehir dışında dağıtılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bir yayıncı aynı zamanda matbaacı, perakende kitapçı, dağıtımcı görevi yapmaktaydı.

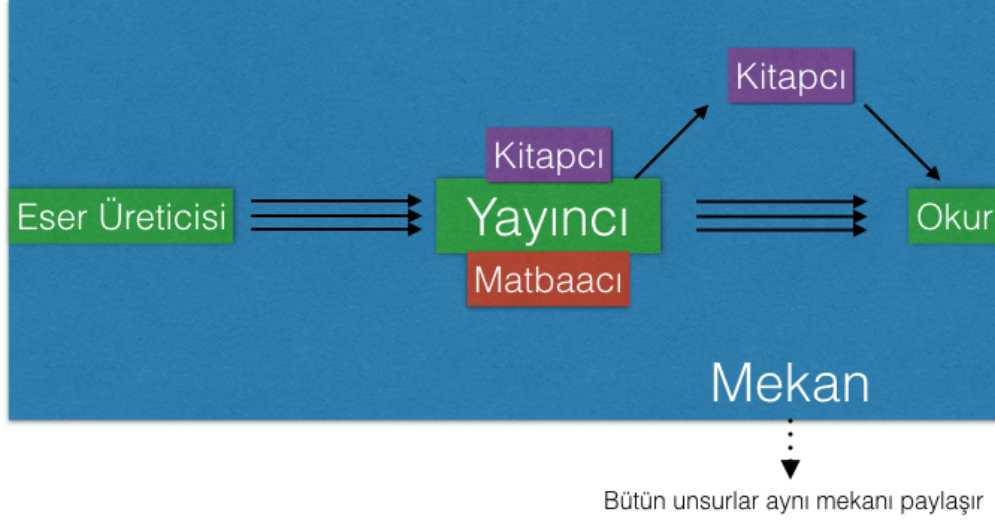
Teknik işleyişin yanında, özelde yayıncılık, genelde matbuat dünyası, sosyal bir **alanı** işaret etmektedir. Aynı sokakta ya da mahallede bulunan onlarca yayıncı/matbaacı⁴⁹ aynı zamanda bir fikri temsiliyete sahiptir ve yayın yerleri, bir buluşma yeri olarak işlemektedir. 1908’de kurulan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye’nin tüzüğünde, Cemiyetin kullanacağı mekanın, toplantılar dışında toplanmaya müsait bir yer olarak tasarlanması, mekanın nasıl tasavvur edildiğine dair fikir vermektedir.⁵⁰ Bu buluşmalar kimi zaman basit bir arkadaş ziyareti seviyesinde olduğu gibi genelde toplantı ve istişare amaçlı gerçekleşmektedir. Matbuat Aleminin bu yeni alan ve işlevleri Cumhuriyet döneminde özellikle etkisini artırmış ve gelişmiştir.

⁴⁸ Tahirül Mevlevi, 2012, sf. 67-68.

⁴⁹ Orhan koloğlu **Bir Zamanlar Bâb-ı Âli**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1998, sf. 25.

⁵⁰ Hakan Aydın “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar” Selçuk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 27 (2010), sf. 569.

Çizim 2: Osmanlı Dönemi Matbuatında kitabın okura ulaşması sistemi.

1.3. Cumhuriyet Dönemi Matbuat Alemi

1.3.1. 1923-1950 Arası Matbuat Alemi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulan pek çok yayınevi yayın faaliyetlerine aynı şekilde devam etmişlerdir. Matbaa-i Ebuzziya, Tefeyyüz Matbaası, Kanaat Kitabevi, Hilmi Kitabevi gibi yayınevleri Cumhuriyet'e devrolan önemli yayınevlerinden bazılarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kitap yayıncılığının ve matbaa ile ilgili tüm sektörlerin o güne kadar yaşadıkları en büyük kırılma noktası, 1928 yılı sonunda, Arap harflerinin tedavülden kaldırılarak, Latin alfabesine dayalı yeni Türk alfabesinin kullanıma girmesidir. Bu değişiklik ile beraber kitapçılar ve yayıncılar farklı yönlerden zarara uğramışlar ve aynı zamanda Osmanlıdan kalan anlayış zedelenmiş, kitap ve yayın piyasası neredeyse sıfırlanmıştır. Bu kriz hali içinde devlet, yayıncılık-matbaacılık işlerini kendi elinde toplamış ve yeni bir yayın ortamının kurulmasına ön ayak olmuştur. Harf Değişikliğinden sonra 1950'li yıllara kadar yayıncılık devlet elinde yahut devlete bağımlı bir şekilde devam etmiştir. Devletin yayın faaliyetleri de, yeni kurulan cumhuriyetin fikriyatının mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaya yönelik olmuştur.

Harf değişikliğinden sonra yayıncıların gördüğü zararın farklı sebepleri şöyledir;; Bu dönemde yayıncıların ve kitapçıların ellerinde olan Arapça harfli ders kitapları ve okuma kitapları kullanışsız hale gelmiş, yayıncılar depolarında kalan pek çok kitabı, cüz'i miktarlarla elden çıkarmışlardır. Bununla beraber, baskıyı yapmayı sağlayan Arapça hurufat kullanışsız hale gelmiş ve yine cüzi miktarlarla hurdacılara satılmıştır. Aynı zamanda bütün matbaacılar-yayıncılar, matbaalarına Latin harfleri almak için ciddi bir harcama yapmak mecburiyetinde kalmışlardır. Teknik ve ekonomik sıkıntıların yanında, kitap yazarından, matbaadaki dizgicisine kadar hiç kimse yeni harfli Türkçe'yi bilmediği için, üretim ve uygulamada sıkıntılar ortaya çıkmış; yazarların yeni kitap yazmakta zorlanması, insanların yeni harflerle kitap okumayı bilmiyor oluşu, kitap basım ve satımını ciddi oranda düşürmüştür.⁵¹

Devlet ise bu dönemde gazetelere kısmi yardım sağlasa da yayıncılar bu yardımlardan faydalanamamıştır. Hatta devlet, yayıncıların önemli gelir kaynaklarından bir tanesi olan okul kitapları basımını da bu dönemde kendi bünyesine almıştır. Yayıncıların maddi kayıpları o kadar fazla olmuştur ki 1932 yılında Ahmet Halit Kitaphanesi, Hilmi Kitaphanesi, Kanaat Kitaphanesi, ortak bir imza ile “Türk Kitapçılığının Bugünkü Vaziyeti ve İstikbali” başlıklı bir ortak rapor kaleme alarak durum değerlendirmeleri yapmış ve sorunlara bazı çözümler önermiş fakat bu çağrıları da sonuçsuz kalmıştır.⁵²

1930'lu yıllar matbaacılık anlayışının dönüştüğü yıllar olarak ele alınabilir. İstatistikler göz önüne alındığında⁵³, harf devrimi sonrasında, 1930'lu yıllardan itibaren üretilen kitap sayısı kısa sürede harf devrimi öncesi ile aynı seviyelere gelmiştir. Fakat bu yayınlar içinde devlet yayınlarının oranı, 1928 öncesine oranla ciddi miktarda artmıştır. Devlet, yurt çapında büyük bir okuma hamlesi başlatmış ve

⁵¹ Gökhan Akçura, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye Matbaacılık Tarihi**, İstanbul, YKY, 2012, sf. 75-109.

⁵² Nedret İşli “Babı-ı Ali Yayınları” (çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/nedret_isli.html, 10 Haziran 2015 Bu metin, 2006 yılında 42. Kütüphaneler haftası etkinlikleri dahilinde, Osmanlı Bankasında gerçekteştirilen konuşmaya dayanmaktadır.)

⁵³ Meral Alpay, **Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976 sf. 39-42.

bu ihtiyacı karşılayacak çok miktarda kitap üretimi olmuştur. Tahsin Yücel bu dönemi şöyle izah etmektedir:

*“Osmanlıcanın yüzyıllar boyunca bu ulusun yazı dili olarak kaldığı bir gerçek, ama ulusun büyük çoğunluğunun bu yazı diliyle hiç bir zaman dolaysız bir bağlantı kurmadığı da bir gerçek: geniş kitle, cumhuriyet çağına kadar, bir sözlü uygarlığı sürdürmüştür. Bu bakımdan dil devrimi başka bir deyimle, Türkçe’nin bir ekin dil durumuna getirilmesi, sözlü bir uygarlıktan yazılı bir uygarlığa geçiş olarak nitelendirilebilir”.*⁵⁴

Yine bu dönemde, Basın’ın matbuatın diğer kollarından ayrıldığını söylemek mümkündür. Zira basın, hem milli mücadele döneminde hem de Harf devrimi sonrasında çok önemli bir yer edinmiş ve kitap ve dergi yayıncılığından ayrı bir önem kazanmıştır. Örneğin harf devrimi yaşandığında “bir gün memleketimizde, gazetelerimizden başka Türkçe okuyacak herhangi bir şey”⁵⁵ kalmamıştır. 1930’lu yıllarda Basın ve Yayın üzerine bir arada değil, ayrı ayrı kongreler düzenlenmesi, bu iki sektörün birbirinden ayrı değerlendirildiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet ile yaşanan basın patlaması, sonrasında dünya savaşı ve kurtuluş savaşı esnasındaki basın faaliyetleri ve son olarak Harf Devriminde basının yüklendiği rol süreli yayınları kitap yayınından ayıştırmıştır.⁵⁶

Cumhuriyet dönemi kurulan yayınevlerine değinecek olursak, bunların pek çoğu kendi politikalarını devletin yayın politikaları ile şekillendirmiş ve yayın hayatına girmişlerdir. Remzi Bengi tarafından kurulan Remzi Yayınevi, bu konuda en önemli örneklerden bir tanesidir. Remzi Yayınları 1931 yılında kurulmuş ve bugün de faaliyetlerini sürdürmektedir. Remzi Bengi’nin kitapçılıktaki 50. yılı anısına

⁵⁴ Tahsin Yücel, **Dil devrimi**, İstanbul 1968, sf. 159 aktaran Meral Alpay 1976, sf. 44.

⁵⁵ Akçura 2012, sf. 85.

⁵⁶ Bir iş kolu olarak Basın- Yayın ile Gazeteciliğin birbirleri ile ilişkisi, Cumhuriyet tarihi boyunca değişkenlik göstermiştir. Şükran Soner 1996 yılında bu ilişki konusunda şunları söylemektedir: “Basın ve yayın işkolu, yürürlükteki yasaya göre 10 numaralı işkolu, gazetecilik ise 27 sıra numaralı işkoludur. Bu iki işkolu, değişen yasa ve yönetmeliklere göre kimi yıllar ayrı ayrı değerlendirilmiş kimi yıllar birleştirilmiş, kimi yıllar yine bağlantılı işkolları olarak kabul edilmiştir” bkz. Şükran Somer “Basın ve yayın ve gazetecilik işkolları” **TSA Cilt I**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996, sf. 125.

hazırlanan hatıra kitapta Fakir Baykurt, Bengi'nin hizmetlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“[Remzi Bengi] geri bırakılmış bir ülkede, devlet her şeyi yapabilecek duruma getirilinceye değin, özel girişimcilerin yapacağı çok iş olduğunu anlamış, Remzi Kitabevi'ni ve basımevini geliştirmişti. Bugün azımsanmayacak sayıda bir aydın topluluğumuz varsa bu varlık, tek başına Remzi Bengi'nin hizmetleri sayesinde değil elbette. Onun gibileri birkaç tane daha var çok şükür, ama onun hizmetlerinin bu yetismeye katkısı büyüktür bence.”⁵⁷

Remzi Kitabevi, devletin yayın çizgisine yakın bir yayıncılık anlayışı sürdürmüş, çalışmalarından dolayı Atatürk'ten takdir almıştır. 1950 yılına kadar yayınevini kitapları incelendiğinde yerli yabancı edebiyat kitapları, İstanbul Üniversitesi hocalarının incelemeleri, Yeni kurulan cumhuriyet üzerine inceleme, roman, piyes türü yayınlar mevcuttur.⁵⁸

Devletin yoğun kitap yayını özellikle 1939 yılında toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresinde alınan kararlar ile planlı bir hale gelmiştir. Hasan Ali Yücel'in sorumluluğu altında başlayan tercüme serisinden 1950 yılına gelindiğinde 750 kitap yayınlamıştır.⁵⁹

Yine bu kongre sonrasında Ali Rıza Başkan, Ferit Apa, Emin Barın, Kamil Erçin, Sait Yada gibi isimler yetiştirilmek üzere devlet tarafından yurt dışına gönderilmiş; aynı zamanda Hans Blümel gibi yabancı isimler de Türkiye'de matbaacılığın gelişmesi için Türkiye'ye davet edilmişlerdir. Bu dönemde devlet, matbaaya ciddi bir yatırım yapmıştır. Ve hem yurt dışında yetişen kişiler hem de Türkiye'ye gelen isimler, çok partili dönemde de etkili olmuşlardır.⁶⁰ 1. Neşriyat kongresi, yayıncılığın Türkiye Cumhuriyetinde yaşadığı gelişimde önemli bir noktadır. Bu nedenle kongrede konuşulan konulara değinmek yerinde olacaktır.

⁵⁷ Remzi Bengi'ye armağan, sf. 22.

⁵⁸ Remzi Bengi'ye armağan, sf. 176-246.

⁵⁹ Arslan Kaynardağ “Yayın dünyası: Türkiye'de yayıncılığın Gelişmesi ve Sorunları” **CDTA**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987, cilt XV, sf. 2827.

⁶⁰ Gökhan Akçura 2012, sf. 165-223.

1.3.1.1. 1. Neşriyat Kongresi

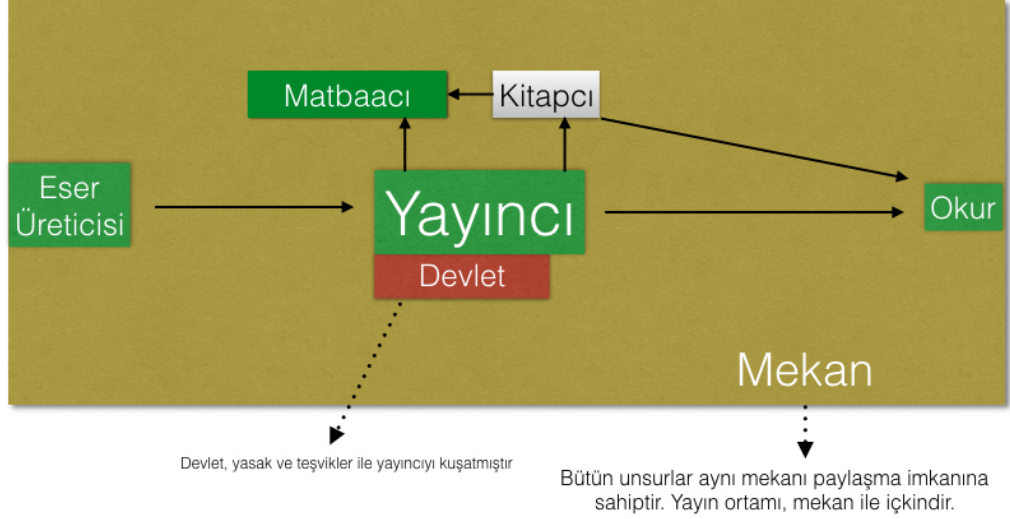
Birinci Türk Yayın Kongresi'nde katılımcılar encümenlere ayrılarak çalışmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda oluşturulan encümen raporları, kongre başkanlığına sunulmuş ve sonrasında oylamaya açılmışlardır. Toplantıda yer alan encümenler şunaldır; Neşriyat programı encümeni, Tercüme işleri encümeni, Basım, Yayın ve satış işleri encümeni, Dilekler encümeni, Mükafat, yardım ve propaganda işleri encümeni, Edebi mülkiyet encümeni, Gençlik ve çocuk edebiyatı encümeni.

Bu kongrede tartışılan konu başlıkları ise şöyledir: Dilimize çevrilecek yapıtların ayrıntılı bir şekilde saptanarak tercüme ve yazımına dair iş bölümünün yapılması; özel ve resmi yayın kuruluşlarının sermayelerinden ve ellerine var olan güçlerinden en çok verimi sağlamak üzere farklı alternatiflerin araştırılıp bir program dahilinde hazırlanması; kısa zaman bir çocuk edebiyatı kütüphanesi kurulması; halka yönelik yayınlara dair uzun süreçli bir program oluşturulması; el yazması ya da basımevinde basılmış olan eski kitapların yeniden basılması; özel yayıncılığa devletçe yapılan yardımın daha verimli ve esaslı bir yola konması; okumayı teşvik etmek ve yayınları tanıtmak için bir propaganda sisteminin geliştirilmesi; yayınların satış ve dağıtım işlerinin düzenlenmesi; basımevlerinde iş verimini ve niteliğini artıracak yolların araştırılması; fikri haklara dair mevzuatın yeniden düzenlenmesi.⁶¹

1. Neşriyat kongresinde konuşulan konular, sonraki kongrelerde konuşulan konuların bir nevi özetini içermekle beraber bu kongrenin en önemli farkı, konuşulan konuların büyük çoğunluğunun, kongre sonrasında fiiliyata geçirilmesidir.

⁶¹ Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs), Ankara, T.C. Maarif Vekaleti, 1939.

Çizim 3: 1923-1950 arası dönemde yayıncılığın işleyişi

1.3.2. Çok Partili Dönem (1950-1980)

Çok partili düzene geçişten sonra kamu yayıncılığında bir gerileme olmuştur; Hasan Ali Yücel ile başlayan tercüme faaliyetleri zayıflamış, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı kitaplar azalmış ve bütün alanlarda olduğu gibi yayıncılıkta da devletin baskıcı ve dayatmacı tavrı hafiflemiştir. Fakat yine de devletin yayın sahasındaki etkinliği özellikle kitap basımı alanında devam etmiştir. Devletin yayın piyasasındaki baskınlığının ve yayınlara koyduğu yasakların hafiflemesiyle beraber gerek münferit yayınların gerekse yayınevi açılmak suretiyle kitap yayınının arttığı görülmektedir.

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte 1951 yılında Fikir ve Sanat Eserleri kanunu yayınlanmıştır. Bu kanuna göre yayınlanan bir eserin telif hakları, yazarın ölümünden 50 yıl sonra kalkar. Yabancı dilden bir tercüme için ise bir başka kişi/kurum, ilk tercümenin yayın tarihinden 10 sene sonra aynı eseri tercüme edebilmektedir. 13 Aralık 1951 tarihli **Resmî Gazete**'de yayınlanan bu kanun, üzerinde yapılan bazı değişikliklerle beraber bugün de varlığını korumaktadır.

Türkiye'de halen faaliyetlerine devam eden en eski yayınevlerine baktığımızda, İnkılap, Remzi ve Varlık gibi Cumhuriyetin ilk döneminde kurulan yayınevlerinin haricinde en eski yayınevlerinin 1950'li yılların ortalarından itibaren faaliyetlerine başladıklarını görmekteyiz. Bedir Yayınevi, Tekin Yayınevi, Bilgi Yayınevi, Altın

yayınevi gibi yayınevleri bu dönemde kurulmuşlar ve bugüne kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bugüne kadar faaliyetlerini sürdürenler dışında, 1950 sonrasında açılan ve sonra kapanan etkili yayınevleri de mevcuttur. Örneğin 1950’li yıllarda faaliyet gösteren Çağlayan Yayınevi tarafından basılan kitaplar, döneminde satış rekorları kırmışlardır.⁶² Bu hareketliliğin nedenleri arasında, devletin baskılarını kaldırması kadar, okul yayıncılığını tekrardan yayınevlerine ihale etmesi de etkilidir. Devlet her ne kadar kitapların basımı için, yayın politikası devletin politikaları ile uyuşan yayınevlerini tercih etse de kitapların, yayın piyasasında dolaşımı kitap piyasasının canlanmasına ön ayak olmuştur.⁶³

Cumhuriyet dönemi yayıncılığı sayılar bazında ele aldığımızda, düzenli olmamakla beraber her yıl yayınlanan kitap sayısında genel bir artış görülmektedir.

Tablo 1: 1950- 1979 yılları arasında Türkiye’de yayınlanan kitap adedi

Yıl	Adet		Yıl	Adet		Yıl	Adet
1950	2400		1960	4195		1970	5854
1951	2197		1961	4357		1971	6541
1952	2447		1962	4842		1972	6913
1953	3266		1963	5426		1973	7479
1954	3585		1964	5745		1974	6883
1955	3250		1965	5442		1975	6645
1956	3080		1966	6099		1976	6320
1957	2630		1967	5688		1977	6830
1958	3925		1968	5482		1978	5033
1959	4124		1969	5669		1979	5071

Kaynak: Kabacalı 2000 ve Kaynardağ 1987 kitaplarından derlenerek oluşturulmuştur.

1971 yılında gerçekleşen muhtıra sonrasında yayınlarda kısmi bir düşüş yaşansa da muhtıranın yayınlanan kitap sayısına etkisinden söz etmek mümkün değildir. Fakat tabloda da görüldüğü gibi 70’lerin ikinci yarısında yayınlanan kitap sayısında bir düşüş vardır. Bu düşüşün sebebi siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların çözülememesi, aynı

⁶² Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Matbaa, Basın, Yayın** İstanbul, Literatür yayınları, 2000, sf. 225.

⁶³ Kaynardağ 1987, sf. 2828.

zamanda farklı düşüncelere sahip siyasi gruplar arasında yaşanan silahlı çatışmaların artmasıdır.⁶⁴

1970’li yılların dikkat çekici önemli bir fenomeni, gazetelerin de yayın dünyasına girmeleridir. Tercüman Gazetesi 1001 temel eser dizisi ile önemli bir başarı yakalamış, Hürriyet Gazetesi, Milliyet gazetesi kendi adları ile, Cumhuriyet gazetesi ise Çağdaş Yayınları adı ile kitap yayını alanında faaliyet göstermiştir. Aynı zamanda bu dönemde İş Bankası da, İş bankası Kültür Yayınları ismi ile faaliyete geçmiş, 1940’lardan beri yayın faaliyeti içinde yer alan Yapı Kredi Bankası’nın kurduğu Doğan Kardeş Yayınları da hem kitap yayını hem de dergi yayınları ile önemli bir başarı elde etmiştir. Doğan Kardeş Yayınları aynı zamanda matbaa alanında öncü bir rol üstlenmiş ve bu alanda yayıncılığın gelişmesine de vesile olmuştur⁶⁵.

Çok partili dönemde kitapların kaç adet basıldığı konusunda ise net rakamlar mevcut değildir. Yayıncıların bilgilerine dayanarak, baskı rakamlarının ortalama 2000 ile 5000 arasında olduğu söylenebilir⁶⁶.

Çok partili dönemde yayıncıların durumunu anlamamızı sağlayan iki önemli kaynak, 1975 yılında gerçekleştirilen Neşriyat Kongresi ve 1972 Dünya Kitap yılı dolayısıyla Cumhuriyet gazetesinde yayıncılar ile yapılan röportaj dizisidir. 14 Yayıncı⁶⁷ ile yapılan söyleşilerde yayıncılara, sektörün işleyişine dair sektör içinden sorular

⁶⁴ Ebubekir Erdem (söyleşi), “Yayıncılık En büyük Darbeyi 1980 darbesinde yedi”, (çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/ebubekir-erdem/19256/yayincilik-en-buyuk-darbeyi-80-ihtilalinde-yedi>, Yayın Tarihi: 18 Ocak 2015, Son erişim tarihi: 06 Mayıs 2016; Ayrıca bkz. Kabacalı 2000, sf. 244 ; Kaynardağ 1987, sf. 2829.

⁶⁵ “Şevket Rado Konuşuyor” Cumhuriyet Gazetesi 06 Nisan 1972, TTA No: 001509622006.

⁶⁶ Kabacalı 2000, sf. 242; Serhat Aslaner (haz.), **BİSAV Notlar 25**, İstanbul, 2011, sf. 39 Ayrıca bkz. Cumhuriyet gazetesi dünya kitap yılı söyleşileri.

⁶⁷ Röportaj Yapılan isimler ve Yayınevleri: İş Bankası Kültür Yayınları, Ümit Yaşar Oğuzcan; Gerçek Yayınevi, Fethi Naci; Cem Yayınevi, Oğuz Akkan; Sander Yayınları, Necdet Sander; Sinan Yayınları, Hayati Asıl Yazıcı; Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, M. Hüseyin Tutya; Altın Kitaplar, Orhan Ul; Doğan Kardeş Yayınları, Şevket Rado; İnkılap ve Aka Yayınevi, Nazar Fikri ve Aka Eren; Nebioğlu Yayınları, Osman Nebioğlu; Remzi Yayınevi, Remzi Bengi; Minnetoğlu Yayınevi, İbrahim Minnetoğlu; Menteş Yayınevi, E. Zekai Öke.

yöneltir.⁶⁸ Konuşulan 14 yayıncının 8'i çok partili dönem sonrası açılan yayınevleridir. Yayınevleri arasında Osmanlı döneminden bu yana yayıncılık yapan tek yayınevi, Yeni Şark Maarif Kütüphanesi'dir. Cumhuriyetin ilk döneminden bu yana yayın yapanlar Remzi Kitabevi ve İnkılap-Aka Yayınevi'dir. Nebioğlu Yayınları 1943, Doğan kardeş Yayınevi 1945 yılında kurulmuştur. 1950 sonrası kurulan 2 yayınevi de 50'lerin sonunda kurulmuştur. 13 yayınevi, dönemin yayıncılarını rakamsal olarak temsil etmese de, bu röportajlara dayanarak yayıncılığın 50'lerin ortalarından itibaren yükselişte olduğunu görülmektedir.

Söyleşilerde öne çıkan problemlerin başında kağıt problemi gelir. Kağıt ithalatının yasak olduğu bu dönemde yayıncılar SEKA'nın ürettiği kağıtları kullanmak mecburiyetindedir. Ve bu kağıtlar, hem belirli bir standartta değildir, hem de yüksek fiyatlarla satılmaktadır. Aynı zamanda devlet zaman zaman kağıt tedarik etmemekte ve yayıncılara, kağıt alımı konusunda gazetecilere yapıldığı gibi indirim uygulanmamaktadır. Yayıncıların en büyük talepleri, kalitenin artırılması, kağıt talebinin karşılanması ve fiyatların düşürülmesidir.

Kağıt problemi yanında yayıncıların ortaklaştığı bir diğer problem, posta ücretleri problemidir. 1970'li yıllarda dağıtımcılar yeteri kadar yaygınlaşmamıştır ve yayıncılar çoğunlukla kendi kitaplarını kendileri dağıtmaktadır. PTT ise çok yüksek fiyatlar talep

⁶⁸ Bu soruşturmada tüm yayınevlerine soruların tamamı sorulmamış ve bazı yayınevlerine, yayınevlerinin tarihine dair özel sorular sorulmuş olmakla birlikte, pek çok röportajda yöneltile sorular şunlardır: Yayınevinizin kuruluş tarihi ve geçmişinden bahsedebilir misiniz?; Yayınevinizde 1972 itibari kaç kitap yayınlanmıştır? Konuları nelerdir? Bir yayıncının toplum hayatındaki yeri nedir? Kitaplar daha çok ve daha iyi nasıl tanıtılabilir? Bu konuda radyodan ve Televizyondan neler bekleyebiliriz? Kağıt fiyatlarını ve kalitesini nasıl buluyorsunuz? Yayınlarınızı nasıl dağıtıyorsunuz? Dağıtım konusunda düşünceleriniz nelerdir? Yayıncılar ile kitapçılar nasıl daha iyi iş birliği yapar? Mesleğin en önemli üç problemi nedir? Yayıncılık ile ilgili bir derneğe üyeliğiniz var mı? Türk Editörler derneğinin çalışmalarını nasıl buluyorsunuz? Bu dernek nasıl daha etkin hale gelebilir? kitap fiyatları nasıl düşürülebilir? ödüller ve armağanları yeterli buluyor musunuz? Okul kitapları dışında ortalama tirajınız nedir? Halk kitabı sizce ne demektir?, Gençlik kitaplarını yeterli buluyor musunuz? Çocuk kitapları konusundaki düşünceleriniz nelerdir? Ansiklopedi ve müracat kitaplarını yeterli buluyor musunuz? Büyük gazete ve bankaların yayın dünyasına girmesini nasıl karşılıyorsunuz? Matbaanız var mı?

etmekte ve verimli de çalışmamaktadır. Aynı zamanda yayıncıların pek çoğu kendi matbaasına da sahip değildir.

Editörler Derneği hakkında soru sorulan yayıncıların tamamına yakını (soru sorulan 10 kişinin 9'u), derneğin etkinliklerini çok yetersiz bulmakta hatta varlığının bile belli olmadığını söylemektedir. Bunun yanında yayıncılar, ödül ve armağanların kaliteli bir şekilde artırılması gerektiği konusunda hemfikirdir (soru sorulan 6 kişinin tamamı).

1.3.2.1. 2. Neşriyat Kongresi (24-27 Ocak 1975)

2. Neşriyat kongresi, birinci neşriyat kongresinden 36 sene sonra 1975 yılında toplanmıştır. Kongrenin açılış konuşmasında Kültür Bakanı Nermin Neftçi, yayın hayatının dönem içinde eksikliklerini şu şekilde özetlemiştir:

*“Resmi ve özel yayınevleri arasında ve özel yayınevlerinin kendi içinde bir bağlantısı olmaması sebebiyle lüzumsuz kâğıt, emek ve para israfı olması; Adalet mekanizmasının yazar haklarını yeterince açık koruyamaması; Ulusal yayın hayatının düzenlenememesi; Köylere kadar kitap dağıtımı yapılamaması; Yazarlara sosyal güvence haklarının tanınmaması; Bu meselelerle ilgili vergi bağışıklarının yeniden düzenlenmesi; Kâğıt ve PTT sorunlarına el atılması”.*⁶⁹

Kongre dahilinde konuşmalar 9 ayrı komisyon altında yapılmıştır: Baskı işleri, Baskı Tekniği, Kâğıt ve Matbaa Malzemesi Sorunu Komisyonu; Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu Komisyonu; Yayın Dağıtımı, Tanıtımı, Reklâmı ve PTT Ücretleri Komisyonu; pazar ve Yayımcıları Özendirme, Telif Hakları Sorunu, iyi ve Güzel Yayın Komisyonu; Ansiklopediler ve Diğer Müracaat Kitapları, Çocuk ve Gençlik Yayınları, Okul Kitapları Komisyonu; Teknik Yayınlar, Çeviri işleri Komisyonu; Standartlar ve Kitap Düzeni Komisyonu; Halk ve Kültür Yayınları, Devlet Yayınları Komisyonu; Fikir Sanat ve Kültür Dergileri Komisyonu.

Bu komisyonlarda, bakan Nermin Neftçi'nin zikrettiği sıkıntılara ve önerilere ek olarak; yayıncılara ucuz kâğıt sağlanması; kitabın şekil ve muhtevası için standartlaşmanın önemi ve ISBN gibi kitap numaralandırma sistemlerinin

⁶⁹ İzzet Özgüç (yayına hazırlayan), **İkinci Yayın Türk Kongresi 24-27 Ocak 1975** Cilt II, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 1987, sf. 7-11.

kullanılmaya başlanması gerektiği zikredilmiş; kütüphanelerin geliştirilmesi, bakanlıkların ilgili konularda kaynak eser yayınlaması, Kültür faaliyetleri için TÜBİTAK benzeri bağımsız bir kurum oluşturulması, fikir hakları ve tercüme konusunda var olan boşlukların giderilmesi gibi öneri ve şikayetler dile getirilmiştir.

Bu kongrede ele alınan konular ve dile getirilen problemler, 1. Neşriyat kongresi ile benzerlik taşımaktadır. Fakat bu kongrenin sonrasında yayıncılığın durumuna baktığımızda, kongrenin yayıncılar ve devlet açısından bir bağlayıcılığı olmadığı görülmektedir.

1.1.3.2.2 1980 öncesi yazar-yayıncı kuruluşları

Matbuat aleminin tamamını ele aldığımızda, kurulan mesleki birliklerden ilkinin 1906 yılında kurulan **Mürettibîn-i Osmaniyye** olduğu görülür. Bunu takiben 1908’de **Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye** kurulur. Mürettibîn-i Osmaniyye’ye dair detaylı bir bilgi bulunmasa da Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye’nin, II. Meşrutiyet sonrası yaşanan basın patlaması sonrasında, gazeteciliğe dair düzenlemeleri sağlamak amacıyla kurulduğu bilinmektedir.⁷⁰ Bu cemiyet Cumhuriyetin kuruluşuna kadar ve kuruluşundan sonra da farklı isimlerle faaliyetlerini sürdürmüş fakat daha sonra kapanmıştır. 1946 yılında, benzer bir kurum olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti benzer amaçlarla kurulmuş ve faaliyetini bugüne kadar sürdürmüştür.

Mürettibîn-i Osmaniyye Cumhuriyet devrinde önce Türk Mürettibîn Cemiyeti, 1938’de Matbaa Teknisyenleri Birliği, 1947’de ise İstanbul Basım Makinistleri Sendikası adını almıştır. Bu sendika daha sonra, ilişkili başka sendikalarla da birleşerek 1963’de Basın-İş Sendikası adını almış, ve 1967’de DİSK’i kuran sendikalar arasında yer almıştır.⁷¹

⁷⁰ Bu Cemiyete dair daha detaylı bilgi için bkz. Hakan Aydın “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye”: Kuruluşu ve basında tartışmalar” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** Sayı 27(2010), sf. 553-569.

⁷¹ “Basın-İş (Türkiye Basın Sanayii İşçileri Sendikası)”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** Cilt I, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, 1996, sf. 121.

Yayıncıları temel alan ilk kuruluş ise 1945’de kurulan **Türk Editörler Derneği**dir. Ahmet Halit Yaşaroğlu, Avni İnel, Cemal Hakkı Selek, Osman Nebioğlu gibi tanınmış yayıncıların öncülüğü ile kurulan derneğin amacı “yayıncılığın gelişmesini sağlamak, editörler arasında birlik ve dayanışma meydana getirmek”tir.⁷² Fakat Kaynaradağ’ın yayıncılar ile yaptığı söyleşilerde de görüldüğü gibi dernek, atıl kalmış ve kendisinden beklenen hizmeti yerine getirememiştir.

1970’lerin sonlarına doğru Doğan Yurdakul ve Bülent Habora da bir yayıncılar derneği kurmuşlarsa da, dernek beklentilere karşılık verecek bir faaliyet gösterememiştir.⁷³

Sonuç olarak 1980 yılına kadar yayıncı örgütlenmelerinin çok zayıf olduğu göze çarpmaktadır.

1.3.2.3 Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Matbaa Tekniklerinin gelişimi (1729-1980)

Bir yazılı materyalin yahut görselin matbaada basılması ve kitap haline gelmesi üç aşamada gerçekleşmektedir. Matbaa Öncesi hazırlık, basım ve matbaa sonrası işlemler. Matbaa öncesi hazırlık yazı veya görselin kalıplara-filmlere aktarılması veya dizilmesi sürecini ifade eder. Basım ise kalıpları hazırlanan veya dizgisi tamamlanan yazı-görselin kağıtlara aktarılmasıdır. Son aşamada ise basılan ürün ciltlenir, zımbalanır ve kullanıma hazır hale getirilir.

Asırlarca Çin ve Orta Asya’da kullanılan matbaa Avrupa’da ilk kez 15. Yüzyılda kullanılmıştır. 1454 yılında Gutenberg’in ilk kez kullandığı matbaa makinesini Çin ve Orta Asya’da kullanılan şekillerinden ayıran ve hızlıca yayılmasını sağlayan şey Müteharrik harflere dayanan baskı tekniğidir. Bu teknik, ayrı ayrı harf kalıplarının

⁷² Mehtap Ay, **Gelişim Süreci Açısından Türk Kitap Yayıncılığı ve Kültür Politikamızdaki Yeri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, 2009, sf. 47.

⁷³ Bülent Habora, **Başmuhasip sokağı Anıları**, İstanbul, Yem Yayınları, 2004, sf. 221-222.

(hurufat⁷⁴) bir bütün halinde dizilerek sayfalara aktarılması temeline dayanır. Matbaa, en geç endüstrileşen ve modernize olan sektörlerden biri olarak değerlendirilmektedir⁷⁵. Bu nedenle Matbaa, 19. Yüzyılın başlarına kadar, Gutenberg'in icad ettiği şekliyle kullanılmıştır. 19. Yüzyılda ise hem yeni teknikler icad edilmeye başlanmış hem de müteharrik harflere dayanan, daha endüstriyel matbaa yöntemleri ortaya çıkmıştır. Matbaa'da endüstrileşmeye giden yolu ve sebeplerini Cem Sütçü ve Ehan Akyazı şöyle özetler:

“Gutenberg'in kullandığı teknolojide baskıyı gerçekleştirmek için çok fazla güce ihtiyaç duyulması ve bu gücün de harfler üzerinde tahribata yol açması yeni arayışları gündeme getirmiştir. Bu arayışların sonucunda basılacak olan kısımların çukurda kalacağı dolayısıyla harflerin daha az tahrip olacağı bir teknik geliştirilmiştir. Ardından basılacak ve basılmayacak yüzeylerin aynı seviyede olacağı ve basılmayacak kısımları basılacak kısımlardan ayırmak için bir solüsyonun kullanıldığı yeni bir teknik geliştirilmiştir. Bu sayede baskı için daha az güce ihtiyaç duyulmakta ve dolayısıyla hız artmaktaydı. Hızın artması da beraberinde insanların hayatına daha fazla basılı eserin özellikle de gazetelerin girişini getirmiştir. Ardından birbirinin zıt yönlerinde dönen iki silindirin kullanıldığı bir teknik ile baskı sırasındaki kağıt besleme işlemi otomatik hale getirilmiştir. Bu teknoloji her ne kadar hızlı olsa da kağıtları tek tek alma tekniğine göre işlemekteydi. Baskı hızını daha da artırmak adına kağıt beslemesinin tek tek kağıt üzerine değil, sürekli bir kağıt beslemesi şeklinde yapılması yolunda yeni bir teknik geliştirilmiştir.”⁷⁶

Matbaacılık teknikleri, yayıncılığın sürdürüldüğü zemini anlamak açısından önem taşımaktadır. Matbaa tekniklerini anlamak, aynı zamanda yayıncılığın yaşadığı dönüşümü de anlamaya yardımcı olacaktır. Bu nedenle burada kısaca baskı öncesi işlemleri ve baskı tekniklerini ele alacağım.

1.3.2.3.1 Tipo Baskı

Tipo baskı, kağıdın kalıbın çıkıntılı noktalarından mürekkebi alması temeline dayanan baskı tekniklerinin tamamını ifade eder. Emek yoğun müteharrik harfler ile baskıdan, elektrikle çalışan rotatif baskıya kadar pek çok baskı çeşidi bu teknik altında ele

⁷⁴ Turgut Kut, "Matbaa (Matbaa Hurufatı)", **DİA, Cilt : XXII**, İstanbul, 2003, sf. 111-113.

⁷⁵ Eva Hemmungs Wirtén “The Global Market 1970–2000: Producers” **A Companion to the History of the Book** ed.Simon Eliot, Jonathan Rose, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf. 329.

⁷⁶ Cem Sütçü, Erhan Akyazı **Yayıncılığın Değişen Yüzü** Der Yayınları: İstanbul 2005, sf. 9.

alınmaktadır.⁷⁷ Tipo baskı'nın ilk ve en uzun süre kullanılan yöntemi, Gutenberg'in geliştirdiği ve sonrasında farklı haller alan müteharrik kalıplar (**hurufat**) ile yapılan baskıdır. Bu teknikte her harf için kalıplar mevcuttur. Basılacak sayfa için harfler dizilir ve makineye yerleştirilir. Elle çalışan bu makinelerde, sayfaların baskısı yapıldıktan sonra, hazırlanan kalıplar sökülerek aynı hurufat ile başka sayfalar hazırlanabilmektedir.

Görsel 1: Hurufat Örneği

Tipo baskı endüstriyel olarak 1800'lü yılların başlarında Fredrich Koenig tarafından icad edilmiştir. Bu teknikte kağıt, mürekkebini, kalıbın çıkıntılı noktalarından alarak basılmış olur. Yani bu teknikle, baskı kalıbının kağıda mürekkep veren yerleri yüksekte, kağıda mürekkep vermeyen, baskı yapmayan yerleri ise çukurdadır.⁷⁸

Tipo baskı makinelerinin temel unsurları kazan ve kalıptır. Kazan üzerinde duran kağıt, kalıptan basılacak resmi-yazıyı alır. İlk dönemlerinde insan gücüne ihtiyaç duyan makine, zaman içinde buharın ve elektriğin kullanılması ile tam otomatik hale gelmiştir.

⁷⁷ Baskıya dair kavramlar noktasında pratik kullanım ve teorik tanımlamalar arasında farklar mevcuttur. Örneğin Tipo baskı, **typographic** kelimesinin kısaltılması olarak kavramsallaştırılsa da Türkiye'de yer yer geniş yer yer özel makine türlerini ifade eder; yahut Heidelberg, bir makine markası iken, günlük kullanımda bu markanın bir modeline işaret eder. Bu nevi karışıklıklardan ötürü ben, Şevket Evliyagil(1985)'in kullanımlarını esas alacağım.

⁷⁸ Şevket Evliyagil, **Basım Sanayiinin temel kavramları**, Ankara, Ajanstürk Matbaacılık, 1985, sf. 22.

Kazan ve kalıplar üç şekilde olur: biricin şekilde kazan ve kalıp düzdür; ikinci şekilde düz kalıp yanında silindir kazan kullanılır; üçüncü şekilde ise kazan ve kalıp silindir şeklindedir. Bu baskıya, silindir manasında rotatif ismi verilmiştir. Tipo baskı üzerine bina edilen en meşhur baskı şekli rotatif baskıdır. Bu baskı şekli Koenig'in silindirli tekniği üzerine bina edilmiş ve Richard March Hoe tarafından icad edilmiştir. Rotatif baskı, kitap basımından çok, ambalaj ve diğer baskılar için kullanılmaktadır. Rotatif baskının gelişim süreci şöyledir:

“Rotatif baskı, temelde tipo baskının bir türü olmasına rağmen zaman içinde litografik-ofset baskı teknikleri ile birleşerek kendine has bir tür olarak gelişmiştir. Ofset tekniği ile rotatifin birleşmesinden oluşan bu tekniğe ülkemizde webb ofset denmektedir.

Rotatif makinelerde ilke şudur, silindir biçiminde merdaneler, bu merdanelerden boya alan silindir biçimine dönüştürülmüş baskı kalıpları, bu baskı kalıplarına baskı yaparak kalıptaki boyanın kağıda geçmesini sağlayan, silindir şeklinde kazan birbirine bağlı olarak döndürülmekte ve kalıp ile kazan arasında kopuk olmayan makara biçiminde kağıda akıtılarak makina durmadıkça sanki sonsuz baskı alınmaktadır.”⁷⁹

İbrahim Müteferrika'nın matbaası tekil harufatın dizilmesi sistemine dayanmaktadır. Müteferrika Arapça harufatın dökümü, matbaa için kağıt temini gibi konularda ciddi mesai harcamış ve döktürdüğü harfler ölümünden sonra da uzun bir süre kullanılmıştır.⁸⁰ Kullandığı harfler el yazısından farklı olduğu için ilk başta yadırgansa da 19. Yüzyılda harflerin dökümünde hattatlar da görev almış veya harf dökümünde bazı özel hatlar özellikle kullanılmıştır.⁸¹ Elle harf dizilerek uygulanan, makineleşme

⁷⁹ Evliyagil 1985, sf. 27.

⁸⁰ İbrahim Müteferrika'nın matbaayı kurması ve sonrasında matbaanın tarihi gelişimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da ilk matbaa serüveni**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2006; Kemal Beydilli **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane ve Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1995; Erhan Afyoncu “İbrahim Müteferrika” **DİA, Cilt XXI**, İstanbul 2000, Sf. 324-327; Alpay Kabacalı **Türk Kitap Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1987.

⁸¹ M. Uğur Derman, “Yazı San'atının Eski Matbaacılığımıza Akisleri”, Türk Kütüphaneciler Derneği. Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı. 10-11 Aralık 1979, Ankara, 1980, s. 97-113.

ve elektronikleşme ile gelişen bu baskı tekniği, 1980’li yıllara kadar yoğun olarak kullanılmış, bugün ise neredeyse yok olmuştur.⁸²

1.3.2.3.2 Litografi (Taş Basması)

Litografi (Taş Baskı) tekniği Alois Snefelder tarafından 1796 tarihinde icad edilmiştir.⁸³ Taş baskı tekniği, icad edildiği dönemde Avrupa’da yaygınlık kazansa da, ilk dönemlerinde kitap basımından ziyade fotoğraf basımında kullanılmıştır. Rod Banham, “litografi tekniği matbaanın endüstrileşmesi yolunda atılmış en önemli adımdır çünkü bu teknik, yüzyıllar sonra matbaacılık adına icad edilen gerçekten yeni ilk icattır”⁸⁴ demektedir.

Taş basması tekniği temel olarak, taştan kalıplara sürülen özel bir kimyevi karışım sayesinde taşın, üzerine sürülen mürekkebi tutması ve başka bir kalıba aynen nakletmesi sistemidir. Bir ikinci kalıba aktarılan yazı-görüntü, sonrasında kağıda aktarılmaktadır.

Taş Basması temeline dayanan Ofset baskı ise 1905 yılında Alman Casper Hermann ve Amerikalı J.W. Rubel tarafından icad edilmiştir.

Taş basması ve ofset makinelerinde kalıbın basan ve basmayan bölümleri aynı yüksekliktedir. Baskı kalıplarında özel bir işlem sonucunda baskı yapacak yerler boya alırken, baskı yapmayacak yerler boyayı iteler.⁸⁵ Bu baskı şekli daha temiz bir baskı yapılmasına imkan verirken, özel kimyevi karışımlar gerektirdiği için, her daim ithalatçıları ile veya satıcıları ile ilişkiyi gerektirir.

⁸² İstanbul’da halen el ile dizgi yapan ustalardan birisi ile yapılan röportaj için bkz. Fatih Dalgacı, Betül Eren (söyleşen) “Dünyaya bir daha gelsem yine matbaacılığı seçerim” **1453, İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı 23, sf 121-125.

⁸³ Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Taş Basmacılığı**, İstanbul, İstanbul Devlet Matbaası, 1939, sf 8.

⁸⁴ Rob Banham, “The Industrialization of the Book 1800–1970”, **A Companion to the History of the Book**, ed. Simon Eliot and Jonathan Rose, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf 284

⁸⁵ Evliyagil 1985, sf 83.

Litografik baskı Gutenberg'in matbaasının aksine, çok hızlı bir şekilde Osmanlı Topraklarında kullanılmaya başlanmıştır. Taş Basması Osmanlı topraklarına Henri Cayol tarafından getirilmiş, Cayol 1836 yılında 2. Mahmud'un izniyle Galata'da ilk Taşbasması matbaasını açmıştır.⁸⁶

Avrupa özelinde litografi tekniği ilk dönemlerde kitap basımından ziyade fotoğraf basımında kullanılsa da Osmanlı coğrafyasında ve doğuda kitap basımında da kullanılmıştır. Çünkü Arap harufatı latin harufatına göre çok fazla harf ve karakter içermekte ve dizgide zorluk olmaktadır. Aynı zamanda bu harufatın dökümü, latin harufatı kadar yaygınlık kazanmamış ve ustaları yetişmemiştir. Litografya ve daha sonra icad edilen fotolitografya, Kur'an basımında da kullanılmıştır.⁸⁷ Bu teknik sadece İstanbul'da değil Şam ve Mısır vilayetlerinde ve aynı zamanda İran'da da çok fazla kullanılmış bu nedenle litografi konusu, araştırmacıların dikkatini çekmiştir.⁸⁸

1.3.2.3.3 Ofset Baskı

Litografik baskı tekniğinin bir sonraki aşaması Ofset Baskıdır. Banham, rotatif baskı tekniğinin litografi ile uyuşmamasından ötürü 19. Yüzyılın sonuna doğru, litografi tekniğine dayanan endüstriyel ofset makinalarının icad edildiğini söyler.⁸⁹ Ofset baskı 19. Yüzyılda icad edilen son önemli baskı tekniğidir. Ve 20. Yüzyılda baskı teknikleri alanında büyük gelişmeler yaşanmaz, var olan teknikler geliştirilerek, yeni anlayışlara adapte edilir.

⁸⁶ Alim Kahraman, "Taş Basması" **DiA, Cilt XL**, İstanbul, 2011 sf. 144; Kut, Turgut "Matbaalar" **DBİA Cilt V**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, sf. 309.

⁸⁷ Nedret Kuran-Burcoglu, "Osman Zeki Bey and His Printing Office the Matbaa-i Osmaniye", **History of Printing and Publishing in the Languages and Countries of the Middle East**. Ed. Philip Sadgrove, Journal of Semitic Studies. Supplement 15 (2004), sf. 35-57.

⁸⁸ Örneğin; G. Oman, "Matba'a- 1. In the Arab World" **Encyclopedia of Islam 2**, Cilt VI, sf. 794-799; Nile Green, "Journeymen, Middlemen: Travel, Transculture, And Technology In The Origins Of Muslim Printing", **International Journal of Middle East Studies**, 41 (2009), 203-224; Brinkley Messick, "On the Question of Lithography", **The history of the book in the Middle East**, ed. Geoffrey Roper, Ashgate, 2013, sf. 299-317.

⁸⁹ Rod Banham 2007, sf. 285.

Türkiye’de ise Ofset baskı cumhuriyetin ilk yıllarından beri kullanılsa da bu ofset makinalar tipo baskı tekniği içinde, bazı resimlerin basılması için kullanılmış⁹⁰, ofset kalıpları Litografi kalıplarından aktararak hazırlanmıştır.⁹¹ Türkiye’de ofsetin gerçek manada yaygınlaşmaya başlaması 2. Dünya savaşı sonrasına denk gelir.⁹² Bu dönemde peş peşe, AjansTürk Matbaası, Doğan Kardeş Matbaası, Güzel Sanatlar Matbaası, Türk Tarih Kurumu Basımevi ve Duran Ofset açılmıştır. Gazetelerin ofset ile basılmaya başlaması ise, Rotatif ve Ofset baskının birleşimi olan Veb Ofset tekniğinin 1960’lardan itibaren kullanılması ile olur.⁹³ Ofset baskı ve Veb ofset bu tarihlerden sonra Basın ve Yayıncılıkta merkezi konuma gelmeye başlamıştır.

1.3.2.3.4. Dizgi

Yukarıda değindiğimiz gibi, baskı makineleri temelde iki kısma ayrılır: el ile dizgiye dayanan tipo baskılar ve fotografik kalıplara dayanan taş baskılar.

Typo ve Rotatif makinelerinde kalıplar her harfin ayrı ayrı yan yana getirilmesi ile oluşturulur. Gutenberg’in icad ettiği müteharrik baskı tekniğinden sonra bu teknik içindeki kısmi değişikliklere rağmen tüm dizgiler 19. Yüzyılın ortalarına kadar sadece el ile yapılmıştır. El ile dizgi, harf ve şekillerin dizgici tarafından kalıp halinde dizilmesine verilen isimdir. Dizgici, her harfi ve işareti teker teker kalıba dizmekte ve sonrasında kalıbı makineye yerleştirmedir. Metnin baskıya hazır hale gelmesinde son kişi olan dizgici, bu nedenle nitelikli işçi olarak adlandırılmakta ve dizgicinin imlaya vukûfiyeti dikkate alınmaktadır.⁹⁴

19. yüzyılın başlarında ilk dizgi makineleri icad edilmeye başlanmıştır. David Bruce tarafından yapılan icat, el ile dizgiye oranla 20 kat daha hızlı dizgi yapma imkanı vermiş ve bu icadın hemen ardından, sıcak dizgi olarak tarif edilen Linotip ve monotip

⁹⁰ Akçura 2012, sf 299.

⁹¹ Akçura 2012, sf 300.

⁹² Akçura 2012, sf 305.

⁹³ Akçura 2012, sf 335.

⁹⁴ Akçura 2012, “5. Bölüm: Matbaa insanları ve uzmanlıkları” sf. 165-223.

makinaları ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır.⁹⁵ Makinelerin sıcak dizgi makineleri olarak adlandırılmalarının sebebi, temel özelliklerinin sıcak metali anında kalıba dökerek dizmeleri olmasıdır.

Sıcak dizgi makinelerinin işleyişi şöyledir; dizgici, daktilo benzeri bir klavyenin önünde oturmakta ve dizilecek harfleri yazmaktadır. Linotip makinesinde her satır bitiminde makine, yazılan satırın harflerini içindeki sıcak metal ile yeni bir kalıp olarak döker. Kalıp kullanıldıktan sonra metal tekrar eritilerek kullanılır. Linotip ile benzer bir işleyişe sahip Monotip makinesinde ise işlem, satır satır değil harf harf yapılır. Dizgici her harfe bastığında makine harfleri dizer.

Harflere dayalı dizgi yanında kalıp temelli baskı yöntemlerinde çinko kalıplara yazı veya resimlerin aktarılması ile baskı kalıpları oluşturulur ve makineye yerleştirilen bu kalıplar ile baskı yapılır. İlk kullanılmaya başlandığı dönemde klişecilerin pek çoğu Ermeni Kuyumcu ustalarıdır.⁹⁶ Klişecilik ilk dönemlerinde kuyumculuk gibi ince işçilik gerektiren bir sanat türü olarak algılanmış, hatta ilk dönemlerinde klişecilik tabiri değil Hakkaklık tabiri kullanılmıştır. Bab-ı Ali'nin ilk matbaacı-Kitapçılarının Ermeni olmaları da bu nedenledir.⁹⁷ İbrahim Müteferrika'dan ilk matbû Kur'an basımına kadar pek çok farklı baskı için Hattatlar da klişe kalıplarının yapımında yer almıştır.⁹⁸ Hakkaklık tabirinden sonra çinkograf tabiri ve son olarak klişecilik tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de bu alanda kalıp ressamı görev almıştır.⁹⁹

Fotoğraf makinesinin yaygınlaşması ile fotoğrafa dayalı fotodizgi icad edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu dizgi compugrafik adıyla da anılmaktadır. Fotodizginin

⁹⁵ Banham 2007, sf. 281.

⁹⁶ Ermenilerin Türk Matbaacılık tarihindeki önemine dair bkz. Teotig, **Baskı ve Harf: Ermeni Matbaacılık Tarihi**, İstanbul, Bir Zamanlar Yayıncılık, 2013.

⁹⁷ Tokgöz 2012, sf 76 ve sf 96.

⁹⁸ Derman 1979; Kahraman 2011, sf. 144.

⁹⁹ Akçura 2012, “5. Bölüm: Matbaa insanları ve uzmanlıkları” sf. 165-223.

ömrü, bilgisayar temelli işleyişin hızla yaygınlaşmasından ötürü çok uzun olmamıştır.¹⁰⁰

1.3.2.4. Türkiye Cumhuriyetinde Yayıncılığın Mekanı (1923-1980)

Yukarıda değindiğimiz gibi Osmanlı döneminde 19. yüzyıla kadar kitabın ve kitapçıların mekanı Sahaflar çarşısı iken matbaanın yaygınlaşması ile beraber Bâb-ı Âlî matbu kitapların satıldığı, gazete-dergi-yayıncı bürolarının, kitapçıların yoğunlaştığı bir mekan haline gelmiştir. Özellikle II. Meşrutiyetten sonra dergi-gazete yayınının patlaması, Bâb-ı Âlî isminin yayıncılık ile özdeşleşmeye başlamasına sebep olmuştur. Bâb-ı Âlî bu dönemde İmparatorluk bürokrasisinin de merkezidir. Fakat 1922’de imparatorluk dağılınca, Bâb-ı Âlî ismi basın-yayın’a has bir isim olma özelliği kazanmıştır.¹⁰¹ Bâb-ı Âlî tabiri, sadece yayıncıların iş yerlerinin olduğu mekan değil, burada çalışanları, matbaaları ve yayıncılığa dair yan ürünler tedarik eden insanları, kahvehaneleri, lokantaları ve meyhaneleri de kapsayan geniş bir sosyal alanı tanımlamaktadır.¹⁰² Bu alan, **Matbuat Alemi** olarak tanımladığımız alandır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sahaflar çarşısı ise, Bâb-ı Âlî’nin yükselen önemine rağmen, kitapçılığın bir diğer mekanı olarak varlığını sürdürmüştür. Fakat bu dönemde eski yazıya uygulanan yasaklar, ve matbu kitapların öneminin artması, çarşayı ikinci plana düşürmüştür.

II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda, yayıncılık anlayışına ve yayıncılığın mekanına dair önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok renkli ve haber yoğun gazetelerin ortaya çıkması ve gazete tirajlarının 10 kat kadar yükselmesi¹⁰³, Bâb-ı Âlî’nin merkezi

¹⁰⁰ (Çevrimiçi)

http://www.gorselbasim.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=82, 26 Haziran 2015.

¹⁰¹ Doğan Koloğlu, “Bab-ı Ali caddesi”, **DBİA** Cilt I, sf. 525.

¹⁰² Cem Sökmen, Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012, sf. 53-56.

¹⁰³ Akçura 2012, sf 249; Orhan koloğlu, **Bir Zamanlar Bâb-ı Âli**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, sf. 7.

konumunu güçlendirmiş aynı zamanda basının önemini de artırmıştır. 1948 yılında yaşanan Kapalıçarşı yangınında sahaflar çarşısının da yanması, buradaki kitapçıları çok derinden etkilemiş ve ellerindeki binlerce el yazması kitabın yanmasına sebep olmuştur.¹⁰⁴ 1952 yılında yenilense de, sahaflar çarşısının kalabalıklığı ve önemi azalmaya başlamıştır. Bu dönemde, yangın sonrasında geçici olarak Sahaflar çarşısı yakınında yer tutmak isteyen kitapçılar, Beyaz Saray iş hanında yer tutmuşlar ve çarşı yenilendikten sonra eski yerlerine dönmüşlerdir. Fakat bu dönemde Beyaz Saray’da başka kitapçılar da yer tutmaya başlamış ve burası yeni bir kitapçılar çarşısı olarak ünlenmeye başlamıştır.¹⁰⁵ 1960’lardan sonra ünü iyice artan Beyaz Saray, kitapçıların ayrıldığı 1999 yılına kadar İstanbul’da kitabın 3. Merkezi olarak işlev görmüştür.

Bâb-ı Âlî’nin adının özellikle 50’lerden sonra basın ile özdeş hale gelmesi neticesinde, yayıncılar Bâb-ı Âlî adı yerine Cağaloğlu’nu kullanmaya başladıklarını söyleyebiliriz.¹⁰⁶ Cağaloğlu ile Bâb-ı Âlî, aralarındaki farkı ayırt etmenin mümkün olmayacağı kadar bir arada bölgedir. Bu nedenle bir arada kullanımları da görülmektedir. Fakat bu iki mekan, Matbuat Aleminin bir parçasıdır ve kabaca söylenecek olursa Cağaloğlu yayıncılığın, Bâb-ı Âlî basının adıdır.

1.3.2.5. Cumhuriyet Döneminde Yayın Mekanının ve Yayıncının Anlamı (1923-1980)

Yukarıda izah ettiğimiz gibi Beyaz Saray ve Cağaloğlu gibi mekanlar bir sosyal alana işaret etmektedir. Bu alanın içindekiler, Matbuat (matbaaya bağlı işlerin) ile ilgili çalışan herkestir (yazar, dizgici, klişeci, mürettip, patron, muhabir... vs.). Aynı zamanda gazete ve dergilerin büroları, bir alım satım yerinden öte, bir fikri münazara alanı, yazarların ve okurların tanışma mekanıdır. Ali Kemal Temizer, Beyaz Saray açısından durumu şöyle anlatır:

¹⁰⁴ Ahmed Güner Sayar, **Sahhaf Raif Yelkenci**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2012, Sf. 17-31

¹⁰⁵ Habora 2004, sf. 13-14.

¹⁰⁶ Basın ile ilgili incelediğim kitapların tamamı Bâb-ı Âlî basını tabirini kullanırken, tez dahilinde röportaj yaptığım isimlerin hepsi ve yayıncıların hatıratlarında Cağaloğlu Yayıncılığı kullanılmaktadır.

“Beyaz Saray’daki yapı, kurumsal kimliğin ötesinde anlamlar taşıyordu. Orası insanların bir üçüncü mekan ihtiyacını gören yerlerdi. İstanbul’a dışarıdan gelenler, İstanbul içinde olanlar dünyada neler olup bittiğini, neler yaşandığını neler üretildiğini dünyaya nasıl bakmaları gerektiğini Beyaz Saray’daki yayınevlerine uğrayarak, orada gördükleri yazarlarla, yayıncılarla konuşarak öğrenirlerdi. Orası bir bir kültür merkeziydi. Neredeyse yılın her günü açık bir fuardı. Yazarlarla çok rahat görüşülebilen bir mekândı. Bir eğitim atmosferiydi aynı zamanda. İnsanlar kafalarındaki soruları orada cevaplandırabiliyorlardı veyahut cevap alacağı insanlarla karşılaşabiliyorlardı. Bu anlam- da çok özgün bir modeldir Beyaz Saray. Beyaz Saray dışında bir kısmı Cağaloğlu’nda, bir kısmı Beyazıt’ta başka yayınevleri de var oldu ama Beyaz Saray’ın kurumsal kimliği yayın tarihimizde çok özgün bir model olarak kaldı.”¹⁰⁷

Murat Belge de gençlik yıllarında yazı yazdığı **Yeni Dergi** ve **De Yayınevi**’nin kendisi için benzer bir işlevi olduğunu, Yaşar Kemal, Nermi Uygur dönemin önemli edebiyatçıları ve yazarları ile Yeni Dergi-De Yayınevi’nin bürosunda tanıştığını söyler.¹⁰⁸ Bülent Habora da Başmuhasip Sokağındaki ofisinin “yazarından ozanına, polisinden avukatına dek yüzlerce, binlerce kişinin uğrak yeri”¹⁰⁹ olduğunu söyler. Aynı zamanda aynı handa bulundukları diğer yayıncılar ile sürekli birbirilerine gidip geldiklerini, örneğin komşusu olan May yayınları ve **Papirus** dergilerinin bürolarında Hasan İzzettin Dinamo, Sermet Çağan gibi isimlerle tanıştıklarını söyler.¹¹⁰

Cağaloğlu ve Beyaz Saray’ın **habitusu** olan bu durum İstanbul (ve Ankara) dışında, kitapçı ve yayıncıların belirli çarşı-muhitlerde bir arada olması ve ortak alışkanlıklar üretmesinden ziyade, tekil kitapçılar bağlamında devam etmiştir. Ömer Lokesiz, taşrada kültürel etkileşimin kitapevleri üzerinden sağlandığını vurgulamaktadır¹¹¹.

1.3.2.6. Cumhuriyet Döneminde Yayıncılığın İşleyişi (1923-1980)

Osmanlı dönemi yayıncılığından bahsederken vurguladığımız gibi yayınevi, sadece yayın yapan bir işletme olarak değil, yayımlamanın yanında satış yapan bir kitapçı,

¹⁰⁷ Aynur Erdoğan (moderatör) “Babıali Yayıncılığı ve İslami Neşriyat” (çevrimiçi) <http://www.dunyabulteni.net/file/2012/dubam-babiali.pdf> 03/05/2016, sf. 7.

¹⁰⁸ Tuba Çandar, **Murat Belge: Bir hayat**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, sf. 78.

¹⁰⁹ Habora 2004, sf. 126.

¹¹⁰ Habora 2004, sf. 69.

¹¹¹ “Babıali Yayıncılığı ve İslami Neşriyat” sf. 9.

dağıtım yapan bir dağıtımçı, aynı zamanda iletişimin sağlandığı bir sosyal alan ve fikri bir temsiliyeti kapsamaktadır. Bu durum yalnızca Osmanlı yayıncılarına has bir durum değildir. David Finkelstein, ilk yayıncıların tamamının üretim, dağıtım ve satışı bir arada yürüttüklerini fakat endüstrileşme sonrasında bu görevlerin ayrılmaya başladığını söylerken¹¹², Rob Banham kitapçı, dağıtımçı, yayıncı arasındaki keskin ayrımın 1970'lerden sonra başladığını söyler.¹¹³ Hasan Başpehlivan da Beyaz Saray çarşısı için, burada bulunan pek çok yayıncının hem kitap yayınladığını, hem dağıtım yaptığını hem de kitap sattığını vurgulamaktadır.¹¹⁴ Zaten Türkiye'de ilk kurumsal dağıtım firmaları, 1960'lardan sonra ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Kitapçı ve yayıncı ilişkisi açısından da Osman Nebioğlu 1950'li yıllara kadar gelen yayıncı anlayışının, kitapçılıktan çok farklı olmadığını ısrarla vurgular ve yayıncı ile kitapçının farkının şu şekilde izah eder "Kitapçı bir satıcıdır. Yayıncı ise kitap yaratıcısıdır. Yayıncının rolü halkın eğilimlerini, ihtiyaçlarını sezerek ona manevi gıda hazırlamaktır."¹¹⁶

Yayıncılık Cumhuriyetin ilanından sonra harf devrimi haricinde çok ciddi bir kırılma yaşamamıştır. Fakat çok partili dönemde yayıncılığın devletin güdümünden kalkmaya başlaması, yayınlanan kitap sayısında ve niteliğinde değişim meydana getirmiştir. Özellikle 1960 sonrasında artan dergi sayısı, siyasi hareketlilik ve kamplaşmalar, basılan kitap adedinde artış sağlayınca, yayın dünyasının büyümesi ve endüstrileşmeye doğru evrilmesi de kaçınılmaz olmuştur. 1960'larda ilk dağıtım firmalarının açılmaya başlanması, bu noktada önemli bir gelişmedir. Banka ve gazetelerin kendi yayınlarını kurmaları, kitabın yaygınlık kazanması ve bir kar nesnesi olarak görülmeye başlaması noktasında da önemli bir kırılmaya yol açmıştır. Kitabın endüstrileşme eğilimi, dönemin ekonomik ve siyasi durumu dolayısıyla ciddi bir ivme

¹¹² David Finkelstein, "The Globalization of the Book 1800–1970" **A Companion to the History of the Book**, ed. Simon Eliot and Jonathan Rose, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf. 329.

¹¹³ Banham 2007, sf. 273.

¹¹⁴ Hasan Başpehlivan, **Kitap Kokulu Yıllar**, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, sf. 58 ve 104

¹¹⁵ Ebubekir Erdem'in Basın Yayın Birliği Ustalarla Konuşmalar dizisi kapsamında yaptığı söyleşi, Tarih: 17/02/2016.

¹¹⁶ Osman Nebioğlu ile röportaj "Yayıncı ile Okuyucu arasındaki bağ kopuk" Cumhuriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1972, TTA No: 001509620006.

kazanamamış olsa da, 1980 sonrası yaşanan hızlı değişmelerin ve 2000 sonrasında yayıncılığın aldığı yeni halin ilk nüveleri bu dönemde ortaya çıkmıştır.

1.3.2.7. Türkiye Cumhuriyetinde Devlet – Yayıncılık ilişkisi (1923-1980)

Yukarıda vurguladığımız gibi özellikle 1923-1950 yılları arasında yayıncılığın genel karakteristiği, devlet güdümünde devam etmiştir. Bu tarihten sonra devlet, yayıncılığın işleyişi noktasında belirleyici olsa da, kuruluş dönemindeki baskınlığını sürdürmemiştir. Bu kısımda, devletin yayıncılık ile ilişkisi bağlamında kitap yasakları ve devlet yayınlarını kısaca ele alacağım.

1.3.2.7.1. Kitap Yasakları

Cumhuriyet Türkiye’inde basın ve yayına karşı ilk yasaklar, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden aylarda göreve başlayan İstiklal Mahkemeleri ile başlamış ve Şeyh Sait isyanı sonrasında başlatılan Takrir-i Sükun ile devam etmiştir. Takrir-i Sükun’un ilk uygulamaları, İstanbul merkezli **Tevhid-i Efkâr**, **İstiklâl**, **Son Telegraf**, **Aydınlık**, **Orak Çekiç** ve **Sebilürreşad** gazetelerinin kapatılması olmuştur.¹¹⁷ Bu dönemde Zekeriya Sertel, Eşref Edip, Cevat Şakir gibi yazarlar hapsedilmiş veya sürgün edilmiş, İskilipli Atıf Hoca, yazdığı bir kitaptan ötürü idam edilmiştir.¹¹⁸ Bu sert önlemler sonrasında basın ve yayın dünyası uzun bir süre “Kemalizmin telkin ve propogonda organı”¹¹⁹ olarak hareket etmiş yahut suskun kalmıştır. Takrir-i Sükun kanunu 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1931 yılında ise yeni bir matbuat kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile beraber yayın yasakları Bakanlar kurulu

¹¹⁷ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Ankara, Yurt Yayınları, 1981 sf. 142.

¹¹⁸ Mete Tunçay, “Basın ve İstiklal Mahkemeleri”, **CDTA**, Cilt I, sf. 212.

¹¹⁹ Server İskit, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1939, sf. 212.

kararına bağlanmıştır.¹²⁰ Mustafa Yılmaz'ın araştırmalarına göre, 1923-1945 yılları arasında yasaklanan 144 kitapların konu başlıklarına göre sayıları şu şekildedir:

“Komunist propaganda yapan yayınlar (4 adet); inkılaplara muhalefet edici yayınlar (10 adet); Takrir-i Sükun kanunu'na muhalefet edici yayınlar (2 adet); Türkiye'deki rum ve ermeni vatandaşları kışkırtıcı yayınlar (9 adet); Komuoyunun huzurunu bozucu yayınlar (44 adet); Muzur yayınlar (3 adet); dini duyguları rencide edici yayınlar (4 adet); irticayı teşvik edici yayınlar (2 adet); din propogandası yapan yayınlar (8 adet); kürtçülük-bölücülük ile ilgil yayınlar (7 adet); türkçülük ile ilgili yayınlar (3 adet); Mustafa Kemal Paşa'nın şahınsa karşı yapılan yayınlar (8 adet); komşu ve dost ülkeler aleyhine yapılan yayınlar (5 adet); Türkiye'nin dış politikasına zarar verici yayınlar (16 adet)”¹²¹

1939'da başlayan 2. Dünya savaşı nedeniyle 1940 yılında sıkıyönetim ilan edilmiştir. “Sıkıyönetim tüm basılı yayın ve matbuaları engelleme ve basına sansür koyma yetkisini sıkıyönetim komutanlıklarına vermiştir. İnönü döneminde 1946 yılında Basın Kanununda bir değişiklik yapılmış ve yapılan bir düzenleme ile gazete kapatma yetkisi hükümetten alınmıştır.”¹²² İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde toplamda 177 adet kitap yasaklanmıştır. Yasakların sebepleri benzerdir. Sadece Atatürk'e hakareten dolayı yasaklamalar yerine “devlet büyükleri aleyhine yapılan yasaklamalar” sebep olarak getirilmiştir.¹²³ Demokrat parti döneminde ise Atatürk'ü koruma kanunu çıkartılarak, bu sebeple yasaklamalar getirilmiştir.¹²⁴ Dönemin yasaklama sebepleri Atatürk-Devlet büyükleri hakkında yayınlara dair yasaklamalar dışında benzerlik göstermekte fakat sebeplere göre yasaklanan yayınların sayısında değişiklikler olmaktadır. Demokrat Parti döneminde Bakanlar Kurulu Kararıyla toplam 508 kitap yasaklanmıştır.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde uygulanan yayın yasaklarına dair dikkat çekici bir örnek Bediüzzaman Said Nursi'nin Risale-i Nur Külliyyatıdır. Risale-i Nur'un bir kısmı

¹²⁰ Mustafa Yılmaz, "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar 1923-1945-1" **Kebikeç** sayı 6, 1998, sf. 58.

¹²¹ Mustafa Yılmaz 1998, sf 59.

¹²² Mustafa Yılmaz "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar (1945-1949), **Kök Araştırmalar**, c.II, Sayı: 2, Güz 2000., s. 252.

¹²³ Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", **Kebikeç**, s. 22. Ankara, 2006, sf. 255.

¹²⁴ Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner "1961-1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", **Atatürk Yolu**, Mayıs-Kasım 2006, Yıl:19, sf. 256.

ilk defa 1957 yılında matbu olarak basılmıştır. Fakat bu zamana kadar elle çoğaltılarak yaygınlık kazanmıştır. Bu kitapların yayınlanması ve bulundurulması yasaktır fakat yasak kitaplar arasında adı geçmemektedir.

1960 darbesi sonrasında dünyada ve Türkiye’de artan Sovyet rusya etkinliği sebebiyle, 1980’e kadar en çok yasaklanan yayınlar Komünizm Propogandası nedeniyledir.¹²⁵ Bunu takiben, 1970’lerde dünyada artış gösteren ve Türkiye’de de sayıları hızla artan erotik-pornografik yayınlar, müstehcen neşriyat kategorisinde yasaklanmıştır.¹²⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar Bakanlar Kurulu veya Mahkeme kararı ile yasaklanan kitapların dönemler bazında sayıları şöyledir;

Tablo 2: 1923- 1980 arası kitap yasakları

Dönemler	Bakanlar Kur. Kar. İle	Mahkemece yasaklanan	Toplam	Açıklama
1923-1938			98	
1938-1949			177	
1949-1960	508		508	
1961-1973	334	106	440	Mahkeme kararı ile yasaklama 1968’de başlar
1974-1980	46	1551	1597	

Kaynak: Tablo şu kaynaklardan derlenmiştir; **Basın 80-84;** Yılmaz-Doğaner "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar" ve "1961-1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar"

1.3.2.7.2. Devletin Yayın faaliyetleri

Türkiye’de devlet, 1925 yılında ilan edilen Takri-i Sükun kanunu ile beraber, 1940’ların sonuna kadar yayın ortamının şeklini belirlediği gibi, yayın dünyasının da büyük bir kısmını eline almıştır. Devletin yayınlarına dair en önemli kaynaklardan bir

¹²⁵ Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner "1961-1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", **Atatürk Yolu**, Mayıs-Kasım 2006, Yıl:19, s.272.

¹²⁶ **Basın 80-84**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, sf 195.

tanesi, Server İskit'in **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**¹²⁷ adlı kitabıdır. Bu kitap dahilinde, Cumhuriyetin kuruluşundan 1939 yılına kadar yapılan yayınların tam listesi mevcuttur. Fakat bu yayınların, genel yayın ortamının ne kadarını kapladığını kesin bir netlik ile ortaya koyan bir çalışma mevcut değildir. Yağdıgım katalog taramaları, devlet yayınlarının, yayın ortamının büyük bir kısmını kapladığını gösterse de, bu konuda net rakamlar vermek mümkün oldukça zordur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin tüm yayınları tek bir çatı altında yapılırsa da, zaman içinde ayrı bakanlıklar kendi yayınlarını yapmak yoluna gitmiştir. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bakanlık ve kurumların, kuruluşlarından itibaren yayın faaliyetleri sürmüştür. Bu kurumların yayın faaliyetleri üzerine yapılan kısıtlı sayıda araştırma mevcuttur. Devlet kurumlarının yayınlarını inceleyen Şemsettin Kavas, tarihi veriler bir yana, son birkaç yılda yapılan yayınların bile sağlıklı bir verisine ulaşamadığını, bu nedenle, yayınların genel panoramasına dair kesin sonuçlar elde etmenin çok zor olduğunu vurgulamakta,¹²⁸ Kübra Ata Ögüt ise Kültür Bakanlığı'nın yayınlarına dair yaptığı çalışmada, Bakanlığının yayınlarına ve kültür politikalarına dair daha detaylı incelemelerde bulunmaktadır. Bu iki çalışmanın yer yer çelişen yargıları, konuya dair yargı koymayı zorlaştırmaktadır.

Bu noktada devletin yaptığı yayınlara dair rakamlar ve bu rakamların genel yayın ortamı ile karşılaştırılmasından ziyade, devletin yayın politikalarından bahsetmek yerinde olacaktır.

Devlet kurumlarının yayın politikaları 2000'li yıllara kadar özel sektörün yayın politikaları ile paralellik arz etmiştir. Özellikle bu alanda ciddi miktarda yayın yapan Kültür Bakanlığı, özel kurumların basabileceği nitelikte eserleri de yayınlamış hatta zaman zaman özel kurumların bastıkları kitapları da kendi bünyesinde yeniden

¹²⁷ Server İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1939.

¹²⁸ Şemsettin Kavas, **Türkiye'de Resmi Yayıncılık (Kültür ve Turizm Bakanlığı- Milli Eğitim Bakanlığı – Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 2010, sf. 163-164.

yayınlanmıştır. Bu yayın politikaları çoğu zaman hükümetlerin kendi politikaları doğrultusunda değişiklikler göstermiştir. 1992 yılında gerçekleştirilen 3. Neşriyat Kongresinde yayıncılar, devletin, özel sektör ile yarışır miktarda ve nitelikte yayın yapmasını ciddi bir dille eleştirmişler ve devletin bu politikalarının sadece özel yayıncılara zarar verdiğini ısrarla vurgulamışlardır. Bu kongrede özellikle dile getirilen husus, devletin, yayınevlerinin basmaya cesaret edemeyeceği eserleri yayınlaması gerektiği şeklinde olmuştur.

2003 Yılında Kültür Bakanlığı bu noktada ciddi bir dönüşüme gitmiş ve bir sene boyunca yayın faaliyetlerini durdurarak yeni bir yayın politikası belirlemiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığının yeni yayın politikası, kendi yayınlarının sınırlandırılması ve özel yayınevlerinin geliştirilmesini hedef almaktadır. Bunun yanında yened önemde bakanlık, ülkemizde yayıncılık sektörünün örgütlenmesini sağlamak, bu örgütlenmenin hukuki altyapısını hazırlamak ve yayıncılığın karşılaştığı hukuki engelleri ortadan kaldırmak noktasında ciddi çabalar sarf etmeyi hedeflemektedir.¹²⁹ Kültür Bakanlığının politika değişikliği rakamlara şu şekilde yansımaktadır;

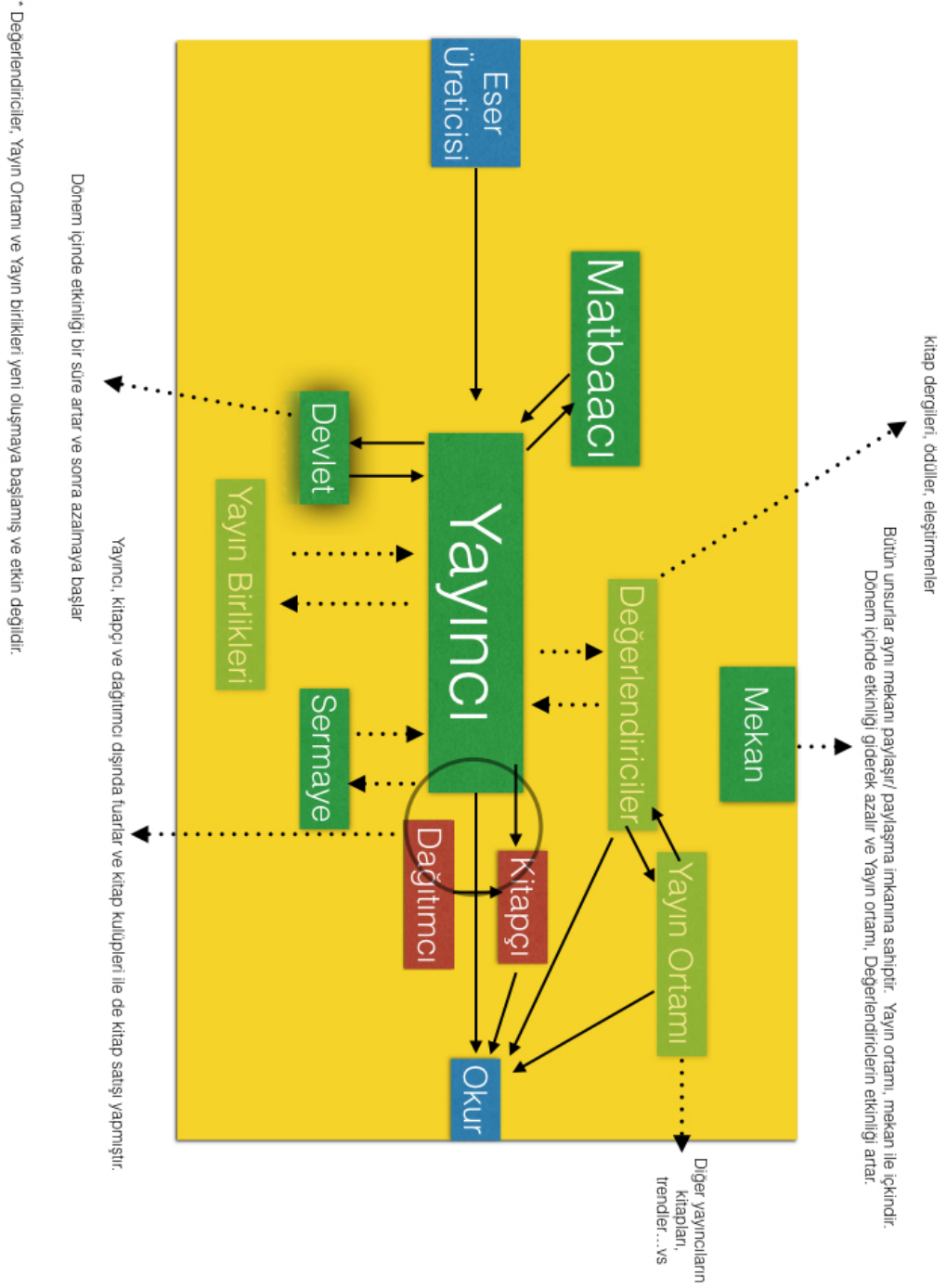
Tablo 3: Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesinin 2003 Öncesi ve Sonrası Yayınladığı Kitapların Ortalaması.

Yıllar	Yayınlanan Kitap Sayısı	Yıllık Ortalama
1968-2002	2976	85
2003-2008	85	14,1

Kaynak: Ata Ögüt 2009, sf. 113

¹²⁹ Ata Ögüt 2009, sf. 95

Çizim 4: 1950-1995 arası yayıncılığın yapısı

1.4. Matbuattan Aleminden Yayıncılık Alanına*

Türkiye’de yayıncılık, 1980 darbesi sonrasında yıllık yayınlanan kitap adedi bazında durağan bir yapıya geçmiştir. Kapanan yayınevlerinin yanında pek çok yeni yayınevi de açılmıştır. Yayıncılığın tarihi açısından 1980’den bugüne kadarki 35 yıllık periyodu 2 ana kısma ayırmamız mümkündür: 1980-1995 duraklama ve yenilenme dönemi; 1995-2015 Yayıncılık Alanının doğuşu ve gelişimi. Bu iki dönemi birbirinden ayıran en önemli sebep, 1995 sonrasında yıl bazında yayınlanan kitap adedinin çok hızlı bir şekilde artışa geçmesidir.

1.4.1. Duraklama ve Yenilenme (1980-1995)

1980 darbesi öncesi ve sonrası arasında yayıncılığın birbirinden farklılaşmasının bazı sebepleri vardır;

- Pek çok yazar ve okur hapishaneye girmiştir
- Bazı yayınevlerine fiilen baskı uygulanmış ve kitap yasaklarında kısmi bir artış gözlenmiştir. Fakat en önemlisi yasaklar, kesin bir kararlılık ile uygulanmıştır.¹³⁰
- Kitap, 1980 öncesi örgütlerin suç nesnesi olarak askerler ve medya tarafından lanse edilmiştir. Bu durum okurların kitaba bakış açısını etkilemiştir.
- Ülkenin ekonomik şartlarında kötüleşme meydana gelmiştir.
- 1980’li yılların sonuna doğru (kitap üretim rakamlarının azalmasına da sebep olan) fahiş kağıt zamları ve sonrasında SEKA grevi yaşanmıştır.

Bu ve benzeri sebepler yayıncılığın yeniden yapılanması noktasında önemli etkiye sahiptir. Cemil Boyraz bu dönemin iktisadi olarak çok dağınık olduğunu, alanın

* 1980-2015 arasında yaşanan gelişmeler sonraki bölümlerde detaylıca işleneceğinden ötürü, burada önemli gördüğümüz noktalara temas edilmiştir.

¹³⁰ Bülent Habora, 1980 öncesinde bir kitabın yasaklanmasının o kitabın satışını artırdığını söyler ve emniyet görevlilerinin yasak kitapların toplatılması konusunda pek da hassas olmadığını dile getirir. Bkz. Habora 2004, sf. 70.

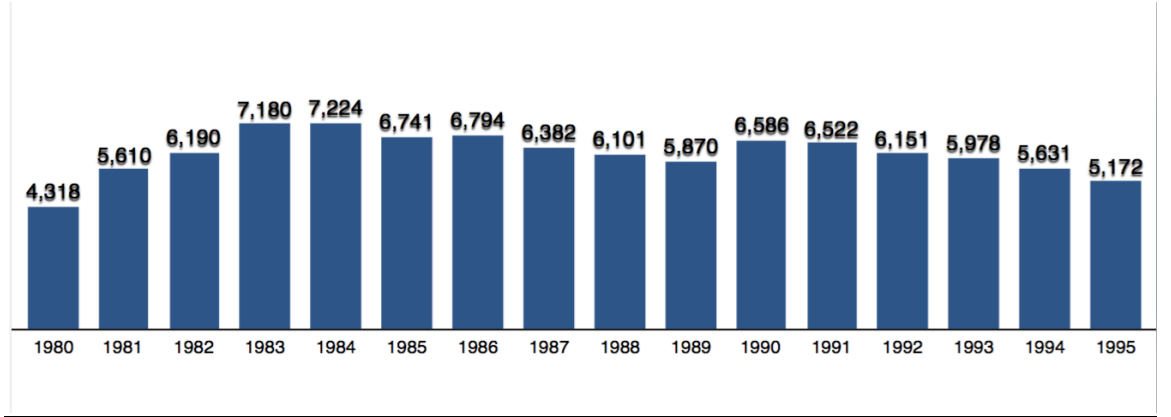
%90'ının yeni yayıncılar tarafından kontrol edildiğini ve isteyen herhangi birisinin alana girmesi konusunda herhangi bir engel ile karşılaşmadığını söyler.¹³¹

Tablo 4: 1980-1995 yılları arasında yayınlanan kitap sayıları

Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet
1980	4318	1984	7224	1988	6101	1992	6151
1981	5610	1985	6741	1989	5870	1993	5978
1982	6190	1986	6794	1990	6586	1994	5631
1983	7180	1987	6382	1991	6522	1995	5172

Kaynak: Kabacalı 2000, sf 260

Grafik 1: 1980-1995 arası yayınlanan Kitap Sayıları

Bu dönem içinde, 1985 yılında Türkiye Yayıncılar ve Dağıtımçılar birliği ve Basın Yayın Birliği Kurulur. Bu iki dernek de kuruldukları yıllarda faaliyet alanlarını yeteri kadar genişletemez fakat dernekler, özellikle yayıncılık alanının şekillenmesinde önemli bir rol oynarlar. Yayıncı Birlikleri yanında bu dönemde Yazarlar Kooperatifi (YAZKO) kurulmuş ve bir dönem önemli bir işlev görmüş, sonrasında da kapanmıştır.

¹³¹ Cemil Boyraz **Book publishing in Turkey: Problems and Prospects in the Context of Industrialization**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, sf. 30.

Yine Türkiye Yazarlar Birliği, Pen Türkiye, Yazarlar Sendikası gibi kurumlar yazarların bir araya gelmesi noktasında önemli işlevler görmüştür.

Yayıncıların değişmesi ve yayın dünyasının karmaşık yapısı, kitapçıları ve dağıtımçıları da etkilemiştir. Bu dönemde kitapçılar ve dağıtımçıları kırtasiye malzemeleri satarak ayakta kalmaya çalışırken¹³² yayıncılar da, kitaplarının insanlara ulaşması noktasında fuarlar ve kitap kulüpleri gibi farklı alternatifler üretmek yoluna gitmişlerdir.

Dönemin matbaa tekniklerinde yaşanan değişiklikler, SEKA'nın kağıt zamları ve kağıt kalitelerinin yeni makinelere uyumlu olmaması, yayınlanan kitapların şekilsel niteliğinde de gözle görülür bozukluklar olmasına neden olmuştur. Yayıncıların, daha ucuz kağıt temin etmek amacıyla dünyanın farklı yerlerinden kağıt ithalatına girişmesi, bu kağıtların mürekkep ayarlarını istedikleri gibi tutturamamaları yahut yeni makineler ile eldeki kağıtların uyumsuzluğu gibi problemler, kitapların kağıdından cildine pek çok problem ile karşılaşılmasına neden olmuştur. Kitapların niteliğindeki bu düşüş, okurun da kitaplar ile ilişkisini etkilemiştir.

Bu dönemde Ansiklopedilerin yayınının arttığı, aynı zamanda cep kitabı gibi kolay okunabilecek kitapların üretildiği görülmektedir. Hem ansiklopediler hem de cep kitapları, 1980'lerin sonundan itibaren gazeteler eliyle de okura ulaştırılmıştır. Pek çok gazete kupon ile ansiklopedi verirken, Yeni Yüzyıl gazetesi İletişim Yayınlarının cep kitaplarını; Yeni Şafak gazetesi de İz Yayınlarının cep kitaplarını dağıtmıştır. Bu dönemde satışlardan muzdarip yayıncılar ile medya organlarının bir ortaklık içine girdikleri iddia edilebilir. Aynı durum kısmen yeni açılan TV kanalları ile gazete ve yayınevlerinin arasında da görülmektedir. Zira 1980-1995 arası yıllar aynı zamanda basının medya olması dönemidir. Matbuat aleminin üyeleri olan matbaacılar, kitapçılar, yayıncılar, dağıtımçıları, gazeteler ve dergiler bu dönem boyunca, birbirlerinden ayrışmalarını sağlayacak bir gelişim göstermiş olsalar da, 100 yıldan fazla süre bir arada bulunan bu sektörlerin tam manasıyla birbirinden ayrı yapılarak kavuşması, 1990'lı yıllarda mümkün olmuştur.

¹³² Ebubekir Erdem “Yayıncılık En büyük Darbeyi 1980 darbesinde yedi”

Bu dönemde dikkate değer gelişmelerden bir tanesi de, bir banka yayınevi olan YKY'nin kendine has bir yapılanma ile sektöre girmesi ve YKY'yi takiben Doğan Holding ve İş Bankası'nın daha önceki yıllarda açılan banka-holding-gazete yayınevlerinden farklı bir işleyiş ile kurulmasıdır. YKY kısa süre içinde pek çok kitap yayınlamaya sektörde hızlı bir yükseliş gerçekleştirmiş ve alanın dönüşümünde etkili bir konum elde etmiştir. YKY'nin sektöre girişi, sektör dışından alana yapılan girişlerden ilki olmasa da en etkililerinden birisidir. Zira bu dönemde, 1980 öncesinden yayıncılığa başlayan ve darbe sonrasında da yayıncılığa devam eden Hürriyet gazetesi, Milliyet gazetesi, Tercüman gazetesi ve en önemlisi Cumhuriyet gazetesi mevcuttur. Cumhuriyet gazetesinin yayıncılık konusundaki önemi 1991 yılında çıkarmaya başladığı kitap eki ve 2000'li yıllara kadar aktif bir şekilde sürdürdüğü kitap kulübüdür. Cumhuriyet kitap eki, bugün dahi yayınına devam etmekte ve 2000'li yıllarda hızla yaygınlaşan kitap eklerinin ilk örneği olması sebebiyle önemli bir konumda yer almaktadır.

1.4.2. 1995-2015 Yayıncılık Alanının doğuşu ve gelişimi (1995-2015)

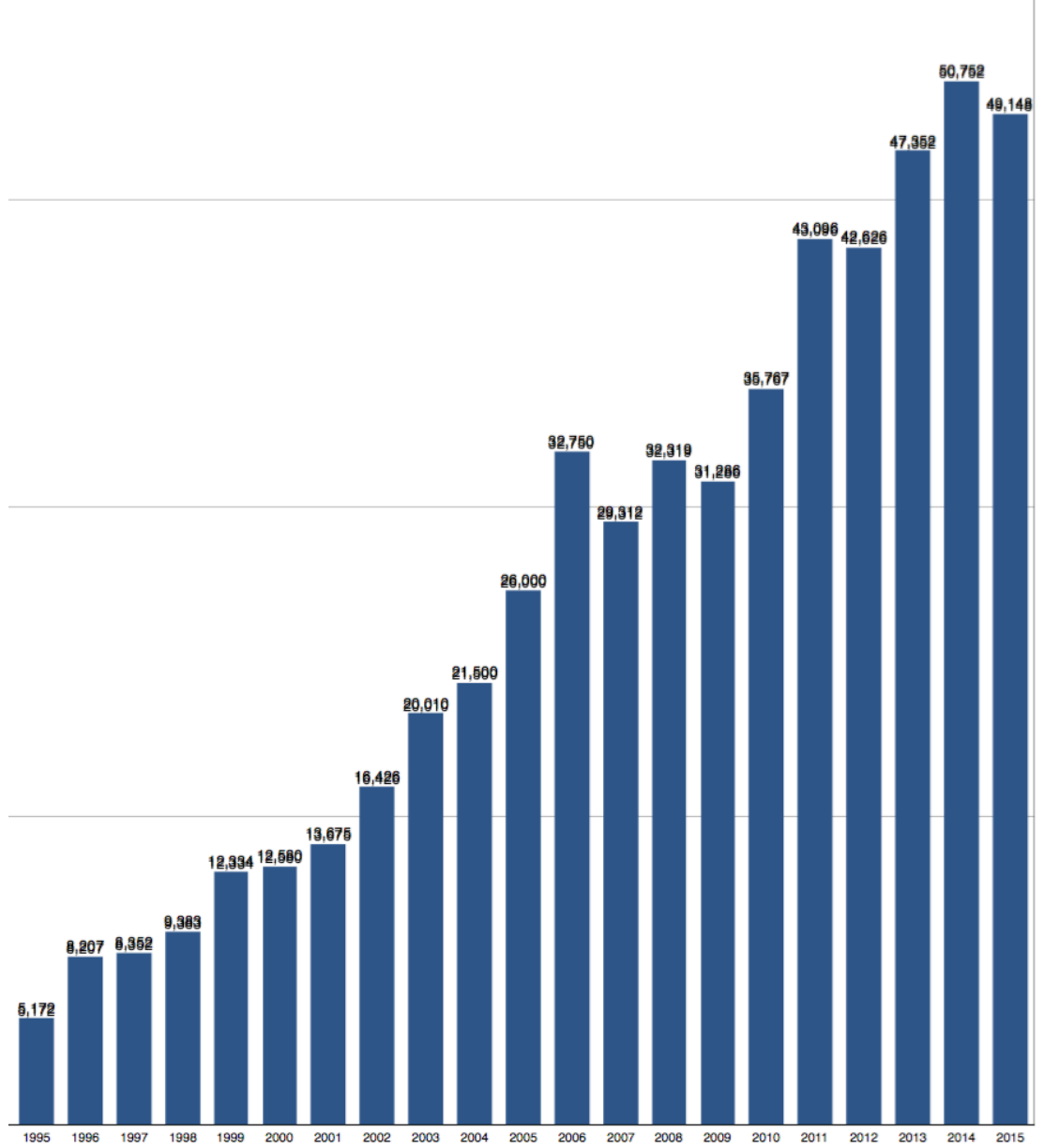
1995 yılında ISBN rakamlarının daha sıhhatli bir şekilde kullanılması ve değişen FSEK, yayıncıların daha sistemli bir yayıncılığın önü açılmıştır. Yayıncıların yayınlarının devlet tarafından daha sistematik bir şekilde sayılmaya başlaması, 1995 tarihinden öncesi ile sonrasını keskin bir şekilde ayırmıştır. Aşağıdaki rakamlarda da görüldüğü üzere, 1995-1996 yılları arasında 1.5 kattan daha fazla artış vardır. Bu artışın içinde gerçek bir artışın payı kadar, sayımda gösterilen dikkatin de payı olduğu söylenebilir. Benzer bir artış 2001-2003 yılları arasında da mevcuttur. Zira 2001 yılında bandrollerin uygulanması daha sıkı tedbirlere bağlanmıştır.

Tablo 5: 1995-2014 Yılları arası yayınlanan kitap sayıları

Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet
1995	5172	1999	12334	2003	20010	2007	29312	2011	43096
1996	8207	2000	12580	2004	21500	2008	32319	2012	42626
1997	8352	2001	13675	2005	26000	2009	31286	2013	47352
1998	9383	2002	16426	2006	32750	2010	35767	2014	50752

Kaynak: Durmuş 2014

Grafik 2: 1995-2015 yılları arasında yayınlanan kitap sayıları

Yayınlanan kitap sayısının 1995-2004 yılları arasındaki 10 senede 5 kat arttığı görülmektedir. Bu aralıkta yayıncılık içinde meydana gelen gelişmeler; bandrol uygulamasının yürürlüğe girmesi, bestseller kitapların yayınlanması ve kitap eklerinin ortaya çıkması ve genel manada trend oluşturan mekanizmaların işlemeye başlamasıdır. Aynı zamanda 2002 yılında AK Parti'nin iktidar olması ve hızlı bir ekonomik gelişme göstermesi, kitap piyasasını da etkilemiştir.

Tabloda, 2005 ve 2006 yıllarınca dikkate değer bir üretim artışı olduğu gözükmektedir. Ahmet Altan'ın **Aldatmak** ve **En Uzun Gece** isimli romanlarının satış stratejisi ve piyasada ciddi bir açılıma yol açması sonrasında¹³³ pek çok yayınevi çoksatar türde kitap yayınlamaya başlamıştır. Bu tarihten sonra çoksatar kitap satışına yoğunlaşan Pegasus, Destek, Hayat gibi yayınevlerinin kurulduğu ve diğer yayınevlerinin de bu doğrultuda kitaplar yayınladıkları, aynı zamanda daha önce yayınladıkları kitapları bu mantıkla tekrar pazarlama yoluna gittikleri görülmektedir.

Yine 2000'li yıllarda etkinliği artan popüler kültür, küreselleşme ve medya organları dünya çapında ün kazanan ürünlerin Türkçe'ye tercümelerinin de çoksatar olarak yayınlanmasını sağladığı gibi, kitaplar ile beraber film, dizi, müzik, oyuncak eşya...vs gibi eşyaların etkileşimli bir şekilde piyasalarda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dan Brown, J.K.Rowling, J.R.R Tolkien gibi yazarların seri kitaplarının yayınlanıp sonrasında film olarak da yayınlanması yayın piyasasını etkilediği gibi, popüler kültür ürünlerinin çok yönlü yayılımını da ortaya koymuştur.

Bu dönemde çoksatar kitapları meydana getiren trend oluşturan mekanizmalardan bir diğeri de gazetelerin kitap ekleri ve ödüllerin artışıdır. 2002 – 2006 yılları arasında, Türkiye'nin çok satan gazetelerinin neredeyse tamamı bir kitap eki çıkarmaya başlamıştır. Bu durum, gazete ve eklerin yazarlarının piyasa üzerindeki etkisini artırmıştır. Aynı şekilde gazetelerin yayınlanması, kitapçıların bu mecralara reklam vermeleri sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Kitap satışlarının artışı, yayın piyasası açısından trend oluşturan mekanizmaları mecbur kılarken aynı zamanda hızlı genişleyen piyasa korsan yayıncıları da doğurmuştur. Özellikle 2000-2006 yılları arasında önemli bir gündem maddesi olan korsan kitap yayını, 2006 sonrasında kurulan Meslek Birlikleri ve Devlet eliyle azaltılmış fakat bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

2004 sonrasında Kültür Bakanlığının yeniden yapılanması ve 2006 yılında Frankfurt kitap fuarında Türkiye'nin konuk ülke olması, yayıncılar arasında matbuat aleminden bu yana devam eden ayrışmayı ortaya çıkarmış, sol ve sağ gruplar arasında bu alanda

¹³³ Emine Eroğlu'nun 19 Ocak 2009 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı'nda yaptığı konuşma. Bu konuşmanın kaydına Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesinden ulaşılmıştır.

bir mücadele yaşanmasına sebep olmuştur. Bu mücadelenin dikkat değeri tarafı ise, bir tartışma ortamından ziyade, bir uzlaşma oluşması sonrasında Ulusal Komite kurulmasına ve 2008 Frankfurt kitap fuarına Türkiye’den tüm yayıncıların katılmasına sebep olmuştur. Bu tarihten sonra 5. Neşriyat kongresi de, aynı ulusal komite tarafından düzenlenmiştir. 2009 yılında düzenlenen 5. Neşriyat kongresi, hem katılımcıların temsiliyeti hem de konuşular konular açısından, önceki 4 kongreden ayrı bir konumdadır.

2010’lu yıllar içinde yayıncılık açısından en dikkat çeken başlıkların başında, internet kullanımının artması ve sosyal medyanın yükselişi gelmektedir. Twitter ve Facebook gibi sosyal medya mecraları ve kişisel bloglar yayınevleri ve okurlar tarafından etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum gazetelerde ve eklerde oluşan eleştirmen tekeli kırılmasına da, kitap satışları noktasında etkin bir yer edinmiştir. İnternet meşhurlarının yayınladığı kitaplar yanında, whattpad gibi online kitap platformları, özellikle gençlerin kitap ile ilişkisini kökten değiştirecek internet uygulamaları olarak bugün etkisini hissettirmeye başlamıştır.¹³⁴

¹³⁴ Cem Erciyes “Dipten Gelen Dalga” Radikal Gazetesi 29/04/2015, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cem-erciyes/dipten-gelen-dalga-1345785/> 10 Mayıs 2016.

2. BÖLÜM

YAYINCILIKTA KURUMSAL DÖNÜŞÜM

Bir önceki bölümde yayıncılığın başlangıcından bugüne tarihini ele aldık. Tarihsel anlatı esnasında yayıncılığın 1980 yılına kadarki tarihini daha detaylı bir şekilde ele almamıza rağmen 1980 sonrasındaki gelişmeleri genel bir bakış ile anlatmayı tercih ettik. Zira 1980 darbesi Türkiye’de yaşayan insanlar için bir çok noktada bir değişimin başlangıcını temsil eder. Darbe, sosyal olarak anarşi ortamını kesmiş, siyasi olarak ise tüm siyasi liderlerin, gençlik liderlerinin...vs hapse girmesine sebep olmuş, aynı zamanda dernekler ve siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuştur. İktisadi olarak ise, 24 Ocak 1980’de ilan edilen kararların uygulanmasının yolunu açarak, dışa kapalı ekonomi anlayışının sona ermesine ve liberal ekonomik politikaların uygulanmasına yol açmıştır. Darbe öncesinde süren sosyal ve siyasi kaos ortamının kesilmesi ve pek çok siyasi grubun sosyal hareket zeminlerinin bertaraf edilmesi, 1980 öncesinde var olup da yaygınlık kazanamayan sosyal, siyasal ve kültürel formların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda devlet de, bu alanlarda etkinlik göstermek ve belirleyici olmak yoluna gitmiştir.

Bu girizgahtaki amacımız Matbuat dünyasının 1980 darbesi ile beraber bıçak gibi kesildiğini ve yepyeni bir şekil aldığını söylemek değildir. Fakat matbuat aleminin dağılıp, yayıncılığın münferit bir alan olarak doğuşunda 1980 darbesi sonrası şartlarda ortaya çıkan yeniliklerin ve açılan kurumların önemli bir payı vardır. 1980 darbesi ile beraber farklı alanlarda yaşanan pek çok gelişme 1990’ların ortalarından itibaren yeni bir alanın doğuşuna sebep olmuştur. Örneğin ithalata izin verilmesi, yeni matbaa teknolojilerinin alımını kolaylaştırmış, darbe etkisi ile kitaba bakış değişmiş ya da yıllardır matbuat ile eş anlamlı kullanılan Çağaloğlu-Babıali mekanı, yayıncılığın mekanı olmak özelliğini kaybetmiştir.

Doğuşundan 1980’li yıllara kadar matbuat alemi dahilinde yer alan ve birbirleri ile organik bağı bulunan tüm sektörler, darbe sonrasındaki yıllarda birbirinden kopmaya ve ayrı bir nitelik kazanmaya başlamışlardır. Bu bölümde yayıncılığın yeni bir alan

olarak doğuşuna temel hazırlayan yenilikleri ve kurumsal dönüşümleri dönüşümleri ele alacağız.

2.1. Matbaa Alanında Gelişmeler

Yayıncılığın en önemli ayağı matbaadır. Kitap yayını ile başlayan matbaacılık, zamanla dergi, gazete yayını, ve sonrasında ambalaj basımı gibi farklı şekillerde kullanılmış ve matbaacılık içinden ayrı sektörler doğmuştur. Matbuat aleminin ve yayıncılığın son 40 yılda yaşadığı dönüşümde en önemli pay, matbuat tekniklerinde yaşanan devrimsel nitelikte değişikliklerdir. Bu değişim **Dijital Devrim** olarak da nitelenmektedir. **Dijital Devrim** ile bağlantılı olarak iş yapılarının tamamen dönüşüme uğraması ise **Gizli Devrim** olarak nitelenmektedir.¹

Bu devrim niteliğindeki değişimler yaşanmadan önce Türkiye’de matbaa makinalarının kullanımını Alpay Kabacalı şu şekilde tasvir etmektedir; “piyasada faaliyet gösteren basım sanayiine ait makinalar, model bakımından Gutenberg’den bu yana her çeşidi ile menşei bakımından dünyanın her bir yakasından; karmakarışık bir kompozisyona sahiptir. Bu arada, bir başka kompozisyon da şudur: her türlü basım üniteleri olan basımevleri, basılı üretimin sadece belli bir kısmını yapan basımevleri, ihraca dönük üretim yapabilecek basımevleri, bir de tabela basımevleri ve matbaacılar”² vardır. 1980’li yıllara kadar, matbaacılığa dair tüm yenilikler yakından takip edilse de bu yenilikler eski usul basımevlerine hiçbir zaman zarar vermemiş, hatta eski ve yeni usul basım makinaları aynı çatı altında, zaman zaman kullanım şekilleri dahi bozularak birbirine entegre edilmiş ve kullanılmıştır. Fakat 1980’ler ile beraber matbuat alanında başlayan yeniden yapılanma dönemi³ 2000’li yıllara gelindiğinde, daha önce kullanılan matbaacılık tekniklerinin, sanki hiç kullanılmamış gibi piyasadan çekilmesine sebep olmuştur. Birinci bölümde, matbuat alanında kullanılan

¹ John B. Thompson **Books in the Digital Age**, Cambridge, Polity Press, 2005, sf. 406.

² Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2000, sf. 243.

³ Erdoğanaras, Fatma, "Basım ve Yayın Sektöründe Yeni Teknolojilere Dayalı Yeniden Yapılanma Süreci: İstanbul Örneği", **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, No 1, 2004, sf 31.

matbaacılık tekniklerinin gelişimini ele almıştık. Burada, öncelikle farklı teknikler ile bir kitabın üretimini gösterip, sonrasında matbaacılıkta yaşanan devrimi ve bu devrimin yayıncılığa bağlı iş kollarına yansımalarına değineceğiz.

2.1.1 Bir Kitabın Üretimi

Osmanlı'da taş basması ile tipo baskı aynı zamanlarda yaygınlaşmaya başlamış ve Avrupa'dan farklı olarak her iki basım türünde de eserler üretilmiştir. Tipo baskının çok baskın olmamasının en önemli sebebi Arap alfabesinde çok fazla harf ve hareke bulunması ve görselliğe daha yatkın olması dolayısıyladır. Bu nedenle hattatlar yardımı ile hakkaklar tabakalara basılacak nüshayı yazmış ve bu şekilde baskılar elde edilmiştir. Fakat taş basmasının da bir kalıbın tekrar tekrar kullanılamaması, sürekli olarak özel kimyasal karışımlar gerektirmesi gibi zorlukları vardır. Bu nedenle çok fazla baskısı yapılacak kitaplar ve görseller taş basması, gazete, dergi ve kitaplar tipo dizgi yöntemi ile dizilmiş ve basılmıştır. Ayrıca bütün kitaplarda kapaklar, klişeciler eliyle yapılmıştır.

Bu baskı türlerinde klişecinin ve dizgicinin önemi büyüktür. Klişecinin ressamlığı kapağın nasıl olacağını belirlerken, dizgicinin (her ne kadar son okumadan geçecek dahi olsa) dizgi işine ve Türkçe'ye vukufiyeti baskının kalitesine etki etmektedir. Örneğin matbuat aleminde belirli işler konusunda adı öne çıkan dizgiciler vardır. Nevzat Kösoğlu Necip Fazıl'ın kitabını yayınlamak için aralarında geçen diyalogu şöyle anlatmaktadır;

“.... çıkardı eski yazı ile yazılmış piyes maniskülünü verdi. Dedi ki bunu sadece Çeltüt matbaasında bir deli mürettip var, Hoca derler, o dizebilir. El yazısı eski yazı metni önüne koyuyor, entertipe yeni yazıyla diziyo. Çok ustalık isteyen bir iş. Olur dedik; zaten Çeltüt'le tanışmışız... Matbaaya gittik, metni, Necip Fazıl'ın selâmıyla verdik. Sahibi Mümtaz Bey Bâbüâlî'nin eskilerinden..... Necip Fazıl dedi ki: Tashihleri ben kendim göreceğim matbaa Sirkeci'de N.Fazıl, Küçük Çamlıca'da. Gideceksin geleceksin. O günün ulaşım vasıtalarını düşünecek olursan, anla işin vehametini.

Fakat biz aşkla gidip geliyoruz. (...). Ben tashih götürdüm, getirdim. Tekrar dedi, tekrar götürdüm. Baktım, bir yeri öfkeyle çizdi 'Bu, caket değil, ceket' dedi. Daha evvelki tashihte de düzeltilmiş, mürettip yine onu caket diye yazmış. Mürettibe götürdüm. O da öfkeyle 'bu ceket değil caket' dedi. Çamlıca tepesine gittim.

Üstat tekrar öfkeyle düzeltti, kelimenin etimolojisini, Türkçeleşmesini anlattı. Tekrar Sirkeci'ye geldim. Mürettip dedi ki, ben üstat müstat tanımam, Türk Dil Kurumunun

yazım kılavuzu vardır. O ne yazarsa ben de onu yazarım! Adama boşuna deli dememişler. Yine caket diye yazdı. Ben yine korka korka Necip Fazıl'a gittim. Üstada gösterdim, küplere bindi. Alır almaz da bemen ceket-caket'e bakıyor. Bu ne demek, bana nasıl itiraz eder? Üstat oturup kalkıyor, bağırdı çağırdı, git düzelt dedi.

O sefer miydi yoksa bir evveli mi idi, mürettip Hoca da; 'Necip Fazıl da kim oluyormuş' dedi kaldırdı provaları attı. Türk Dil Kurumu varken diye bir nutuk da o çekti.

Bu işin kaç kere tekrarlandığını hatırlamıyorum. Son gidişimde Necip Fazıl merhamete geldi, dedi ki 'O delidir, ona laf anlatılmaz. Sen Mümtaz Bey'e git, matbaanın sahibine. Necip Fazıl'ın selamı var, bunu ceket yaptıracakmışsınız de'

Gittim Mümtaz Bey'e dedim ki böyle böyle. Adam güldü, dedi ki 'Oğlum sen iki delinin arasında kalmışsın' Mürettibi çağırdı. Biraz da suratının şeklini değiştirerek; beni bu Necip Fazıl delisiyle muhatap etme filan diye, biraz poz yaptı. Anladım ki, o da Hoca'nın üstüne pek gidemiyor. Neticede deli mürettip, Üstadın deliliğinin kabulü mukabilinde caket, ceket yaptı. ”⁴

Benzer bir anekdotu İsmet Berkan, Cumhuriyet gazetesi özelinde anlatır: “[Dizgi Ustası Hıdır Ercan]... bazen yazı işlerine telefona açar, bağıırır, ‘oğlum bu yazıları nereye sokacaksınız? Yeter, başka yazı göndermeyin, dizdirtmem’ diye... Hıdır Usta yeter dedi mi, yeterdi. Başka yazı gönderilmezdi yazı işlerinden mürettiphaneye.”⁵

Klişecilik ve kitap kapağı tasarlamak da yayıncılığın önemli ayaklarından bir tanesidir ve yayınevi dışında, klişeciye bağlı bir işleyişi olan bir sanattır. Örneğin Sait Maden ve Hattat Hamid Aytaç aynı zamanda kapak ressamlığı yapmış önemli sanatçılardır. Pek çok yayınevinin kitap kapakları kadar logoları da Sait Maden tarafından çizilmiştir.⁶

Tipo ve Taş Basması ile baskı yapılan Matbuat aleminde, matbaaların da kitapla kurduğu ilişki bir tür sahiplik ilişkisidir. Bu konuda Mümin Çevik şöyle bir örnek vermektedir; “bir defasında Çeltüt Matbaasında kitaplarımı bastırdım ve ciltçiye götürdüm. Ciltçi kitabı çok kötü ciltledi fakat 5000 baskı yaptığım için, üzülerek de olsa bu şekilde piyasaya vermeye niyetlendim. Bu esnada matbaanın sahibi kitapları gördü ve ‘bu kitabın içinde benim adım geçiyor, benim adımın geçtiği bir kitap bu

⁴ Osman Çakır Nevzat Kösoğlu ile Söyleşiler: Hatıralar yahut bir Vatan Kurtarma Hikâyesi: İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010, sf. 130-131.

⁵ İsmet Berkan “Kurşundan Bilgisayara” Cumhuriyet, 7 Mayıs 1985 aktaran Akçura 2012, sf. 355.

⁶ Sait Maden’in çizdiği kitap kapakları ve logolardan örnekler için bkz. Sait Maden **Simgeler: Grafik Ürünlerinden Seçmeler 1** Çekirdek Yayınları, İstanbul 1990.

şekilde piyasaya sürülemez' dedi ve bütün kitapları hurdaya göndererek bana 5000 baskı daha bastı ve tekrar ciltçiye göndertti.”⁷

Yukarıdaki örneklerde de açıkça görüleceği gibi matbuat alanında, matbaa ve çalışanlarının nitelikli iş gücü olarak görüldüğü, baskı ve tasarım gibi kitabın önemli unsurlarının yayınevi dışında yapıldığı ve bütün bu işlemlerin ilgili ustaların niteliği ile doğrudan bağlantılı olduğu bir üretim süreci işlemekteydi. Bu ilişki ağı ve yayın tarzı, matbaacılıkta yaşanan devrim ile beraber değişime uğramış ve yayınevi dışında ustalar tarafından yapılan işlerin bir kısmının yayınevi içinde halledilmesini sağlamıştır.

2.1.2 Matbaacılıkta devrim

Dünya’da 1970’li yıllarda, bir kitabın ortaya çıkışı tamamen otomatik bir hale gelmiştir.⁸ Bu düzen içinde, ofset baskı kullanılmış, yanında da fotodizgi makineleri hizmet vermiştir. Batıda matbaa sistemlerinin otomatikleşmesi, eski tip makinaların gelişmekte olan ülkelere ihracına sebep olmuş ve bu nedenle, Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde, teknoloji atılımı ancak 1985’li yıllardan itibaren yükselmeye başlamıştır.⁹

Bilgisayar işlemlerinin mikroçipler üzerinden yürütülmesi ilkesine dayanan kişisel bilgisayarlar ise 1980’li yılların başında üretilmeye başlanmıştır. IBM ve Apple tarafından üretilen farklı işletim sistemleri ve işleyişe dayalı bilgisayarlar, kendi aralarındaki rekabetin ve küçülen bilgisayarların herkes tarafından edinilebilir bir hale gelmesinin de etkisiyle hızla yaygınlaşmıştır. Bu gelişim, yayıncılığı temelden değiştirecek etkilerin başlangıcıdır.

Masaüstü yayıncılık, herkesin ittifak ettiği üzere, matbaacılık alanında yaşanan en önemli kırılmalardan bir tanesidir. Dijital Devrim olarak da nitelenen Masaüstü Yayıncılığa geçiş süreci, bir değişimler sürecini ifade eder. John Thompson’ın gizli devrim olarak nitelediği ve 2000’li yıllarda tam manasıyla işleyişini bulan bu

⁷ Mümin Çevik ile yapılan söyleşi.

⁸ Banham 2007, sf. 289.

⁹ Erdoğanaras 2004, sf. 32.

değişiklikler silsilesinin 4 ayağı vardır; “1- işletim sistemleri; 2- içerik yönetimi ve iş akışının değişimi; 3- satış ve pazarlama; 4- içerik ulaşımı”¹⁰

Bu maddeleri kısaca açıklayacak olursak; İşletim sistemleri, kitabın dijital olarak işlenmesine kolaylık sağlayan programlar silsilesinin gelişimini ifade eder ve kendi içinde uzun bir geçmişi vardır. Bir kitabın hangi programda yazılıp hangi programda grafik işlenmesinin yapılacağına, hangi dosya formatı ile kaydedildiğine kadar bir dizi işlem ve gelişme, dijital olarak kitabı daha rahat yazılabilir ve işlenebilir hale getirmiştir. İş akışının değişimi ise, kitabın yazardan basıma kadarki süreçte tamamen dijital ortamda işlenmesi sürecini ifade eder¹¹. Satış ve pazarlama bahsi, otomasyonların yükselişini, içerik ulaşımı ise içeriğin nihai halini alıp basıma girmesi sürecidir.

Asuman Kaya, Masaüstü yayıncılığın getirdiği kolaylıkları şu şekilde sıralar: “bütün işlerin tek elde toplanmasıyla zamandan tasarruf sağlanmıştır; grafik, dizgi, pikaj için ayrı ayrı harcama yapılmadığı için işin maliyeti daha düşüktür; her türlü değişiklik son dakika bile yapılabilir; masaüstü yayıncılık sistemi vasıflı eleman gerektirmemekte, kısa sürede öğrenilebilmektedir.”¹²

Masaüstü yayıncılık öncesinde yayınevi dışında yapılan dizgi ve grafik işlemleri, masaüstü yayıncılığa geçilmesi ile beraber matbaa'nın, el ile çalışan ustanın kontrolünden ayrılmış ve yayınevi bünyesine taşınmış veya bağımsız bir grafikere/redaktöre yönlendirilmiştir. Bu vesile ile matbaanın, kitabın yayınlanmasındaki rolü, oldukça azalmıştır.

Bu devrimden en çok etkilenenlerden biri, dizgicilerdir. Masaüstü yayıncılık öncesinde hem dil bilgisine hâkim olması hem de hızlı bir şekilde kitabı dizmesi beklenen dizgiciler, kısa sürede ortaya çıkan ve gelişen masaüstü yayıncılığa adapte

¹⁰ Thompson 2012, sf. 326.

¹¹ Thompson 2005, sf 406.

¹² Asuman Kaya **Matbaa Teknolojisinde Dizgi Sistemleri Kronolojisinin Teknik Olarak İncelenmesi**, Ankara, Gazi Üniv. Fen bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000 sf. 70.

olmak zorunda kalmış, bu nedenle bir kısım dizgici yeni sistemleri öğrenmiş, bir kısmı işsiz kalmış, bir kısmı da emekli olmuştur.¹³

Türkiye’de masaüstü baskıyı ilk kullananlardan biri olan Dinç Bilgin, gazetelerinde ofsete geçmelerinin faydalarını şu şekilde anlatır “Bugün Amerika’da yalnızca USA Today değil hemen hemen bütün gazeteler bu sistemle hazırlanıp basılıyor. Çünkü bilgisayarlı sistem asıl, gazetecilerin gazetecilik yapmasına izin veriyor. Eskiden gazeteler manuel işlerle uğraşıldı. Örneğin sayfa sekreterleri, ellerinde makaslar, kesip biçmekle uğraşırlardı. Birtakım adamlar, kağıtları mumlayıp yapıştırırlardı. Şimdi bu tür manuel işleri makinelere yaptırarak, gazetecilere daha fazla gazetecilik yapma olanağı veriyoruz. Yaratıcı olmalarını sağlıyoruz”¹⁴

Dijital devrim ile beraber dikkat çekilen bir diğer gelişme, iş akışının dijitalleşmesidir. Dijitalleşen iş akışında bir kitap, yazarından çıkıp baskıya girene kadar tamamıyla dijital olarak işlenmekte, (sadece basımdan hemen önce editör ya da musahhihin tercihinə göre yazıcıdan çıkarılarak, son kez elde okunabilir) ve sonrasında baskıya verilmektedir.

Kitabın baskısı dünyada 1990’lı yıllara kadar offset olarak devam etse de¹⁵ sonrasında dijital baskı sistemi ve “talebe göre baskı” (**Print on Demand**), sistemi gelişmiştir.¹⁶ Fakat bu sistem, hukuki bazı engellerden ötürü Türkiye’de yaygınlaşmamıştır.

Sonuç olarak Masaüstü Yayıncılık devrimi, ya da dijital devrim, Gutenberg’den bu yana Matbaacılık ve yayıncılık alanında yaşanan en önemli gelişmedir.¹⁷ Yaşanan devrim, yukarıda değindiğimiz gibi sadece yeni bir basım tekniğinin icad edilmesi olmayıp, matbaacılık işlemlerinin tamamen dönüşüme uğramasını ifade eder. Bu konu son dönemde daha ziyade e-kitapların ortaya çıkışı ve kullanımının yaygınlaşp

¹³ Thompson 2012, sf 155 ve 328; Akçura 2012, sf 355.

¹⁴ Demirtaş Ceyhun **Babıalının Şu Son 40 yılı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1984, sf. 91-92 aktaran, Akçura 2012, sf 341.

¹⁵ Thompson 2005, sf. 329.

¹⁶ Bu teknikler Türkiye’deki kanuni kısıtlarda ötürü yaygın olarak kullanılamamaktadır. Bu nedenle, burada yeni tekniklerin detaylarına girilmeyecektir.

¹⁷ Kabacalı 2000, sf. 243.

yaygınlaşmaması üzerinden tartışılrsa da konu, daha geniş bir perspektifle değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Örneğin John Thompson kitabın üretiminin tamamen dijitalleşmesi ve e-kitapların çıkması ile beraber form ve içeriğin birbirinden ayrıştığını ve bu nedenle anladığımız manada kitabın tartışmaya açıldığını ifade eder.¹⁸ Bu noktada insanların, bütün üretimin dijital olarak yapılmasının yanında erişim kolaylığı, rahat arama imkanları, metinlerarası geçişlilik, multimedya erişim imkanları gibi artılarına rağmen neden e-kitap yerine basılı kitabı tercih ettiklerinin nedenlerinin ise e-kitap okumada yaşanan donanım problemleri, format problemleri, telif hakları ve fiyatlarına dair problemler olduğunu söyler.¹⁹

2.1.3. İş Gücünün Dönüşümü, Yayınevi Çalışanları

Yukarıda da değindiğimiz gibi, yayınevlerinin iş gücünde yaşanan dönüşüm, John Thompson tarafından gizli devrim olarak tanımlanır. Bu gizli devrim, yaşanan hızlı teknolojik dönüşüm esnasında, yayıncılığın dikkaten kaçan dönüşümünü göstermek için kullanılmıştır.

Gizli devrimin en önemli ayağı baskı öncesi hazırlık sürecinin tamamının yayınevine ve bilgisayara taşınmış olmasıdır. Bir diğer deyişle, dizgi, son okuma, kapak tasarımı, sayfa düzeni gibi bütün aşamalar yayınevi bünyesinde yapılmakta, teknoloji uyumlu makineler sayesinde baskılar da, hızlıca ve matbaa çalışanlarına bile çok az ihtiyaç duyulacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, matbaalarda nitelikli iş gücü gereksinimini tamamiyle azaltmaktadır.²⁰ Bu süreç Türkiye açısından yayınevi içi görevlerin belirsizleşmesini de beraberinde getirmiştir. Matbuat alanında, (editör-yayıncı gibi) bazı kavramlar birbirinin yerine kullanılsa da, son okuma, dizgici, sekreter, editör gibi görevlerin tanımları bellidir. Fakat yayın sektöründeki firmaların

¹⁸ Thompson 2012, sf 335.

¹⁹ Thompson 2012, sf 335-344.

²⁰ Fatma Erdoğanaras “Teknolojisini yenileyen firmalarda işgücü piyasasının dönüşümü: İstanbul basım ve yayın sektörü örneği” **Değişen Mekan: Mekansar Süreçlere ilişkin tartışma ve araştırmalara toplu bakış: 1923-2003 (der. Ayda Eraydın)**, Dost Yayınları, Ankara 200, sf 362.

pek çoğu büyük miktarlarda kitap satışı yapmadığından farklı alanlarda uzmanlaşmış eleman çalıştırmaya da ihtiyaç duymamış ve bu işlemler, tanımları belirgin olmakla beraber, bir-birkaç kişi tarafından yapılmıştır. Mesela Cevat Özkaya 1970’li yıllarda, kitabın tercih edilmesinden, matbaadan taşınmasına kadar bütün aşamalarda görev yaptığını söylemektedir.²¹

Fakat yayıncılıkta gizli bir devrim yaşanması, mesleki örgütlerin yeterli büyüklüğe ve etkinliğe çok geç erişmesi, piyasanın çok hızlı büyümesi gibi farklı faktörler Türkiye’de yayınevi çalışanlarının tanımları, görevleri ve çalışma şartlarında bir belirsizlik doğurmuştur. Bu konuda Tanıl Bora’nın 2004 yılında yayınladığı “Editör Kimdir? Eserleri nelerdir?”²² başlıklı yazı dizisi, önemli tartışmalar doğurmuş ve sonrasında editörlük ile ilgili yayınlanan yazı ve röportajlarda referans noktası olmuştur.²³ Bu makalede Tanıl Bora Türkiye’de lektör-editör-redaktör ayrımının tam manasıyla sağlanmadığını, editörlerin bu görevlerden en az ikisini yüklenmek durumunda olduğunu söyler. Aynı zamanda Bora’ya göre editör, hem yayınevini hem yazarı hem de okuyucuyu düşünerek işlem yapmak durumunda olan, görev alanı belirsiz bir kişidir. Mustafa Demiray, Tanıl Bora’nın anlatımına ek olarak Türkiye’de

²¹ Serhat Aslaner (haz.) **BİSAV Notlar** 25, sf. 42.

²² Bora, Tanıl, “Editör Kimdir, Eserleri Nelerdir?” **Virgül dergisi** sayı 72-73-74, Mayıs, Haziran, Temmuz 2004.

²³ Edebiyat Sanat Kültür Araştırmaları derneği (ESKADER) 4 Temmuz 2013 tarihinde farklı yayınevlerinden editörlerin katıldığı “Editör ne iş yapar?” başlıklı bir toplantı gerçekleştirmiştir, <http://www.eskader.net/bab-i-ali-sohbetleri/10192.html>; Furkan Ergün “Editör Ne iş Yapar” başlıklı soruşturma haberi, *Kitap Zamanı* sayı 28 (çevrimiçi) 5 Mayıs 2008 http://kitapzamani.zaman.com.tr/kapak/editor-ne-is-yapar_545650 (çevrimiçi) 30-04-2016; Emeti Saruhan “Editör Kitabın Nesidir?” (çevrimiçi) 1 Kasım 2006, <http://www.yenisafak.com/kitap/editor-kitabin-nesidir-14315> (çevrimiçi) 30-04-2016; Savaş Kılıç “Redaktör ve Editör nedir?” , <http://t24.com.tr/k24/yazi/redaktor-ve-editor-ne-is-yapar,340> (çevrimiçi) 03-09-2015; Selahattin Özpallabıyıklar “Editörün (Teamüle uyararak gerekmediği halde yazılmış ve biraz uzunca tutulmuş) notu” , <http://t24.com.tr/k24/yazi/editor,342> (çevrimiçi) 03-09-2015; Çiğdem Uğurlu “İyi bir okur değilseniz, iyi bir editör olamazsınız” , <http://t24.com.tr/k24/yazi/iyi-bir-okur-degilseniz-iyi-bir-editor-olamazsiniz,350> (çevrimiçi) 03-09-2015; Cem Alpan “Editörün Görevleri ve Dilemmaları” , <http://t24.com.tr/k24/yazi/editorun-gorevleri-ve-dilemmalari,357> (çevrimiçi) 03-09-2015; Murat Yalçın “Editörlüğün Kitabı Yazılmalı” , <http://t24.com.tr/k24/yazi/editor2,343> (çevrimiçi) 03-09-2016

editörler hakkında bazı ayrımlar yapar²⁴; üreten editör ve süreci yöneten editör; tashih yükü fazla editör – eser üretici editör. Üreten editör genellikle yayınevi dışından, münferit kitaplara bağlı olarak yayınevi ile ilişkiye geçen ve esere yazı namınma katkı da sağlarken, süreç yönetici editörler çoğunlukla yayınevi bünyesinde çalışır, yazarlar ile, ajanslar ile, yayınevinin farklı birimleri ile iletişimi sürdürür. Tashih yükü fazla olan editör, eline gelen dosyalar arasından tercih yapan editör iken; eser veren editör bir metni yazdıran, yazardan sipariş eden ya da piyasadan yazar bulan editördür. Süreci yöneten editörler ve tashih yükü fazla editörler, Türkiye’de yayınevleri arasında daha yaygın olan editörlük tipidir.

Batı’da yayınevleri ile yazarlar arasında aracı kurum olarak kurumsallaşmış ajans sistemi mevcuttur fakat Türkiye’de ajansların yurt içi operasyonları sınırlı miktardadır. Bu nedenle yazarlar ve yazar adayları, metinlerini yayınevlerine doğrudan göndermekte ve yayınevleri bu metinleri değerlendirmektedir. Örneğin artfulfilling.com adresli internet sitesinde Can Yayınları, Doğan Yayınları, Remzi yayınları ve altın yayınları ile yapılan röportajlarda, her bir yayınevi yıllık ortalama 500’ün üzerinde dosyaya cevap verdiklerini dile getirmektedir.²⁵

Yukarıda çizmeye çalıştığımız tabloya göre editör ve yayınevinin diğer birimleri, hızlı yaşanan gelişmeler ve yerleşmemiş tanımlar nedeniyle ağır bir iş yüküne sahiptir. Yayıncılık sektöründe eser üretim zinciri dışındaki bölümlerde, bu tür bir muğlaklık yoktur. Zira satış müdürlüğü, muhasebe...vs gibi birimlerde, yayıncılık dışında çalışan insanlar da çalışabilecekken, yayın süreci dahilinde genellikle, yayıncılık içinde tecrübe kazanmış isimler çalışabilmektedir. Bu nedenle istisnalar dışında editörlük

²⁴ Mustafa Demiray ile yapılan mülakat.

²⁵ Sevim Gözay tarafından “Çok Satanların Anatomisi” üst başlığı ile yapılan bu röportaj dizisi: (çevrimiçi) <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-1-dogan-kitap-i-4919> 22 Ocak 2016; (çevrimiçi) <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-2-can-yayinlari-i-5096>, 8 Şubat 2016; (çevrimiçi) <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-3-remzi-kitabevi-i-5363>, 4 Mart 2016; (çevrimiçi) <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-4-altin-kitaplar-i-5821> 11 Nisan 2016.

halen örgün eğitim süreci ile değil, hiyerarşik usta-çırak ilişkisi dahilinde öğrenilebilen bir meslektir.

2.2. Devlet ve Yayıncılık İlişkisi (1980-2015)

Bir önceki bölümde yayıncılığın tarihi seyrini ele alırken, devletin bu konuda pozisyonuna da değinmiştik. Bu anlatı da devletin 1923-1950 yılları arasında yayıncılık alanının tamamını kuşatıcı bir pozisyon belirlediğini fakat 1950 sonrasında gerek kendi yayınlarının azalması, gerek de çıkardığı kanunlar ile serbest yayıncılığa alan açtığını görmüştük. Devlete bağlı bakanlıkların, yakın döneme kadar en çok kitap yayınlayan yayınevleri olduğu dikkate değer bir vakıadır. Fakat 1950 sonrasında bir önceki bölümde dile getirdiğimiz yasaklamalar dışında, görece serbest bir yayın ortamı mevcuttur.

Devletin 1980 darbesi sonrasında askeri ve sivil hükümetler, yayıncılığa şekil vermek amacı gütmüşlerdir. Çünkü O döneme kadar Türkiye’de açık bir kültür politikası metni yazılmamış,²⁶ her gelen hükümet kendi kültür anlayışını uygulamıştır. Örneğin Oktay Akbal, kendi Kültür Bakanlığı kültür yapıtları danışma kurulu üyeliği döneminde basılan kitapların (1978-79 yılları arasında Bülent Ecevit’in başbakanlığındaki 42 Hükümet dönemi) 1979 da azınlık hükümetinin kurulması ile beraber kurul üyelerinin değiştirilmesi sonrasında yayından kaldırılıp depolara kapatılmasından bahsetmektedir.²⁷ Bu ve benzeri nedenlerle darbe sonrasında bir milli kültür metni hazırlanması noktasında çalışmalar başlamıştır. Aynı zamanda yine bu yıllar, pek çok yayın kongresinin düzenlendiği, devletin yayın alanına birinci elden müdahil olmaya çalıştığı yıllar olmuştur. Fakat 1991 de düzenlenen 3. Yayıncılık ve Telif Hakları kongresinden sonra devletin yayıncılığa dair yoğun faaliyetleri azalmış, 2004 yılında ise, Kültür Bakanlığı özelinde yeniden yapılanmaya gidilmiştir.

²⁶ Ata Ögüt 2009, sf 19-20. 1960 yılında DPT’nin kurulması ile beraber, yayınlanan raporlarda kültür de yer alsa da, tam manasıyla bağlayıcı ve kapsayıcı bir kültür metni yazılmamıştır. Bkz. Ata Ögüt sf 118.

²⁷ Oktay Akbal, “O Kitapların Suçu Nedir?” Cumhuriyet Gazetesi 19 Eylül 1984 TTA No: 001582534010.

Bu bölüm, devletin kitap yayıncılığı ile ilgili 1980 sonrasında nasıl bir politika izlediğini ele alacaktır. Bu amaçla öncelikle 1980 sonrasında yayıncılığa dair ortaya çıkan kanunlar ve yönetmelikler ele alınacak, sonrasında devletin kitap yasaklarına ve son olarak yayınladığı kitaplara değinilecektir.

2.2.1. Yayıncılığa dair Kanunlar ve yönetmelikler.

1980 darbesinden sonra ilan edilen sıkı yönetim döneminde yayınlara uygulanan politikalar çeşitlilik ve keyfilik göstermektedir. Bu dönemde askeri yönetimin hem fiili hem de söylemsel baskısı yayıncılık üzerinde etkili olmuştur.

Askeri yönetim sona ermeden önce, 3 Kasım 1983 günü resmi gazetede yayınlanan kararlar ile FSEK’de bazı değişiklikler yapılır. Bu kanundaki değişiklikler, bazı meslek birliklerinin kurulması, video ve kaset gibi kitap dışı ürünlerin hakları, TRT’nin eserlerden yararlanma yetkisi gibi konuları içerir. Fakat Yayıncıların bu yönetmelikten yararlanması ancak 2006 sonrasında mümkün olabilmiştir.

Kanuni olarak 1980 sonrasındaki en ciddi değişiklikler, yayıncılığın dönüşüm yaşamaya başladığı 1995 sonrasında gerçekleşmiştir. 1995 ve 2001 yıllarında FSEK üzerinde yapılan değişiklikler ve 1997 yılında başlayan bandrol yönetmeliği yayıncılığın bugünkü halini almasında önemli aşamalardır.

12 Haziran 1995 tarihinde resmi gazetede yayınlanan kanuna dair değişikliklerde öncelikle bilgisayarların yaygınlaşmaya başlaması dolayısıyla, bilgisayarların kullanımına dair maddeler vardır. Kanunun yayıncılığı ilgilendiren en önemli maddelerinden biri, telif sürelerini belirleyen 27. Maddedir. Daha önce 50 sene olan eser telifi süresi, bu tarihte 70 yıla çıkarılmış, aynı zamanda tercüme eserlere dair olan 10 yıllık süre, yine 70 yıl olmuştur. Bu tarihler, Türk Kanunun uluslararası telif hakları kanunları ile uyumunu sağlamış ve yurt dışı yayıncılar ile Türk yayıncılar arasında yaşanması muhtemel karışıklığı ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda uluslararası kanunların bağlayıcılığının (önceki yıllardan farklı olarak) artması, yurt içi yayıncılar ile yurt dışı yayıncıların iletişimini sağlayana Telif Ajanslarının da önünü açmıştır.

16 Kasım 1997 tarihli resmi gazetede yayınlanan yönetmelik ile, eserlerin üzerine bandrol konulmasına dair şartlar ve şekil ortaya konmuştur.

Bandrol yönetmeliği ise, yayıncılar tarafından ciddi itirazlara muhatap olsa da kabul edilmiş ve özellikle 2001 sonrasında tavizsiz bir şekilde uygulamaya konulmuştur.

Kanunlarda yapılan dikkate değer bir değişiklik de bandrol satış haklarının meslek birliklerine de verilmesidir. Bu durum devletin yayıncılardan aldığı paranın bir miktarının yine sektörün gelişmesi için kullanılmasını sağlamıştır.

2.2.2. Devletin Kitap Yasakları

Tablo 6: 1980-1984 yılları arasında yasaklanan kitaplar

Dönemler	Bakanlar Kur. Kar. İle	Mahkemece yasaklanan	Toplam	Açıklama
1980- 12 Mart 1984	415	512	927	1983-1984 yıllarında yasaklanan kitaplar belirlenemedi.
1923-1984	1303	2169	3793	

Kaynak: Basın 80-84, sf 193

1980 darbesi ve sonrasını ele alan pek çok kaynak, darbenin yayıncılığa çok büyük darbe vurduğunu, yayıncılığın yasaklar ile boğuştuğunu dile getirmektedir.²⁸ Fakat tablodan da incelenebileceği üzere, darbe sonrasında yasaklanan kitap sayılarında ciddi bir artış meydana gelmemiştir. Bu durum, 1980 darbesi sonrasında kitaba dair yaklaşımları biraz daha detaylı incelemeyi gerektirmektedir.

Darbenin kitap(lar) ile ilişkisini ele alan münferit bir yayın yoktur. Fakat Süleyman Ege'nin, kendi yayınevinin kitaplarının darbe sonrasındaki serencamını anlattığı

²⁸ Bu konuda verilebilecek pek çok örneğin bir kısmı için bkz. www.iletisim.com.tr/neden-iletisim-var (çevrimiçi) 05 Mayıs 2016; <http://www.metiskitap.com/aboutmetis/campaign> (çevrimiçi) 05 Mayıs 2016; Suavi Aydın, Yüksel Taşkın **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, sf. 325-340.

Kitabın Ateşle İmtihani²⁹ kitabı, dönemin uygulamalarına dair bir kısım ipucu vermektedir. Darbe sonrasında Süleyman Ege'nin kitabevi basılmış ve yasaklı kitapların tamamı, tutanak tutularak deposundan alınmıştır. Süleyman Ege bu kitapların nereye götürüldüğünün peşine düşmüş, pek çok kez sıkıyönetim komutanlığı ile yazışmış, komutanlar ile görüşmüş ve kitaplarının, yasakları kalktığı halde neden iade edilmediğini anlamak üzere, pek çok kez dilekçeler yazmış, sonuç alamamıştır. Sürecin sonunda, sıkıyönetim komutanlığı lağvedilmeden önce 1984 yılında kitaplarının tamamının yakıldığını öğrenmiştir. Fakat bu süreç içinde, pek çok adım, gayri-kanuni işletilmiş, kitapların toplatılmasından, depolarda saklanmasına, sonrasında yakılmasına kadar bütün süreçlerin, kanuni yazışma, emir-komuta zinciri şeklinde değil, keyfi kararlar ile ilerlediğini göstermektedir. Bu ve benzeri durumlar, darbe hükümeti döneminde yaşananların, deliller ile kanıtlanarak gösterilmesini zorlaştırmaktadır.

Darbe döneminde Derya Dağıtım'ın yöneticiliğini yapan Ebubekir Erdem, darbe döneminde çok fazla kitabevinin basılıp, yayınevinin zorla kapatılmadığını fakat kitap yayınlayanların ve kitap okuyanların ciddi bir çoğunluğunun hapse girmesinin kitap yayınına otomatik olarak çok büyük zarar verdiğini; bunun yanında televizyon ve gazetelerde yahut siyasilerin demeçlerinde kitapların suç unsuru olarak lanse edilmesinin, insanların kitaba olan bakış açısını ciddi oranda etkilediğini dile getirmektedir.³⁰

1984 sonrasında yasaklanan kitapların bütününe dair ciddi bir yayın yoktur. Fakat 1994 sonrasında Türkiye yayıncılar birliği tarafından verilmeye başlanan Türkiye'de yayınlanma özgürlüğü raporları kapsamında her yıl, yasaklanan yayınların listesi yayınlanmıştır.³¹ Bu liste, daha ziyade Türkiye Yayıncılar Birliği'ne bağlı yayıncıları kapsamakla birlikte, yasakların genel görünümüne dair fikir vermektedir.

²⁹ Süleyman Ege **Kitabın Ateşle İmtihani**, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1997.

³⁰ Ebubekir Erdem ile 9 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

³¹ Yonca Cingöz (yay. Haz.), **Türkiye'de yayınlama özgürlüğü mücadelesinin 20 yılı**, İstanbul, Türkiye Yayıncılar Birliği, 2014.

1994 sonrasında yasaklanan yayınların ciddi bir kısmı Kürtçülük ve PKK propogandası sebepleri ile yasaklanmıştır. Bunun dışında müstehcen eserlerin yasaklarına rapor tarafından vurgu yapılmaktadır.

Yasaklanan yayınların, dönemlerin siyasi karakteristiği ile doğrudan ilişkisi vardır. Temelde yasak sebepleri değişiklik göstermese de, her sebebe göre yasaklanan yayın sayıları devlet politikalarının seyrine göre veya dünyada-Türkiye’de cereyan eden olayların seyrine göre değişiklik göstermiştir.

2.2.3. Yayın Kongreleri

Devlet, yayıncılığın geliştirilmesi noktasında somut kararlar almak amacıyla 1939 da 1. Neşriyat kongresi toplamış ve burada alınan kararları mümkün mertebe uygulamıştır. Bu kongreden sonra 1975 yılında 2. Yayıncılık Kongresi düzenlenmiştir. Fakat Cumhuriyet tarihinin tamamını göz önüne aldığımızda, kongreler noktasında en yoğun dönemin 1980-1991 yılları arası olduğu dikkati çekmektedir.

Devlet eliyle gerçekleştirilen toplantılarda genel usul, ilgili alanların temsilcilerinin bir bildiri sunması ve bunu takiben, tartışmaya açılması yahut belirlenen komisyonların ortaklaşa hazırladıkları metinlerin okunup tartışmaya açılması şeklinde olmuştur. Toplantılara katılan isimlerin tamamının listesi mevcut olmadığı için, buralarda konuşan isimlerin temsiliyet değerine dair konuşmak mümkün değildir.

Yayıncılık ile ilgili toplantıların neredeyse hepsinde, yayıncıların sıkıntı duydukları konular benzeşmektedir. Bunlar, kağıt sorunu, posta ücretlerinin fazlalığı, kitapçılar ile yaşanan sıkıntılar, telif hakları gibi konulardır. Bunların dışında, devletle kurulan ilişkiler, kitapların yasaklanması, devlet yayınlarının baskınlığı gibi mevzular zaman zaman gündeme gelmiş ve bir dönemden sonra daha az dillendirilmiştir. Kübra Ata Ögüt’ün kongreler konusundaki değerlendirmesi şöyledir; “Birinci Neşriyat Kongresinin aksine, bu kongrelerde alınan kararların uygulama ve takibine dönük çalışmalar yeterince gerçekleştirilememiştir. Bu kongrelerde genellikle birinci yayın kongresinden beri konuşulan problemlerin tekrarlandığını, birkaç gün için bir araya toplanan yazar, yayıncı ve akademisyenlerin müzmin sorunlara yüzeysel çözüm

önerileri sundukları ve bu çözüm önerilerinin de devletten beklentiler şeklinde tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla da bu kongreler gerek Türk yayın hayatında, gerek Bakanlığın faaliyetleri-projelerinde bir kalıcı bir iz bıraktığını söylemek mümkün değildir.”³²

1980-1991 yılları arasında Devlet kurumları tarafından yapılan yayıncılık ile ilgili faaliyetler sırasıyla şöyledir: 15-17 Haziran 1981 tarihleri arasında düzenlenen **Kitap Sempozyumu**; 11-13 Kasım 1981 tarihleri arasında gerçekleştirilen **Çocuk Yayınları Sempozyumu**; 23-27 Ekim 1982 tarihleri arasında **1. Milli Kültür Şurası** ve bu toplantı neticesinde 1983 yılında **Milli Kültür Raporu**’nun yayınlanması; 16-25 Ekim 1987 tarihleri arasında gerçekleştirilen **1. Milli Kitap Fuarı** ve 5-8 Aralık 1989 tarihleri arasında gerçekleştirilen **2. Milli Kültür Şurası** ve 1991 yılında gerçekleştirilen **3. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı**

6 etkinlik ve 1 raporun yayınlandığı 1980-1991 yıllarından sonra devletin Kültür notkasında hareketliliğinin azaldığı görülmektedir. Bu tarihlerden sonra 1998 yılında 4. Yayıncılık kurultayı ve 2009 yılında 5. Yayıncılık kurultayı düzenlenmiştir. Şimdi, bahsi geçen kongre ve kurultaylara dair daha detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır.³³

1. Kitap Sempozyumu: 15-17 Haziran 1981 tarihlerinde gerçekleştirilen sempozyumda günümüzde yazarların meseleleri, günümüzde editörlerin meseleleri, günümüzde matbaacılığın meseleleri, günümüzde dağıtımcıların meseleleri, günümüzde kitabevlerinin meseleleri, günümüzde kütüphanelerin meseleleri, ve günümüzde telif hakları meseleleri başlıkları altında tebliğler sunulmuş, bunlar üzerine tartışmalar yapılmıştır.

³² Ata Ögüt 2009, sf. 118.

³³ 11-13 Kasım 1981 tarihinde düzenlenen ve bildirileri kitap olarak basılan Çocuk Yayınları Sempozyumu, özel bir alana hitap ettiği için detaylıca ele alınmayacaktır. İlgili kitap için bkz. **Çocuk Yayınları Sempozyumu “Bildiriler” 11-13 Haziran 1981** Ankara, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1981 Aynı zamanda 1.Milli Kültür Şurası ve Milli Kültür Raporu, yayıncılığa dair özel bir bölüm içermese de, dönemin kültür anlayışını şekillendirmesi bakımından değerlendirilecek fakat 2. Milli Kültür Şurası, benzer bir şekilde, yayıncılığa dair bir bölüm içermediği için ele alınmayacaktır. 2. Milli Kültür Şurası’nın bildiri metinlerine ulaşmak için bkz. **2. Milli Kültür Şurası Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.

Bu konuşmalarda yazarlığın en önemli problemleri, yazarlığın bir meslek olarak kabul görmemesi ve telif ücretlerinden alınan vergilerin yüksekliği dile getirilmiştir.

Editörlerin³⁴ meseleleri kısmı ise pek çok şikayet ve yorumu içermektedir. Bu başlıkta Ramazan Gökalp Arın, Altan Deliorman ve Erol Erduran birer konuşma gerçekleştirmiştir³⁵. Ramazan Gökalp Arın, Kitapçıların pek çoğunun devlet kitabı satmak ile ilgilendiğini ve kendi kitaplarını satmadığını, sattığı zaman ise ödemeleri geç yapmalarından dolayı sıkıntılar olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda, devletin kitap alımları ve muhtelif şekillerde gerçekleştirdiği yardımların adaletsizliğinden şikayet etmiştir. Konuşmasının en ilginç kısımlarından bir tanesini, dönem için yasaklanan kitaplardan dolayı duyduğu rahatsızlığı dile getirmesi olmuştur. Fakat bu konu üzerine çok fazla konuşamıştır.

Altan Deliorman³⁶ ise bu konudaki sıkıntıları Milli Kültür politikası eksikliği, ideolojik aşırı eğilimler, istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar, hammadde sıkıntısı, teşvikten mahrumiyet, mevzuat sıkıntıları ve mesleğin kendi bünyesinden gelen sıkıntılar olarak sıralamıştır. Mesleğin kendi iç problemleri, köklü bir yayınevinin yokluğu, yayıncılık eğitiminin yokluğu, profesyonel işleyişin eksikliği ve satışların azlığı olarak dile getirilmiştir.

Günümüzün matbaacılık problemlerini ele alan Hami Kartay, temelde matbaacılığın masraflarının çok fazla olduğunu fakat düzensiz yapısının bunda etken olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, Tipo baskı ve ofset baskı karşılaştırması yaparak, ofset baskının tipo baskıya göre daha verimli olduğunu fakat ofset baskıda %100 dışa bağımlı kaldığını dile getirmiştir.

Dağıtımcılığın en önemli meselesi ise nakliyatın rahat sürdürülememesi ve posta ücretlerinin fazlalığıdır.

³⁴ Burada editör ve yayıncı kavramları birbirlerini karşılar şekilde kullanılmıştır. Bkz. İzzet Özgüç (yay. haz.) **1. Kitap Sempozyumu (15-17 Haziran 1981)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1987, sf. 68.

³⁵ **1. Kitap sempozyumu** 1987, sf 49-57.

³⁶ **1. Kitap sempozyumu** 1987, sf 57-64.

Kitabevleri, temelde azalan satıştan şikayetçi olmuşlar. Buna ek olarak, kitap ithalatçılarının meselelerini ele alan Aydın Hikmet, gümrükde, vergilendirmede kitaba kolaylık yapılmasının gerektiğinin altını çizmiştir. İthal kitapların, ülke içinde bu nedenlerle ucuza satılamadığını dile getirmiştir.

Yayıncıların sistematik- profesyonel satış düzeninde olmamaları, korsan baskıların artmış olması, telif haklarının kaç yıllık bir zaman dilimini kapsayacağı gibi meseleler bu alanda tartışılmıştır.

Daha sonra benzerleri yapılmak üzere kararlaştırılan sempozyumların devamı gelmemiştir.

Milli Kültür Raporu’nda yayıncılık: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hazırlanan ilk milli kültür programı çalışması olan Milli Kültür Şurası ve sonrasında hazırlanan Milli Kültür raporunun hedefi, dönemin başbakan yardımcısı Turgut Özal tarafından şu şekilde belirlenmiştir: “Devletin kültür faaliyetlerini düzenlemesi, toplumun maddi refahı ile manevi mirası arasında ahenkli bir bütünleşme sağlamak ve kalkınma yoluyla elde edilen gelişmeleri neticede insanlarımız için bir iç zenginliğinin kaynağı haline getirmek hedefine dönük olmalıdır”³⁷ Milli Kültür Şurası dahilinde şu komisyonlarda raporlar hazırlanmıştır: Kültür ve Dil, Kültür ve Edebiyat, Kültür ve Türk Musikisi, Kültür, Türk Mimarisi ve Mekan Tanzimi, Kültür ve Türk Temaşa Sanatları, Kültür ve Türk Güzel Sanatları, Kültür ve Halk Bilgisi, Kültür ve Kitle Haberleşme Vasıtaları, Kültür Koruma ve Yayıncılık Kurumları, Kültür ve Türkiye’nin Dış Münasebetleri, Kültür ve Tarih, Sosyal Yapı Araştırmaları ve Kültür Değişimleri, Kültür, Din ve Ahlak.

Farklı başlıklar altında kitap yayını ve yayıncılık hakkında kanaatler ortaya konsa da, rapor dahilinde yayıncılık, özel bir alt başlık olarak tartışılmamıştır. Bu durumun temel sebebinin yakın dönemlerde yine devlet tarafından yayıncılığa özel olarak düzenlenen kongreler olması muhtemeldir.

1. Milli Kitap Fuarı: 1. Milli Kitap fuarı kapsamında gerçekleşen açık oturumların metni aynı sene içinde yayınlanmıştır. Fuar 16-25 Ekim 1987 tarihleri arasında devam

³⁷ Milli Kültür: Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT 1983, sf XXIII.

etmiş, Açık oturumlar 17-19 Ekim 1987 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İlk kez düzenlenen bu fuarın ve sempozyumların amacı şöyle dile getirilmiştir; “yazar, yayımcı, dağıtımçı, okur...daha doğrusu kitapla ilgili sorunların gözden geçirilip tespit edilmesine, birlikte çözüm yollarının araştırılmasına yöneliktir”.³⁸

Fuar kapsamında üç açık oturum gerçekleştirilmiştir; yazar-yayıncı-dağıtımçı-okuyucu ilişkileri, çocuk ve gençlik yayınları, ansiklopedik yayınlar.

11 konuşmacının³⁹ yer aldığı birinci oturumda pek çok farklı mesele ele alınmıştır. Bu konuşmalarda tebliğ sunulmamış, söz sırasına göre açık oturum usulü işleyiş olmuştur.

1. Kitap sempozyumunda olduğu gibi, Adalet Ağaoğlu ve Tarık Buğra yazarın para kazanamamasından muzdariplerdir. Burada Adalet Ağaoğlu, “acaba yayınevleri ekonomik bir birim gibi hareket etmesini bilmiyorlar mı?” diye sorar. Sonrasında konuşma, yayıncının da yeterli kazancı sağlayamadığına gelir. Bu noktada devlet kitaplarının çokluğu, kitapçılığın da zor durumda olduğu gibi nedenler dile getirilir. Konuşmalar esnasında ortaklaşılan konular, 1987 şartlarında yayıncılığın sadece kar amacıyla yapılamayacak bir iş olduğudur. Aynı konuşma içinde devletin, bütün yayıncı kuruluşlarını aynı oranda dikkate almadığından da şikayet edilmiştir.

Sempozyum’un ansiklopedik yayınlar ile ilgili kısmında, 6 konuşmacı yer almıştır.⁴⁰ Konuşmalarda, dönem içinde artan ansiklopedi yayıncılığı gündem edilmiş fakat hem problem olarak hem de çözüm olarak çok fazla başlık zikredilmemiştir. İsak Arslan, yurt dışından ithal ettiği ansiklopedilerin gümrükte yasaklanmasından şikayet etmiş, İsmail Kara ise, ülkedeki ansiklopedilerin kaliteli olmayışını, köklü kurumların bulunmamasına ve milli bir kültürel yayın politikasına sahip olunmamasına bağlamıştır.

³⁸ **1. Milli Kitap Fuarı (16-25 Ekim 1987) İstanbul.** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1987, sf 19-20.

³⁹ Bu konuşmacılar Alev Alatlı, Adalet Ağaoğlu, Şahin Alpay, Beşir Ayvazoğlu, Jale Baysal, Tarık Buğra, Erol Erduran, Şinasi Öktem, Cevat Özkaya, Gürsel Uğurlu ve Dursun Yıldırım’dır.

⁴⁰ Ansiklopedik yayınlar açık oturumunun konuşmacıları, Altan Deliorman, Vahit Çabuk, Ramazan Gökalep Arkın, Konur Ertop, Refik Özdek, İsak Behar, İsmail Kara.

3. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı: 11-14 Haziran 1991 tarihinde yılında İLESAM ile Kültür Bakanlığı'nın ortak düzenlediği kongrede, daha önce hazırlanmış konuşmalar yapılmamış; kongre esnasında komisyonlar ve üyeleri belirlenmiş, 2 günlük çalıştaydan sonra bu komisyonların raporları okunarak müzakereye açılmıştır.

Geçen 10 senin gelişmelerine binaen, bu kongrede yeni olan şikayetlerden bir tanesi, ülke çapında nisbi bir ekonomik iyileşme görülmesine rağmen, kitap okurunun artmamasıdır.⁴¹ Bu konferansta da, hükümetlerin kitaplara karşı menfi tavırlarını kaldırmaları gerektiği dile getirilmiştir.⁴² Ortaya atılan ve itiraz görmeyen önerilerden bir tanesi, holdinglerin ve büyük sermayenin sektöre girmesidir. Aynı zamanda yazarlığın meslek olarak tanınması, yayıncılığın bir meslek odasına sahip olması gibi talepler dile getirilmiş; bunları tamamlayıcı şekilde yayıncılığın halen tam manasıyla sektörleşmemiş olmadığı vurgusu pek çok farklı konuşmacı tarafından dile getirilmiştir. Konuşmalar içinde dile getirilen diğer şikayetleri şu şekilde sıralayabiliriz; korsan yayıncılık, dağıtım meselesi, Talim ve terbiye kurulu'nun kitap denetlemesi meselesi, yayıncıların tamamını içeren bir katalogun olmaması, etraflıca piyasanın görülebileceği herhangi bir yayının veya sistemin olmayışı, ve var olan yayıncı kuruluşların sağ ve sol olarak ayrışması, birbirlerini dışlaması meselesi.

Görüleceği üzere, dile getirilen şikayetler bu kurultay dahilinde de benzerlik göstermektedir. Diğer kurultaylardan farklı olarak öne çıkan noktaların altını çizmek gerekirse; dilin kullanımı konusu bu kurultayda birkaç kez zikredilmiş; var olan yayıncı kuruluşların sağ ve sol olarak ayrışarak birbirlerini dışlaması dile getirilmiş; holdinglerin ve büyük sermayenin piyasaya girmesi, yayıncılık piyasasının ciddi manada sektörleşmesi gibi öneriler öne sürülmüştür.

4. Ulusal Yayın Kongresi⁴³: Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi, 16–19 Aralık 1998 tarihleri arasında Kültür Bakanlığı'nın organizasyonu ile yapılmıştır. Kongre yine komisyonlar şeklinde organize edilmiştir. Kurulan 11 komisyon şunlardır; Kamu

⁴¹ **3. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı**, Kültür Bakanlığı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara 1992, sf 147.

⁴² **3. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı** 1992, sf. 143.

⁴³ **IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları (16-19 Aralık 1998)**, Ankara, Milli Kütüphane Başkanlığı 1998.

Kurum ve Kuruluşlarında Yayıncılık ve Sorunları; Dağıtım ve Kitapçıların Sorunları; Yayıncılık Yasa Tasarısı; Elektronik Yayıncılık ve Yayıncılık Eğitimi; Telif Hakları Sorunları; Okuyucu, Yayıncı, Kitapçı, Kütüphaneci ilişkileri, Okuma Alışkanlığının Yaygınlaştırılmasında Kitle iletişim Organlarının ve Kütüphanelerin Rolü; Ders Kitapları ve Yayıncılığı Sorunları; Düşünceleri ifade Özgürlüğü Açısından Yazar ve Yayıncı Sorunları; Yayıncılıkta Yeni Ufuklar: Derleme Sorunları ve Bibliyografik Kontrol; Çocuk, Gençlik ve Özürlülere Yönelik Yayıncılık; Türk Düşün ve Yazın Ürünlerinin Yurt dışında Tanıtımı. Bu kongreyi diğer kongrelerden ayıran en önemli husus, elektronik yayıncılığın ilk kez gündeme gelmiş olmasıdır.

5. Ulusal Yayın kongresi⁴⁴: 4-5 Aralık 2009 tarihinde Ankara’da toplanan 5. Ulusal Yayın Kongresi, pek çok açıdan yayıncılık kongreleri tarihinde bir dönüm noktasını ifade eder. Bu kongre Kültür Bakanlığı, yayın birlikleri ve yayıncılık ile ilişkili vakıf, dernek ve kurumların katıldığı ortaklaşa oluşturulan bir ulusal komite tarafından organize edilmiş, komisyonlar ve konuşulacak konuların genel çerçevesi bu komite tarafından çizilmiş ve yayıncıların genellikle şikayetlerini dile getirdikleri önceki kongrelerin aksine, somut çözümler ortaya konmuştur.

Kongre dahilinde şu komisyonlar toplanmıştır: Sektörel Yapı; Yayıncılıkta Devletin Rolü ve Devlet Yayıncılığı; Yayımlama Özgürlüğü ve Telif Hakları; Akademik-Üniversite Yayıncılığı; Çocuk ve Gençlik Kitapları Yayıncılığı; Kütüphaneler ve Derleme sorunları; Eğitim Yayıncılığı; Süreli Yayınlar; Kitapçılık, Dağıtımcılık, Satış ve Pazarlama; Yayıncılığın Dünyaya Açılımı, AB ve Uyum; Çeviri Politikaları.

Alınan kararlardan bazıları ise şunlardır; devlet, yayınevlerinin yayın sahasından çekilmeli ve yayıncılığa destek olacak şekilde yayın ortamında yer almalıdır; Devlet korsan ile mücadele konusunda daha net adımlar atmalıdır; Bandrol yönetmeliğinin tartışmalara rağmen devamına karar verilmiş fakat toplanan gelirlerin meslek birliklerine aktarılması gündeme alınmıştır; Mali zorlukların azaltılması sağlanmalıdır; dijitalleşme ve kütüphaneler gibi konularda somut adımlar atılmalı ve politikalar belirlenmelidir.

⁴⁴ **5. Ulusal Yayın Kongresi**, İstanbul Basın Yayın Birliği ve Türkiye Yayıncılar Birliği Ortak Yayını, 2011.

Kongrenin bir diğerk dikkat çeken noktası ise, 1939'dan sonra gerçekleştirilen kongrelerin aksine, bu kongrede alınan kararların geçen 7 sene içinde kısmen de olsa yerine getirilmiş olmasıdır.

2.3. Kitabın Okura Ulaştırılması

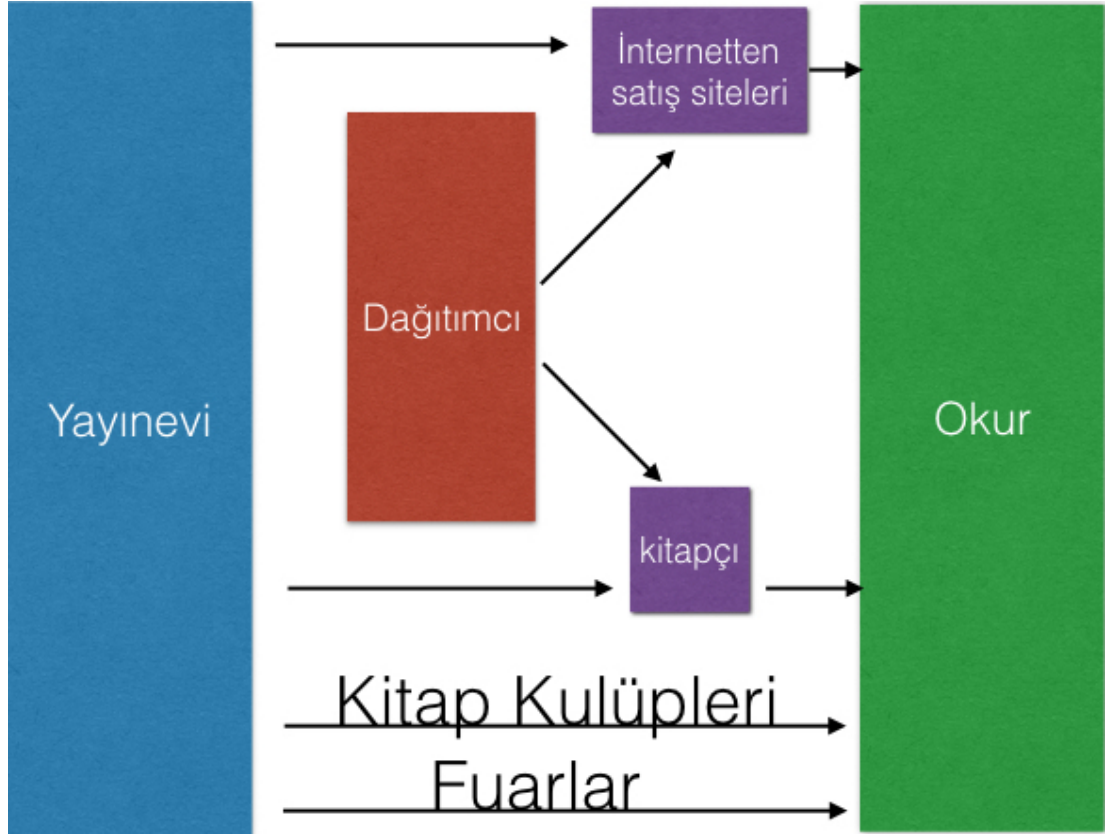
Bir kitabın üretildikten sonra okuyuca ulaşması, yayıncılığın en önemli ayaklarından bir tanesini teşkil etmektedir. Kitabın okura ulaşmasında en önemli iki ayak Dağıtımıcılar ve Kitapçılardır. Dağıtımıcılık, 1960'lı yıllara kadar ayrı bir sektör olarak ortaya çıkmamış, yayıncılar dağıtım işini kendi başlarına yahut bir başka büyük yayınevi aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Kitapçılık ise, pek çok farklı işlev ve görevi de içinde barındırır bir şekilde gelişmiştir.

Kitabın dağıtımı ile ilgili problemler 1939 Neşriyat Kongresi'nden bu güne, bir problem olarak ele alınmış, özellikle posta fiyatlarının pahalılığı ve kitapların ilgili noktalara, istenen zamanda ulaşamaması gibi problemlerin çözüm yolları aranmıştır. Bu kongrenin ardından 1975, 1981, 1987, 1993 yıllarında yayıncılığa dair düzenlenen kongre ve sempozyumların tamamında bu problemler, aynı şekillerde tartışılmış fakat bu konuşmalarda mutabık kalınan çözüm önerileri çıkmamıştır.

Kitabın okura ulaşması noktasında en yaygın şekil, dağıtım şirketleri yoluyla dağıtım olsa da Türkiye'de dağıtımıcılık 2000'li yıllara kadar nizami bir hal alamadığı için, yayıncılar farklı yöntemler ile kitaplarını satmayı da hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir.

Türkiye'de kitabın okura ulaşması yolları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Çizim: 5 Bir kitabın Yayınevinden Okura ulaşma yolları

2.3.1. Dağıtımcılık

Türkiye’de Matbuatın başladığı yıllardan, 1960’lara kadar yaygın ve etkin bir dağıtım sistemi yoktur. Hasan Başpehlivan, Beyazsaray yayıncılarının pek çoğunun kitapları kendileri posta ile kitapçılara ulaştırdıklarını ya da küçük kitapçıların kendi kitaplarını, dağıtım için daha büyük yayıncılara verdiklerini, kimi zaman da hızlı ulaşması gereken kitapları arabaları ile yahut otobüs ile ulaştırdıklarını söyler.⁴⁵ 1972 yılında Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan seri röportajlardan da, birçok yayıncının kendi dağıtımını kendisi yaptığı görülmektedir.⁴⁶ 1960’lı yıllarda ilk kez açılan BATEŞ, GAMEDA gibi dağıtım firmaları sınırlı sayıda yayınevinin dağıtımını yapmıştır. 1970’lerde ise, çoğu ideolojik eğilimlerine uygun kitapları dağıtmak amacıyla bir

⁴⁵ Başpehlivan 2013, sf 58 ve 62.

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi 1972 yılı “Dünya Kitap Yılı” Söyleşileri.

araya gelen yayıncıların kurduğu dağıtım firmaları vardır. ANDA CEM-May ve Derya Dağıtım bu tür dağıtım firmalarına örnektir.⁴⁷

1980 darbesi sonrasında kitap yayını ve satışının düşmesi, dağıtım şebekelerini de mecburen farklı alanlara kaymaya veya kapanmaya zorlamıştır. Ebubekir Erdem, sahibi olduğu Derya Dağıtım'ın bu dönemde kırtasiye ve okul kitabı dağıtımına girerek ayakta kaldığını, bu çeşit yan ürünleri dağıtıma çıkmayan firmaların da mecburen battığını söylemektedir.⁴⁸ 1980'li ve 1990'lı yıllarda pek çok dağıtım firması kurulmuş ve kapanmıştır. Bu kapanmalarda dağıtımın profesyonelce yürütülememesi veya ortaklar arasındaki anlaşmazlıklar etkilidir.⁴⁹ Cemil Boyraz, 2000'li yıllarda yükselen 3 dağıtım firması olarak Yeni Çizgi, 2A ve Alfa Dağıtımını zikreder.⁵⁰ Bunların yanında bugün Gökkuşuğu, Final, Derya Dağıtım, Kıda, Emek Kitap gibi yaygın dağıtım firmaları mevcuttur.

Ebubekir Erdem 1980'li yıllarda dağıtım firmasının işletmesini daha nizami bir hale getirmek için çaba sarf ettiği dönemde, bunu başardığı oranda “çok satan kitabın çok satmasına, az satan kitabın ise daha az satmasına” sebep olduğunu gözlemlediğini söylemiştir. Benzer bir yargı bugünün yayıncılığı için Mehmet Kahraman tarafından da vurgulanmıştır. Kahraman, dağıtımcıların ellerindeki taşıma imkanlarının sınırlı olması dolayısıyla yayınevlerinin bütün kitapları yerine, daha çok satan kitaplarını almayı tercih ettiklerini söylemektedir. Bu durum, az satan kitapların ve yayınevlerinin, çok satan kitap ve yayınevleri tarafından baskılanması sonucunu doğurmaktadır. İsmi kullanmamızı istemeyen bir yayıncı, piyasada pek çok dağıtımcının yayınevlerinden kitap talep ederken kitapların satış rakamlarına daikkat ettiğini fakat Gökkuşuğu dağıtım gibi bazı dağıtım firmalarının ideolojik tercihlerle de pek çok kitabı dağıtmayı reddettiklerini söylemektedir.

⁴⁷ Ebubekir Erdem 2015; Ahmet İyioldu 2014, sf. 137.

⁴⁸ Ebubekir Erdem ile yapılan mülakat.

⁴⁹ Ebubekir Erdem ile yapılan mülakat.

⁵⁰ Boyraz 2006, sf. 81.

2.3.2. Kitap Kulüpleri

2000’li yıllara kadar dağıtım ağlarının yeterince aktif olamaması yayınevlerini, kitaplarını okuyucuya ulaştırmak noktasında farklı alternatifler bulmaya zorlamıştır. Bu bağlamda 1980 sonrasında ortaya çıkan ve 2000’lere gelindiğinde etkinliğini yitiren yöntemlerden bir tanesi kitap kulüpleridir. Kitap kulüplerinin mantığı şudur; okur, bir yayınevinin kitap kulübüne cüz’i bir üyelik bedeli ile üye olur ve yayınevi ile doğrudan bağlantıya geçmiş olur. Bu sayede kitap satışı doğrudan yayınevi ile okur arasında gerçekleşir. Bu satış sayesinde okur hem istediği kitaba rahatlıkla ulaşabilmekte hem de yayıncı ile arasında başka bir aracı yer almadığı için kitabı daha ucuz fiyata alabilmektedir. Aynı zamanda kitap kulüpleri, okuyucular ile yazarların buluşmasını sağlayacak etkinlikler düzenlemiş ve etkinliklerini artırmıştır. Kurulan kitap kulüpleri başka yayınevlerinin kitaplarını da satmıştır. Örneğin Cumhuriyet Kitap kulübü bu konuda önemli bir yer tutmuş, ve 30’dan fazla yayınevinin kitaplarını satmıştır.⁵¹ Ya da 1990’lı yıllarda İZ kitap kulübünün 30.000’den fazla abonesinin olduğu söylenmektedir.⁵² Okuyucu ile yayınevi arasında doğrudan, ucuz satışı sağlayan, yayıncılar-okurlar-yazarlar arasında iletişimi sağlayan etkinlikler düzenleyen kitap kulüpleri, taşıdıkları fonksiyonların, farklı şekillerde giderilmesi neticesinde ortadan kalkmıştır.

2.3.3. Fuarlar

Dağıtım ağının yerleşmemesi neticesinde yayınevlerinin kitap satışlarını sağlayan bir diğer yol kitap fuarlarıdır. Fuarlar, temelde sergi işlevi gören organizasyonlardır. Fakat Türkiye’de fuarlar, yayıncıların kitaplarını doğrudan okuyuculara ulaştırmalarını sağlayan bir yapıda gelişmiştir. Bu durumun bir nedeni, dağıtım ağının gelişmemesi, diğer nedeni ise, ilk kitap fuarlarının açılmaya başlandığı 1980’li yıllarda var olan baskıcı ortamdır.

⁵¹ TTA No: 001509484006.

⁵² **Matbuat Dergisi** Sayı: 18, sf. 5.

Türkiye’de ilk kitap fuarı 1982 yılında, Taksim’de Etap Marmara otelinin lobisinde gerçekleştirilen Tüyap Kitap fuarı olmuştur. Tüyap fuarı birkaç açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, okurlar 1980 darbesinden sonra ilk defa rahatça kitaba erişim imkanı elde etmiştir; ikincisi de fuar, yine 1980 sonrasında ilk kez geniş katılımlı bir kitleyi bir araya getirmiştir. Fuarlarda insanlar yayıncılarla görüşmek ve aynı amaç için kitapseverlerle bir araya gelmek imkanı bulmuşlardır. TÜYAP kitap fuarı, seneden seneye artan yayıncı ve okur katılımı ile devam etmiş, aynı zamanda başka kurumlar da kitap fuarı etkinliği başlatmışlardır. Bu fuarların en büyüğü ve bugüne kadar devamlılığını sürdüreni, evvela 1983 yılında Ankara’da başlayan sonrasında hem İstanbul hem de Ankara’da her yıl Ramazan ayında düzenlenen Türkiye Diyanet Vakfı kitap fuarı olmuştur.

Kitap fuarları, kitabın yayınevinden okuyucuya direk ulaşımını temin etmesi bakımından önem taşımaktadır. Fuarlar vesilesi ile okurlar, arzu ettikleri kitapları yayınevlerinden, çoğu zaman indirimle satın alma imkanına ulaşmışlardır. Aynı zamanda fuarlarda gerçekleştirilen etkinlikler ve imza günleri sayesinde, okurların yazarlar ile görüşme imkanları doğmuştur. 1980’li yıllarda fuarlar, yazarların, yayıncıların ve kitapçıların baskı altında olduğu bir ortamda, okur-yazar ilişkisinin rahatlıkla kurulabilmesine zemin hazırlayan mekanlar olarak öne çıkarken; sonraki yıllarda, yayıncıların ve yazarların bir arada olduğu Cağaloğlu, Beyaz Saray gibi mekanların ortadan kalkması dolayısıyla, okurların yazarlara doğrudan ilişki kurabileceği nadir mecralardan biri olarak önemini sürdürmüştür.

Zaman içinde fuarların önem kazanan bir diğer yönü, kitapçılarda kendisine yer bulamayan yayıncılara, bütün kitaplarını sergilemek ve okuyucuyla buluşturmak imkanı vermesidir. Dağıtım ve kitapçılığın dar bir alana sıkıştırdığı yayıncılar ancak fuarlarda ve internet sitelerinde bütün kitaplarını göstermek imkanı bulabilmektelerdir.

2.3.4. İnternette satış

İnternette kitap satışı’nın dünyada yaygınlık kazanması, internet kullanımının yayınglaşması ile paralellik arz etmektedir. Türkiye’de ilk internette satış sitesi olan

pandora.com.tr, 1994 yılında faaliyete başlasa da, internetten kitap satışının yaygınlaşması 2000’li yıllarda gerçekleşmiştir.

Türkiye’de internetin gelişimi noktasında en büyük kırılma noktalarından bir tanesini geniş ağ bağlantılı internet erişiminin kullanılmaya başlaması olduğunu söyleyebiliriz. Yüksek hızlı internet kullanımına izin veren ADSL bağlantıları 2003 yılında ilk kez kullanılmaya başlanmış, 2005 yılından sonra ise hızla yaygınlaşmıştır.

Zaman içinde pek çok internetten satış sitesi açılmış olsa da internetten satış noktasında en yaygın siteler, 2000 öncesinde kurulan internet siteleridir. Bunlar, pandora.com.tr’nin dışında, kitapyurdu.com ve idefix.com.tr adresli internet siteleridir.

Bu üç siteden ikisi, yayıncılık dünyasından gelen firmalar tarafından kurulmuş, daha sonra ayrıca hizmet vermeye başlamışlardır. Pandora, 1991 yılında, Hil yayınları sahibi Hüseyin Sönmez tarafından bir kitabevi olarak açılmış, 1994 yılında ise internetten satışa başlamıştır. Kitapyurdu.com ise, Repar yayıncılık ve Reklamcılık A.Ş. tarafından kurulmuştur. REPAR, kitap yayıncılığından ziyade kitabın basımında kullanılan malzemelerin temininde ve ajans hizmetlerinde faaliyet göstermektedir. Bu iki firma, yayın piyasasındaki ve okurlar nezdindeki bilinirliklerini kullanarak bu yeni alanın gelişimine katkı sağlarken Idefix.com.tr ise farklı bir kurulum ve gelişim göstermiştir. Idefix, kitap satış sitesinin yanında, online kitap platformu sabitfikir.com ve online kitap toptancısı prefix.com gibi internet siteleri ile hem internet ortamında bir kitap dergisi çıkarmış hem kitap sitesi açmak isteyen başka kurumlara veritabanı desteği sağlamış hem de kitapçılar için online bir dağıtım sistemi kurmuştur. Şirket, 2013 yılında Doğan Medya Holding’e bağlı D&R tarafından satın alınmıştır.⁵³

Amerika ve İngiltere kitap pazarında Amazon.com ve benzeri internetten kitap satış sitelerinin tartışmasız bir başarısı vardır. Bu siteler kitap satışında çok ciddi öneme sahip oldukları gibi, kitapların görünürlüğü noktasında da kilit öneme sahiptir.⁵⁴ Türkiye’de internetten satış siteleri, amazon.com ve diğer internetten satış siteleri ile

⁵³ “D&R idefix’i satın aldı” (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23064260.asp> 17.04.2013.

⁵⁴ Thompson 2012, sf. 41-46.

aynı dönemde faaliyete başlasa da, onlar kadar geniş yankılar meydana getirmemiştir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Birincisi, internetten alışverişin en önemli aracı olan kredi kartı Türkiye’de çok geç yaygınlaşmaya başlamıştır. Aynı zamanda internet kullanımı ve internetten ürün siparişine de, uzun bir süre insanlar tarafından mesafeli yaklaşımıdır. Bu problemli yanların yanında internetten satış siteleri, ABD-İngiltere kitap pazarındaki gibi, görünürlüğün bir aracı haline gelmiştir. Ayrıca görünürlüğün yanında, Türkiye’de satışta olan kitaplar veritabanı işlevi de görmektedir. Türkiye’de halen yayında olan veya yayınlanmış olan kitapların künyelerine ulaşabileceğimiz Milli Kütüphane veri tabanı dahil olmak üzere, kapsamlı bir veri tabanı mevcut değildir ve satış siteleri, bu açığı, az da olsa doldurmaktadır. Örneğin, sahafları bünyesinde barındıran nadirkitap.com internet sitesi, bir veri tabanı olarak Milli Kütüphane’nin veri tabanına göre daha sıhhatli sonuçlar verebilmektedir.

Sonuç olarak, internetten satış siteleri, bugün kitap satış piyasasının %12-15’lik bir dilimini elinde bulundurmaktadır fakat kitap dünyası ile ilgili satış dışında da yayıncılık için önemli bir boşluğu doldurmaktadır.⁵⁵

Bu bölümde, Türkiye’de kitabın okura ulaşması noktasında kullanılan farklı yolları ele almaya çalıştık. Cemil Boyraz, Dağıtım özelinde Türkiye’de uygulanan sistemin uluslararası firmaların dağıtım anlayışından tamamen farklı olduğunu, dağıtımcılığın batı ülkelerinde genellikle büyük bir firmanın alt birimi olarak hareket ettiğini söylemektedir.⁵⁶ Türkiye yayıncılığında holdingleşme veya yayıncılık ile ilişkili alanların tamamında faaliyet göstermek yaygın bir anlayış değildir. Bu konuda Doğan Medya Holding, Kaynak Holding, Alfa Yayın grubu gibi istisnai örnekler mevcuttur. Bu yayın holdinglerinin faaliyet şemasına değinmek yerinde olacaktır:

Kaynak Yayın grubu 1979’da Kaynak yayınları ve Çağlayan yayınları ile yayın faaliyetlerine başlamış ve zaman içinde anadoluda Nil, İstanbul’da Tuna mağazalarını açmıştır. Bu mağazalar daha sonra NT ismiyle birleşmiştir. Kaynak Holding, aynı

⁵⁵ Özge Kara “7/24 hizmet, zengin içerik, uygun fiyat” (çevrimiçi)

<http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/-424890> 31 Ağustos 2015.

⁵⁶ Boyraz 2006, sf. 79.

zamanda bünyesinde Gökkuşuğu dağıtımını da barındırmaktadır⁵⁷. Bu yapısı ile holding, yayıncılık içinden gelerek holdingleşen ve yayıncı-dağıtımcı-kitapçı zincirini kuran bir yapıyı temsil etmektedir.

Doğan Yayın Holding, yayın dünyasının en organize yayın grubunu temsil etmektedir. Bünyesinde gazete ve dergiler dışında Doğan Kitap, D&R, idfix.com.tr'yi barındıran Doğan Yayın Holding, hurriyet yayınları, milliyet yayınları gibi farklı yayınevlerinin devamı olarak 1999 yılında yeniden yapılanmış ve Doğan Kitap adıyla yayın piyasasında etkin olmaya başlamıştır. Aynı dönemlerde D&R kitap zincirlerini kurmuştur. Yayınevi ve D&R mümkün olduğunca dağıtım zincirini aradan çıkartarak hareket etmekte, aynı zamanda kendi internet sitelerinde doğrudan satış yapmaktadır.⁵⁸ Doğan Yayın Grubu, yayın piyasasının yabancı ortaklı nadir kuruluşlarından bir tanesidir. İngiliz Egmont yayınevi ile ortak olan yayınevi, doğan egmont kitaplığını bu şekilde yürütmektedir.

Bunların yanında Alfa Yayın grubu da, yayıncılığın içinden gelerek büyüyen ve bünyesinde pek çok yayınevi ve bir Dağıtım firması bulunduran gelişmiş bir yayın bünyesidir. Dağıtım konusunda şu an Türkiye'deki en büyük firmalardan biri olan Alfa Dağıtım, münferit kitap satış mekanı-sitesine sahip olmasa da Yayıncı-Dağıtımcı düzlemini başarılı bir şekilde yürütmektedir.

2.4. KİTAPÇILIK

Yakın döneme kadar kitapçı ile yayıncı, birbirlerine yakın iş tanımları olan hatta çoğu zaman birbiri ile aynı manada kullanılan iki sektör olmuşlardır.⁵⁹ Bu sektörlerin birbirilerinden ayrışmaları için, kesin bir tarihten bahsetmek mümkün değildir. Birinci bölümde de gösterdiğimiz gibi matbuat alanında yayıncılık ve kitapçılık bir aradadır ve aralarında keskin sınırlar mevcut değildir.

⁵⁷ (Çevrimiçi) <http://www.kaynak.com.tr> 21 Eylül 2015.

⁵⁸ Mehmet İnhan ile yapılan mülakat.

⁵⁹ Necdet Sander Konuşuyor, Cumhuriyet Gazetesi 30 Mart 1972 TTA No: 001509611006 Necdet Sander röportajında, Türkiye'de kitapçılıktan bağımsız ilk yayıncının kendisi olduğunu söylemektedir.

Necip Asım, Kitapçı ismini matbu kitap satan ve yayınlayanların kullandığını söyler.⁶⁰ Kitap satışı ve yayını dışında kitapçı insanların bir araya geldiği bir mekan, okurların hangi kitabı alacağından öte fikir danıştığı, yazarlar ile görüştüğü bir iletişim ortamını da temsil eder. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Remzi Kitabevi ve Kanaat Kitabevi yayın yaptığı gibi Varlık yayinevi de aynı zamanda bir kitapçıdır. Bu durum sonraki yıllarda da devam etmiştir. İsmail Özdoğan 2009 yılında verdiği bir mülakatta sahibi bulunduğu Enderun Kitabevi'ni şöyle tanıtmaktadır;

“Enderun’un bir yayinevi olarak bir serüveni var. Diğer taraftan bir tür mektep olarak da bir serüveni var.

Başlangıçta öyleydi şimdi değil artık.

En azından biz başlangıcından itibaren o safhaları da sizden dinleyebiliriz. Kuruluşundan itibaren, yayinevi fikrinin nasıl ve niçin doğduğundan başlayarak. Evvela tashih edelim; yayinevi değil kitabevi. Çünkü yayın hiçbir zaman bizim esas gayemiz olmadı. Esas gayemiz; okur yazar tıfesi gelsin otursun, sohbet etsin, bilenler söylesin, bilmeyenler dinlesin ve karşılıklı bilgi alışverişi olsun.⁶¹

Görüleceği üzere Özdoğan kesin bir dille kitapçı olduklarını ve yayıncı olmadıklarını vurgulasa da, yan bir iş olarak yayıncılık yaptıklarını da söylemekte ve aynı zamanda kitapçının diğer işlevlerini sıralamaktadır; kitapçı sadece kitabın satıldığı bir yer değil, insanların buluştuğu, sohbet ettiği, muhabbet ettiği, bilgi alışverişinde bulunduğu bir yerdir.

Kitapçılığın, satış yapılan bir dükkandan öte manaları, özellikle 1990’lı yıllara kadar devam etmiştir. Özellikle 1980 darbesinden sonra sendikaların kapanması, derneklerin faaliyetlerine son verilmesi ve yeni dernek açmanın zorlaştırılması, parti kapatmaları...vs gibi olayların yaşandığı dönemde, kitapçılar ve benzeri pek çok mekan insanlar için bir araya gelme yeri haline gelmiştir.⁶²

Kitapçılık üzerine, 1980 sonrasında yayıncılığa dair toplantılarında, özel bir tartışma yapılmamış, daha ziyade yayınlanan kitapların okuyucuya ulaştırılacağı bir nokta

⁶⁰ Necip Asım, **Kitap**, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, sf 165.

⁶¹ **BSV Notlar 25**, sf. 88.

⁶² Mehmet Erken "Bir Yayıncılık Membaı Olarak Düşünce Dergisi" **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** (ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin), Nobel Yayınları, İstanbul 2016, sf. 417 ayrıca bakınız Necati Mert, **Memleket Kitabevi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

olarak mevzu bahis olmuştur. Bu durum başlı başına önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

Kitapçılığın dönüşümünün sebepleri arasında, piyasa şartlarının değişmeye başlaması, insanların tercihlerinin değişmeye başlaması, matbaacılığın gelişmesi, dağıtım ağlarındaki dönüşümler ve kitapçılara yüklenen manaların (iletişim ortamı, danışılacak merci gibi) değerini kaybetmesi gibi etkiler vardır.

Laura Miller kitapçılığın ABD’de yaşadığı dönüşümü **gönülsüz kapitalistleşme** olarak tanımlar ve zaman içinde kitapçıların basit bir satış merkezi haline geldiğini ifade eder. Miller’a göre “20. Yüzyılın son 40 yılında yaşanan ekonomik, teknolojik ve kültürel değişimler kitap ticaretini çok daha rasyonel yani bir kitabın satışını çok daha fazla önceleyen ve bu noktada organizasyonel çabalar geliştiren bir yapıya dönüştürmüştür. Bu noktada Zincir kitabeveleri ve sahip oldukları, uzmanlaşmış bilgisayar sistemleri oldukça önemlidir. Bu programlar daha önce kitabevi açılmamış ücra köşelerdeki alışveriş merkezlerine bile, çok hızlı bir şekilde eksiklerini görme ve giderme imkanı verir”⁶³ Kitapçının okuyucular nezdindeki konumunu Miller şu şekilde anlatır “Herhangi bir muhitte bir kitapçı varsa o, topluluğun yararını düşünen entellektüel merkezdir. Genellikle insanları hangi kitabı okuyacağı konusunda yönlendirir ve bir rehber görevi taşır. Bir bölgede kitapçının olmaması, bir okulun veya ibadethanenin olmaması gibidir..... Kitapçı, insanlara ne okuması gerektiğini söyleyen kişi değil, doğru insana doğru kitabı ulaştırabilen kişidir. Fakat bu durum 80’lerden sonra değişmiştir.....ve kitapçının manası, bir eğitimci misyonundan, istediği kitabı okuyucuya veren bir kasiyer seviyesine gelmiştir.”⁶⁴

Ebubekir Erdem’de 1980’li yıllarda yayınlanan kitap sayısının azalması ve darbenin etkisiyle insanların kitaptan uzaklaşmasının, kitapçıların eskiden şehirlerin merkezi

⁶³ Laura Miller **Reluctant Capitalists: Bookselling and the culture of consumption**, Chicago, University of Chicago Press, 2006, sf. 4.

⁶⁴ Miller 2006, sf 58-66.

yerlerinde bulunan dükkanlarını kapatmalarına ve işlerini sürdürebilmek için yan ürünlere başvurmalarına sebep olduğunu söyler.⁶⁵

Kitapçılığın tarihine ve güncel durumuna dair çalışma yoktur. Fakat 1980-1995 yılları arasında yayıncılığın yaşadığı duraklama ve yenilenme döneminde kitapçılığın da, doğrudan yayıncılığa bağlı bir meslek olması sebebiyle, bir duraklama dönemine girdiğini ve 1990'lı yıllarda bir yenilenme yaşadığını söylememiz mümkündür. Zira 1990'lı yıllarda hem zincir kitapçılar açılmaya başlanmış, hem de münferit kitapçılar hızla artmaya başlamıştır. Örneğin Pandora Kitabevi'nin sahibi Hüseyin Sönmez, 1990'lı yıllarda bir dönem İstiklal Caddesinde 20'ye yakın kitapçı açıldığını fakat bunların zaman içinde kapandığını söylemektedir.⁶⁶

Zincir kitapçılar ise ayrı bir fenomen olarak ortaya çıkmış ve ciddi yaygınlık göstermiştir.

Türkiye'de ilk zincir kitapçı 1975 yılında Dergah Kitapçılık tarafından başlatılmıştır. İstanbul merkezli Dergah Kitapçılık, Türkiye çapında 7 şube açmış ve kitapçı dükkanlarını yukarıda zikrettiğimiz gibi bir iletişim ortamı olarak tasarlamış ve işletmiştir⁶⁷. Fakat bu girişim birkaç sene sonra kapanmış 1991 yılına kadar da kitapçı zincirleri görülmemiştir. 1991 yılında Remzi Kitabevi'nin Akmerkez şubesinin açılmasından sonra ise zincir kitapçılar yaygınlaşmaya başlamıştır. Remzi Kitabevi daha sonra farklı yerlerde de kitapçılar açmış ve Remzi'yi İnkılap kitabevi takip etmiştir. Bu kitapçıların büyük yaygınlık kazanması 2000 sonrasında özellikle alışveriş merkezlerinin sayılarının artması ile olmuştur.

⁶⁵ Ebubekir Erdem “Yayıncılık En Büyük Darbeyi Seksen İhtilalinde Yedi”, (çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/ebubekir-erdem/19256/yayincilik-en-buyuk-darbeyi-80-ihhtilalinde-yedi>, 18 Ocak 2015.

⁶⁶ Elif Hamidi (söyleşen) “Hüseyin Sönmez: Kültürel Mekanlar Kapanmak Zorunda Bırakılıyor” , <http://www.yapi.com.tr/Yazdir/huseyin-sonmez-kulturel-mekanlar-kapanmak-zorunda-birakiliyor-113902> (çevrimiçi) 05 Şubat 2015.

⁶⁷ Şücaeddin Erdem “Ezel Ağabeyli Yıllar” **Ezel Erverdi Kitabı: Bir Yayın Dünyası-Bir Fikir Mücadelesi** (ed. İsmail Kara) Dergah Yayınları, İstanbul 2006, sf. 185.

1990’larda faaliyete başlayan bir diğer kitap zinciri Kaynak Holding bünyesinde faaliyete başlayan Anadolu’da Nil ve İstanbul’da Tuna mağazalarıdır. Bu iki mağaza zinciri daha sonra birleşerek NT mağazaları ismiyle faaliyete devam etmişlerdir.

Zincir kitapçı piyasasının son halkasını ise Doğan-Raks (D&R) mağazaları oluşturmaktadır. D&R mağazaları, Doğan Holding bünyesinde açılmışlardır.

Bugün halen faaliyet gösteren zincir kitapçılar, Remzi, İnkılap, D&R ve NT mağazalarıdır. Bu kitapçılardan Remzi dışındaki 3’ü de 1999 yılında hizmete başlamışlardır.

Röportaj yaptığımız bütün isimler, zincir kitapçıların bugün kitap satışı açısından çok önemli bir konumda yer aldığını, satışların yarısından çoğunun bu mecralardan yapıldığını söylese de, bu konuda net bir istatistiğe ulaşamadık.

Mehmet İnhan ve Alpaslan Durmuş, zincir kitapçıların piyasanın işleyişini de etkilediğini, ellerindeki büyük satış gücünü, yayıncılara uzun vade yapmaktan, büyük indirimler yapmaya kadar farklı şekillerde koz olarak kullandıklarını söylemektedir. Aynı şekilde zincir kitapçıların Türkiye çapında yaygınlığının, çok satar kitap olgusunu da beslediğini, ve kitapçıların kendi anlaşmaları ve fikirlerine göre piyasayı yönlendirebildiklerini söylemekteledir. Yayıncıların, kitaplarını öne çıkarmak, bilinirliğini artırmak, çok satanlar listesine girmelerini sağlamak için zaman zaman zincir kitapçılara kitaplarını çok cüzi fiyatlarla sattıklarını, hatta kitaplarının satılması için para verdiklerini söylemekteledir. Alpaslan Durmuş, kimi zincir kitapçıların ellerindeki satış gücünü yayıncıların gücünü azaltmak için kullandığını fakat, her geçen gün yayınlanan kitap sayısının artmasının da kitapçıları mecburen piyasadaki kitapların içinden bir bölümünü seçmeye mecbur ettiğini söylemektedir.

Bu beyanları için ismini kullanmamızı istemeyen 3 yayıncı, bazı zincir kitapçıların yayıncılar ile şöyle bir anlaşmaya girdiğinden bahsetmiştir: yayıncı kitabını bedava yahut üzerine para vererek zincir kitapçıya vermekte, zincir kitapçı da bu ürünlerin satılması için mağazalarında en ön raflarda bu kitapları sergilemekte, bu sayede kitapların çok satılmasını ve çoksatar kitap haline gelmesini sağlamakta. Bir kitap, zincir kitapçı sayesinde çokstara olduğu vakit de yayıncı, diğer mağazalarda yaptığı satışların yükselmesi neticesinde hem prestij hem de ciddi karlar elde etmektedir.

2.5. Yayıncılık ile ilgili kurumlar

Bir önceki bölümde, 1980'e kadar yayın dünyasında kurulan derneklerden bahsetmiş ve bunların hiçbir dönem yeterli etkinliğe kavuşamadıklarını göstermiştik. 1980 darbesinden sonra ise 2 farklı yayın birliğinin kurulduğu görülmektedir. İlk olarak 1985 yılında Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları birliği derneği kurulmuştur. Yayıncıların Devlet ile ilişkilerini düzenlemek ve, sektör içi birlikteliği artırmak amacıyla kurulan dernek, ilk tüzüğüne göre Basın sektörü altında nitelenmiştir.

Metin Celal, derneğin ilk kuruluşunun bugünden farklı olduğunu söyler. Dernek merkezde çocuk yayıncılarının olduğu bir oluşumdur ve sadece yayıncılığı değil dağıtımcılığı da kapsamaktadır. Aynı zamanda tüm yayıncıları rahatlıkla üye yapmamıştır.⁶⁸ Bu alımlarda yapılan yayın türüne dair değerlendirme yapıldığı kadar, ideolojik farklılıklar da belirleyici olmuştur. 1991 yılında ise yayıncıların ikinci derneği olan Basın Yayın Birliği kurulmuştur. Yayın birlikleri arasındaki ilişki, yayıncılık altındaki ayrışmanın da görünür olduğu yerlerden bir tanesidir. Bu konu, bir sonraki bölümde incelenecektir.

1980 darbesi sonrasında Fikir ve Sanat Eserleri kanununda yapılan değişiklik ile her meslek için bir Meslek Birliği Kurulmasının yolu açılrsa da, “ilim ve edebiyat eseri yayıncılarına meslek birliği kurma hakkı 2006 yılında verilmiş”⁶⁹ ve bu tarihten sonra Türkiye Basın Yayın Meslek Birliği (2007), Ders ve Kültür Kitapları Yayıncıları Meslek Birliği (2013), Eğitim Yayıncıları Meslek Birliği (2012), Yayıncılar Meslek Birliği açılmıştır (2006).

Yayıncı Birliklerinin iki yönlü işlevi vardır. Birincisi, Yayıncıların devlet ile ilişkilerini tanzim etmek ve yayıncıların haklarını korumak; ikincisi ise, yayıncılar arasındaki birlikteliği artırmak ve organizasyonlar düzenlemektir. Ayrıca Birlikler fuar organizasyonları da düzenlemektedir. Tüyap Kitap Fuarı 1997 yılından itibaren Türkiye Yayıncılar Birliği ortaklığı ile düzenlenmekte, CNR Expo kitap fuarı ve

⁶⁸ Metin Celal ile yapılan mülakat.

⁶⁹ (Çevrimiçi) <http://www.yaybir.org.tr/yaybir/hakkimizda/336> 08 Mayıs 2016

Diyanet Vakfı Dini Yayınlar fuarı ise son yıllarda Basın Yayın Birliği ortaklığı ile düzenlenmektedir. Türkiye’de Yayıncılığa dair görev yapan Birlik ve Derneklerin görevleri ve işlevleri aşağıda izah edilmiştir.

2.5.1. Dernekler

Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları Birliği Derneği:

- 1985 yılında kurulmuştur.
- Bugüne kadar, Turhan Özuduru, Baki Kurtuluş, Recai Akpul, Erol Erduran, Aygören Dirim, Atıl Ant, Çetin Tüzüner ve Metin Celal Zeynioğlu bu derneğin başkanlığını yapmıştır.
- 1994’den beri her yıl Türkiye Yayınlama Özgürlüğü raporu yayınlamakta ve bu alanda ödüller vermektedir.
- 2004 yılından bu yana, 2 senede bir Türkiye Yayıncılık Kurutlayı düzenlemektedir
- 1999 yılından beri, bazen devlet desteği ile bazen de münferit olarak Uluslararası kitap fuarlarına katılmaktadır.
- Dernek Bünyesinde 5 komisyon bulunmaktadır: Yayıncılık Standartları ve Dijital Yayıncılık Komisyonu, Çocuk ve Gençlik Yayıncılığı Komisyonu, Eğitim Yayıncılığı ve Kitap İthalatçılığı Komisyonu, Kültür Yayıncılığı Komisyonu, Akademik Yayıncılık Komisyonu
- TÜYAP ile ortaklaşa, İstanbul, İzmir, Çukurova, Bursa, Diyarbakır, Antalya kitap fuarlarını düzenlemektedir.
- Dernek Uluslararası Yayıncılar Birliği üyesidir.

Basın Yayın Birliği Derneği

- 1991 Yılında Kurulmuştur
- Bugüne kadar Ahmet Vural, Hayati Bayrak ve Münir Üstün, derneğin başkanlığını yapmıştır.
- Dernek TDV ile beraber Dini Yayınlar Fuarı’nın ve CNR Expo tarafından düzenlenen kitap fuarlarının organizsyonunu yapmaktadır.

- Dernek, 2006 yılından bu yana Kültür Bakanlığı ve Türkiye Yayıncılar Birliği ile ortaklaşa Frankfurt kitap fuarı başta olmak üzere yurt dışı fuar organizasyonlarını yürütmektedir.

Türkiye Eğitim Yayıncıları Derneği: 1996 yılında Eğitim Yayıncılarının ortaklaşa hareket etmelerini sağlamak ve Milli Eğitim Bakanlığının eğitim yayınları ile ilgili faaliyetlerine destek olmak amacıyla kurulan derneğin Mayıs 2016 itibariyle 86  yesi bulunmaktadır.

2.5.2. Birlikler

Türkiye Basım Yayın Meslek Birliği ve Yayıncılar Meslek birliği, 2006 yılından sonra kurulmuş, aynı görev ve işleyişe sahip iki ayrı Meslek Birliğidir. Bu birlikler korsanla mücadele, yayıncıların mesleki dayanışmasının artırılması, lisanslama, kanuni hakların takibi gibi konularda çalışmalar yapmaktadırlar. 2009 Yılında gerçekleştirilen 5. Yayıncılık Kongresi sonrasında Meslek Birliklerinin bandrol satışı yapmasına izin veren yönetmelik sonrası yayıncılara bandrol satışı da yapmaya başlamışlardır.

Bu iki birlikten sonra 2012 yılında Eğitim Yayıncıları Meslek Birliği ve 2013 yılında Ders ve Kültür Kitapları Yayıncıları Meslek Birliği kurulmuştur. 2011 yılında ise, Meslek Birliklerini bir çatı altında toplayna Yayımcı Meslek Birlikleri Federasyonu kurulmuş ve Meslek Birliklerinin koordineli bir şekilde işlem yapmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda erişebildiğimiz bilgiler ışığında yayın birlikleri ve meslek birliklerinin künyelerini özetlemeye çalıştık. Bu birlikler 2000’li yıllardan itibaren daha yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir. Özellikle 2004 yılında Kültür Bakanlığının yapısının yeniden organize edilmesi ve hem yayıncılara destek olan hem de yayıncılarla koordineli bir şekilde faaliyetler yürütmeye başlaması, aynı zamanda yayıncılığın kurumsallaşmaya başlaması ve yurt dışına açılma gereksinimi duymaları hem bu birliklerin faaliyet alanını genişletmiş hem de bu gelişmeler, birlikler vesilesi ile gerçekleşmiştir. Basın Yayın Birliği Yönetim Kurulu  yesi İlhan Gündoğdu ve TBYM başkanı Alpaslan Durmuş gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda, özellikle 2005 yılı sonrasında yayın birlikleri ve meslek birliklerinin yayıncılığın gelişimine çok ciddi

katkılar sağladığını söylemişlerdir. Bu katkıların, yayınevlerinin kurumsal yapılarının düzenlenmesinden, tecrübe aktarımına, yurt dışı fuarlara katılmaya kadar geniş bir alanı kapladığını ifade etmişlerdir.

2.6. Mekansal dönüşüm

Matbuat aleminde yayınevlerinin bir iletişim ortamı olma özelliğine sahip olduğu, bu özelliğin 1980 darbesi sonrasında bu özelliğin artarak sürdürdüğünü görmekteyiz. Vakıf, dernek, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarının kapatılması sonrasında insanlar, faaliyetlerini yayınevi ve dergi çatısı altında gerçekleştirmek yoluna gitmiş, bu durum da, yayınevi-dergi bürolarının ideolojik-sembolik değerini artırmıştır.⁷⁰ Fakat 1990’lı yıllar bu ara geçişi dönemi de dahil olmak üzere, yayıncılığın mekanının ve mekanın sahip olduğu anlamların dönüştüğü yıllar olmuştur.

Yayıncılar ve matbuatın bütün unsurları matbuat devrinin mekanı olan Cağaloğlu ve Beyaz Saray’dan, 1980’lerin sonundan itibaren yavaş yavaş ayrılmaya başlamışlardır. Bu ayrılmanın birkaç sebebi vardır;

- Teknolojik yenilenme ve yeni makinaların eski mekanlara sığmaması
- Basının Cağaloğlu’nu terk etmesi
- 1995’de çıkan ve bölgeyi turizm bölgesi ilan eden yasa

Offset makineleri Türkiye’de 1960’lardan beri kullanılmış fakat temini ve üretimi maliyetli olduğu için yaygınlık kazanamamış, sadece sermaye sahibi gazeteler bu baskı yöntemini kullanmışlardır. Aynı dönemlerde Batı ülkelerinde offset baskının yaygınlaşması ve ikinci el makineleri geliştirmek için ülkelere ihrac etmeye başlamaları, 1970-1985 yılları arasında küçük firma sayısının büyük oranda artmasına

⁷⁰ Mehmet Erken “Bir Yayıncılık Membaı Olarak Düşünce Dergisi” **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** (ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin), Nobel Yayınları, İstanbul 2016, sf 412-413; Ali Kemal Temizer “DÜBAM Yuvarlak Masa Toplantıları: Babiali Yayıncılığı” sf 7; Hasan Başpehlivan 2013 sf 114.

neden olmuştur.⁷¹ Fakat 1985 yılından sonra offset makinelerin yaygınlaşmaya başlaması, kentin merkezinin dışındaki alanlara taşınmak konusunda devlet teşviğinin artması, yeni makineler ile beraber insan kaynağının niteliğinin değişmesi ve sektörün işgücü noktasında merkezi alanlardan ziyade çevre alanlara olan ihtiyacının artması, mekanın hızlı bir şekilde dönüşümüne neden olmuştur.⁷² Basın'ın Babıali-Cağaloğlu'ndan ayrılması için 1980'li yıllarda, şehrin çeperlerinde pek çok arsa gazetelere tahsis edilmiştir. Bu durum, Hürriyet, Dünya, Milliyet gibi büyük gazetelerin buradan ayrılmasına sebep olmuştur. Yayıncıların bir kısmı ise, öncelikle Beyoğlu-Taksim hattına taşınmışlardır. Yayıncıların bu bölgeyi seçmelerinin birkaç sebebi vardır;

- Taksim Beyoğlu hattında Osmanlı'daki gayri Müslimlerden bu yana gelen kitapçı kültürü mevcuttur.
- Babıali-Cağaloğlu hattının sürdürülmesinde önemli yer tutan basın, buradan ayrılmaya başlamıştır.
- Beyoğlu, büyük ve geniş kitapçı-mağaza-ofis bulmak noktasında daha ciddi imkanlara sahiptir. Yayıncılık alanının yeni aktörleri, yayınevlerini açtıkları esnada, Babıali-Cağaloğlu mekanının önemini kaybetmesi ve daha ucuz, geniş mekan bulma imkanı dolayısıyla işlerine Cağaloğlunda değil, Beyoğlu-Taksim hattında başlamışlardır.

Bu nedenlerin her biri, farklı farklı oranlarda her yayıncı için etkilidir. Örneğin Can Yayınları sahibi Erdal Öz, ucuz ve geniş bir yer bulduğu için yayınevini İstiklal Caddesine taşımıştır.⁷³ İstiklal caddesinin pek çok konuda daha rahat bir ortam oluşturması, yayıncıları ve kitabevi açmak isteyenleri kendisine çekmiş, bu nedenle 1990'lı yıllarda İstiklal Caddesi ve civarında Mephisto, Adam Kitap, Sabah Yayınları, Robinson Cruso, Pandora gibi yeni ve büyük kitapçılar açılmıştır.

Cağaloğlu-Babıali hattının dönüşümüne dair bütün bu etkenlerin yanında bir diğer kırılma noktası 1995 ve 2003 yıllarında ilan edilen imar planları ve bu planlara göre

⁷¹ Erdoğanaras 2004.

⁷² Erdoğanaras-Ersoy 2005.

⁷³ Ayşe Sarısayın **Erdal Öz: Unutulmaz Bir Atlı**, Can Yayınları, İstanbul 2009, sf. 293.

belediyenin sur içi bölgesinde sanayi faaliyetlerini yasaklamasıdır.⁷⁴ Erdoğanaras planlardaki değişiklikler ve yasakların, Babıali-Cağaloğlu mekanının dönüşümündeki esas etken olduğunu söylemektedir.⁷⁵

Cağaloğlu- Babıali bölgesinde üretimin yasaklanması, bazı yayınevlerini eski muhitlerinde bir büroda hizmet verip baskı işlerini dışarıdaki matbaalarda yapmaya yönlendirirken, bir kısım yayınevi de merkez dışındaki alanlara taşınmıştır. Kanuni etkilerin dışında, Cağaloğlu-Babıali mekanı hem bazı belediye faaliyetleri hem de turizme yönelik açılan dükkanlar nedeniyle de tamamiyle dönüşüme uğramıştır. Örneğin belediyeler, kaldırımlara dubalar dikmektedir. Bu dubalar sanayi faaliyeti yürütmeden bir kitapçı olarak hizmet edecek dükkanların, mal giriş çıkışlarına engel olmaktadır. Yahut yine belediye, kitapçıların işlemlerini geciktirerek yıldırma politikası izlemektedir. Belediye faaliyetlerinin yanında, Cağaloğlu-Babıali hattında otellerin ve turizme yönelik dükkanların açılması, buraya gelen insanların de niteliğini değiştirmiştir. İnsanların niteliğinin değişmesinde bir diğer etken de, bölgenin araç trafiğine kısmi olarak kapatılması ve tek ulaşım vasıtasının tramvay olmasıdır. Cağaloğlu-Babıali mekanına ulaşmaktaki bu zor şartların yanında pek çok şubeye sahip Kitap zincirleri ve internetten satış siteleri vesilesiyle kitaba ulaşımın rahatlaşması, insanların bu bölgeye gelmek eğilimini azaltmaktadır.

2000’li yıllarda Kaynak Kitap ve Timaş gibi yayınevleri, var olan mekanlarını butik ve turistik kitap satış merkezi ve kafelere çevirerek, artan turistleşmeden yararlanmaya çalışsa da, bu girişimleri olumlu sonuç vermemiş ve Kaynak Kitap Cağaloğlundaki şubelerini kapatmış, Timaş ise Kafe hizmetini kaldırarak mekanı geniş bir oturma alanına sahip bir satış noktası olarak satışını sürdürmeye bugün de devam etmektedir.

Beyaz Saray İş Hanı ise, 1999 yılında han sahibinin hanı otele çevirmek için yayıncıları buradan çıkmasını istemesi neticesinde Vezneciler’de Yümni İş hanına

⁷⁴ **Tarihi yarımada (Eminönü-Fatih) 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar raporu** İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003

⁷⁵ Erdoğanaras 2005.

taşınmış fakat büyük bir ümit ile taşınılan bu mekanda, eski Beyaz Saray'ın yoğunluğunu bulamamışlardır.⁷⁶

Bugün İstanbul'da ve Türkiye'de yayınevlerinin bir arada bulunduğu tek mekan, haa Cağaloğlu olsa da, buradaki yayıncılar, yayın dünyasını temsil eden bir çoklukta ve nitelikte değildir. Cağaloğlu dışında Taksim-Beyoğlu hattında da İnsan kitap, Metis, Kırmızı Kedi gibi önemli yayınevleri mevcuttur fakat bu iki mekanın da işlevsel olarak yayıncıları bir arada tutmak işlevinden uzak olduğunu söylememiz mümkündür.

Bu sebeple bugün yayıncıların bir araya geldikleri mecra mekan değil, Yayın Birlikleri, Fuarlar ve yayıncılığa dair organizasyonlardır.

2.7. Trend Oluşturan Mekanizmalar

Bir kitabın okuruna ulaşması her yayıncının en temel amacıdır. Yayıncılar, yayıncılığın başladığı günlerden bu güne kadar yeni yayınladıkları kitabın duyurulması için pek çok farklı yöntem denemiştir. Matbuat aleminde bir okur için, Cağaloğlu-Babıali mekanında yapacağı bir gezinti, pek çok yeni kitabı görmesine vesile olurken, uzak yerlerdeki okurlar için de yayıncılar bülten, buroşür, tanıtım yazısı gibi pek çok farklı alternatifi değerlendirmiştir. 1980 sonrasında fuarlar da, okurlar için pek çok kitabı bir arada görmek fırsatı doğurmuştur.

Reklam, kitapların duyurulması için bir diğer yoldur. Yukarıda değindiğimiz 1972 yılı Cumhuriyet gazetesi röportajlarında yayıncılar, reklam fiyatlarından şikayet etse de, dönem gazetelerinde yayıncıların reklamlarına rastlanmaktadır.

Yayıncıların kendi kitaplarını duyurmaya duydukları ihtiyaç, yayın dünyasında yayınlanan kitap sayısının artmasıyla doğru orantılı olarak artış yaşamıştır. Kitapların duyurulmasının yayınevleri için özel bir gündem haline gelmeye başlaması, bu alana yapılan yatırımları da artırmış, ve kitap reklamlarının, kitapların popülerleşmesinin

⁷⁶ Şükrü Delibaş "İKM okuyucu bekliyor" Yenişafak gazetesi, 13 ekim 2000; "Beyaz Saray Veznecilerde...." Aksiyon Dergisi, 261. sayı, 4 aralık 1999.

önü açılmıştır. Bu durum, özellikle yayınların kitap sayısının hızla artış gösterdiği 1995 sonrasında kademe kademe daha fazla görünür hale gelmiştir.

Yayıncıların kitapları bir pazarlama nesnesi haline getirmesi, farklı yollardan görünür hale getirme çabası ve kitabın çok satması **Trend oluşturan mekanizmalar** diye tanımladığımız yollar ile gerçekleşmektedir. Trend oluşturan mekanizmalar, yayınevinin bir kitabı çok satar hale getirmek için uygulayabileceği yollardır. Bu yolların dışında ise bir kitabın çok satması zorlaşmaktadır.

Geçmişte kitapların bugünün çoksatar kitapları kadar fazla sattığı dönemler olsa da, bu satışlar kısa dönemli ve belirli bir sisteme dayanmadan, çoğunlukla kulaktan kulağa yayılarak, bir ihtiyaca cevap vererek ya da dönemsel etkilerle gerçekleşmiş; bir kitabın nasıl çok satar olacağına dair mekanizmalar gelişmemiştir.

Trend oluşturan mekanizmalar şunlardır; dağıtım firmaları, kitapçılar, eleştirmenler ve kitap ekleri, yerel ve küresel popüler kültür. Bu dört ayaklı mekanizma, bir kitabın çoksatar haline gelmesini sağlamaktadır. Dağıtım firmaları ve kitapçıların bu alandaki rolüne yukarıda değindiğimiz için burada, eleştirmenler, kitap ekleri ve yerel-küresel popüler kültür ürünlerine temas edeceğim.

2.7.1. Kitap ekleri ve eleştirmenlik⁷⁷

Türkiye’de kitap dergisi geleneğinin geçmişi 1910’lu yıllara kadar götürülebilse de 1990’lara kadar uzun soluklu çalışmaların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Pek çok yayınevi kendi kitaplarını daha iyi tanıtabilmek için buroşür ve dergi bastırmış, bunun yanında münferit çalışmalar da ortaya konmuştur. Aynı zamanda kitap dergilerinin bir kısım işlevi Edebiyat dergileri tarafından karşılanırsa da piyasanın geneline hitap eden yayınlar devamlı olamamıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca yayınlanan onlarca dergiden çok azı 1 seneyi aşkın süre yayında kalabilmiştir. Arslan Kaynardağ’ın **Kitap Belleten** dergisi, Birleşik Dağıtım’ın **Kitap Dergisi**, Ali

⁷⁷ Bu bölümde 1990’lı yıllara kadar dergilerin serencamına dair Bedri Gencer’in “Kitap Dergiciliğimiz” başlıklı makalesinden yararlanılmıştır. Bkz. Bedri Gencer “Kitap Dergiciliğimiz” Cumhuriyet Kitap Sayı 178, TTA no: 001582569010.

Çemberci yönetiminde **Söğüt Dergisi** ve 90'lı yıllarda yayınlanan **Matbuat** dergisi uzun soluklu kitap dergilerine örnektir.

Gazetelerin kitap eki vermeleri ise 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan bir gelişmedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin fuara özel verdiği kitap eklerinden sonra 1990 yılında Cumhuriyet Kitap ekini düzenli bir şekilde çıkarmaya başlaması, bu noktada bir milat kabul edilebilir. 2000'li yıllara kadar münferit örnekler yahut özel sebepler dışında kitap eki çıkarmayan gazetelerin, 2000'li yıllarda sırayla kitap eki çıkarmaya başladığını görmekteyiz. Radikal Kitap, bu dönemin ilk kitap dergisidir ve 2002 yılı yılında yayına başlamıştır. Sonrasında Vatan Kitap, Milliyet Kitap, Yeni Şafak Kitap, Zaman kitap ve Sabah Kitap ekleri çıkmaya başlamıştır.

Kitap gazetelerinin en dikkat çeken özelliği, içindeki eleştiri yazıları kadar yoğun reklam barındırmasıdır. Bunun yanında yayınevlerinin kitap dergilerine, kendi kitapları ile ilgili yanlı yazılar yazdıkları yahut eleştirmenlerin bu gazetelerde, arkadaşlarının, yayınevlerinin...vs kitaplarını tanıttığı da bilinmektedir. Bu nedenle kitap gazeteleri, özellikle yayıncılar nezdinde faydası tartışılan bir müessese olsa da okurların yeni kitapları rahatlıkla görmesini sağlayan bir mecra olarak ciddi bir ihtiyaca da cevap vermektedir. Kitap eklerinin bir diğer özelliği, kitaplar hakkında değerlendirmelerin yer alabildiği (şahsi internet yazıları dışında) tek kaynak olmalarıdır. Bu nedenle kitaplar, yayımlandıkları yayınevinin internet siteleri dışında ancak kitap eklerinde kendilerine yer bulabilmektedir. Bu durum sınırlı Alana sahip kitap eklerinin yayınevleri ve yazarlar için önemini artırmakta, okur açısından da güvenilebilecek tek mecra olmaktadır.

2.7.2. Popüler Kültür

Yayıncıların, kitap tercihlerini yaparken dönemin meselelerine ve gündemde olan konularına uygun yayınları da listelerine ekledikleri bilinmektedir. Örneğin 1972 kitap yılı sebebiyle bu konuda pek çok kitap basılmış veya 1979 UNESCO dünya çocuk yılı olması sebebiyle muhtelif yayınevleri tarafından bu konuda yayınlar yapılmıştır. Bu durum, bugün için de daha geniş bir alanı kapsayacak şekilde geçerlidir; yayınevleri,

dönemin çok satar kitaplarına benzer kitapları, kendi yayın çizgileri el verdiği müddetçe yayınlamayı tercih etmektedir.

Fakat artan küreselleşme, internetin yaygınlaşması ve kültür endüstrisinin çok yönlü yayılımı yayıncılığın da dünyada popüler olan yayınları tercüme etmeleri, benzer yayınlar yapma gereği duymaları sonucunu getirmiştir.

Bu mekanizmanın ortaya çıktığı ve büyük etki yaptığı ilk ürünler 2000’li yılların başlarında yayınlanan Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi ve Dan Brown’un kitaplarıdır. Birbirine yakın dönemlerde yayınlanan bu kitaplar dünya çapında büyük ilgi toplamış ve Türkiye’de de çoksatar kitaplar olmuştur. Bu kitapların sinemaya uyarlanması, bir çok hediyelik eşya, imza günü...vs gibi farklı kanalları kullanarak gündemde kalması, kitapların satışını da etkilemiştir. 2000’li yılların başında yaygınlaşan bu fenomen, bugün de aynı şekilde devam etmektedir. Altın Kitaplar yöneticisi Batu Bozkurt bu noktada kriterin, bir kitabın ABD’de ya da İngiltere’de çok satması değil, dünyanın tamamında ilgi ile karşılanması olduğunu söylemektedir.⁷⁸ Bu kitaplardan sonar yurt dışında beğeni toplayan kitaplar düzenli olarak tercüme edilerek, büyük miktarlarda satılmıştır.

Aynı durum Türkiye’deki TV programları ve popüler konular ile yayın dünyası arasında da mevcuttur. Örneğin 2011-2014 yılları arasında yayınlanan ve ciddi bir izleyici kitlesine ulaşan Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı Sarayını anlatan Muhteşem Yüzyıl dizisinden sonra pek çok yayınevi döneme dair araştırma veya kurgu tarih kitapları yayınlamıştır. Aynı şekilde, Yedi Güzel Adam olarak da bilinen Maveria Edebiyat dergisi kadrosunun gençlik yıllarını anlatan Yedi Güzel Adam dizisi sonrasında, ilgili edebiyatçıların kitaplarının satışında büyük bir artış olmuştur.

Trend oluşturan mekanizmalar bugün yayıncılık alanının habitusudur. Bir kitabın çoksatmasını isteyen yayıncı yayın dünyasını, siyasi, iktisadi ve popüler eğilimleri yakından takip etmeli ve yayınlarını buna göre belirlemelidir. Halihazırda yayınladığı kitapların satışı için ise, kitap dergileri, dağıtımıcılar ve kitapçılar ile iyi ilişkiler

⁷⁸ “Çok satanların anatomisi 4: Altın Kitaplar” (çevrimiçi)

<http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-4-altin-kitaplar-i-5821>, 11 Nisan 2016.

geliştirmelidir. Çünkü bir kitabın çok satması çoğunlukla bu mekanizmalara bağlıdır. Dolayısıyla çok satan kitaplar genellikle halkın büyük beğenisini kazanmış kitaplardan ziyade, reklamlar ve diğer mekanizmaların işletilmesi ile çok satar hale getirilmiş kitaplardır.

Bu konuda biri destekleyici biri istisnai iki örnek verebiliriz. Bugün kitapları çok satanlar listesinde görülen Serdar Özkan, 2002 yılında Doğan Kitap'dan, ilk kitabı Kayıp Gül'ü yayınlamıştır. Bu kitap birkaç güzel eleştiri almasına rağmen ilk baskısı tükendikten sonra bird aha piyasada görülmemiştir. Bu dönemde Serdar Özkan ajanslar ile anlaşmış ve kendisi pek çok ülkede bağlantılar geliştirerek kitabının onlarca dile tercüme edilmesini sağlamıştır. 2009 yılında Timaş yayınevine transfer olan yazar, kitabını “44 dile çevrilmiş, pek çok ülkede çok satar listesine girmiş kitap” olarak tekrardan pazarlanmaya başlanmıştır. Kitabın pazarlanmasında kitabın klasik longseller (tek seferde çok satar değil, azar azar devamlı satar) kitaplar ile bağlantısı kurularak sunulmuştur. Türklerin Coelho'su yorumu öne çıkarılmış ve kitap 2010 yılında Türkiye'nin en çok satan kitabı olmuştur.

Bu mekanizmaların dışında doğan fakat sonrasında bu mekanizmalara dahil olmaya başlayan bir örnek de Sinan Yağmur'un Aşkın Gözyaşları kitabıdır. Aşkın Gözyaşları Konya'da Karatay Akademi isminde bir yayınevinin ilk kitabı olarak 2011 yılında yayınlanmış ve kulaktan kulağa yayılarak, bir anda çok büyük satış rakamları elde etmiştir. Arda Turan, Emre Bölezoğlu gibi isimlerin de kitabı okuduklarını ve çok beğendiklerini dile getirmesi üzerine kitap, yüzbinlerce satmış ve kitabın yazarının diğer kitapları peş peşe yayınlanmıştır. Türkiye'nin pek çok yerinde söyleşilere katılan, TV programlarına çıkan Sinan Yağmur, diğer kitapları daha profesyonel yayınevlerinden ve ciddi reklam kampanyaları ile yayınlanmasına rağmen, ilk kitabındaki etkiyi hiçbir zaman elde edememiştir.

2.8. Kapanan Yayınevleri

Yayıncılığa dair ayrı bir başlık olarak incelenmeyi hak eden bir diğer husus, yayınevlerinin uzun süreli varlık gösterememeleri ve pek çok yayınevinin, zaman

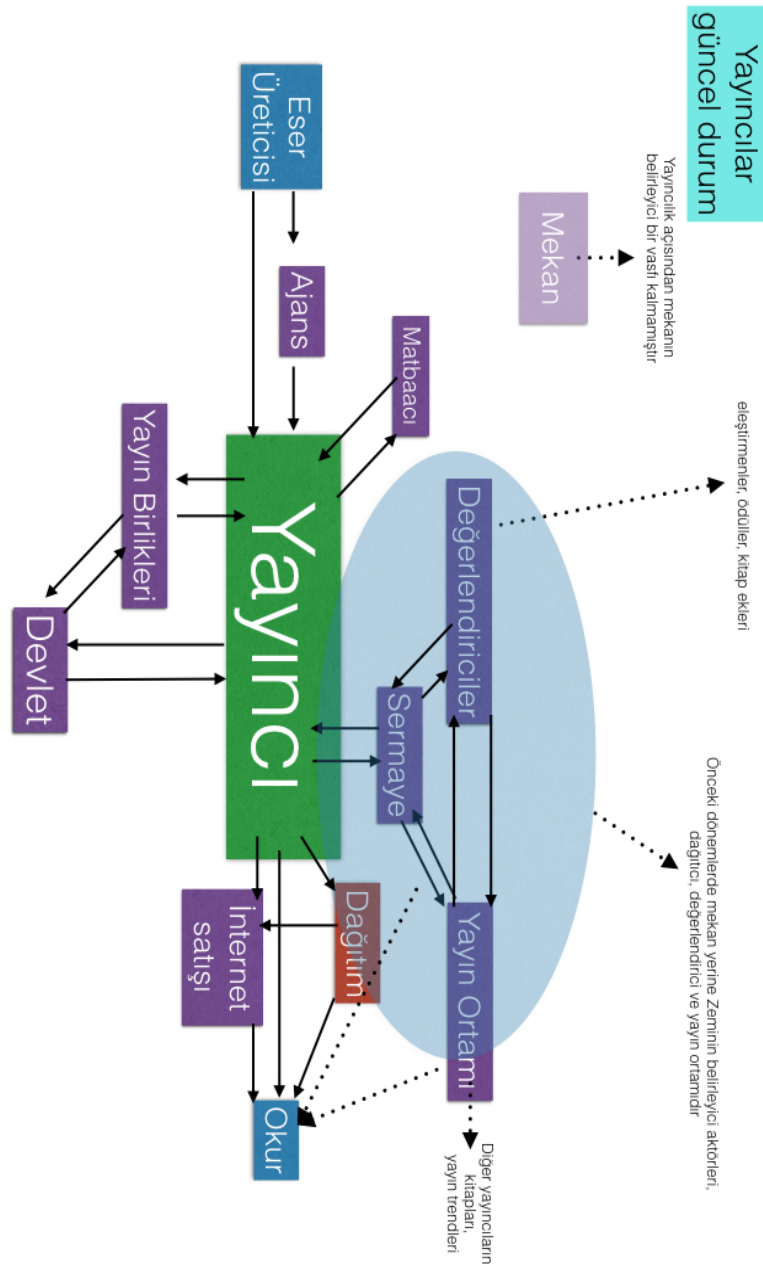
içinde kapanmasıdır. Bazı yayınevleri için de bu durum, prestijin ve yayın yoğunluğunun azalması olarak tezahür etmektedir.

Bugün piyasada bulunan yayınevlerinin tamamı, Cumhuriyetin ilanı sonrasında kurulmuşlardır. Fakat 1980'li yıllara kadar varlığını sürdüren, Türk Neşriyat Yurdu, Semih Lütfi Kütüphanesi, Kanaat Kütüphanesi gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş yayınevleri vardır. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulup uzun süre yayıncılık yapmış Hilmi Kitaphanesi, Ahmed İhsan Matbaası gibi yayınevleri de, zaman içinde kapanmak zorunda kalmışlardır. Bu durumun istisnası, (kitap yayınından ziyade takvim yayını yapan Maarif Takvimleri hariç) Remzi, İnkılap ve Varlık yayınevleridir. Bu üç yayınevinden sonra en eski yayınevleri Bedir Yayınları, Altın Yayınları, Bilgi Yayınları gibi, 50 yılın üstünde ömrü olan yayınevleridir.

Yayınevlerinin kapanması yayın dünyasında entellektüel sermayenin belirli noktalarda toplanmasını engellemektedir. Kapanan yayınevlerinin yayınladığı kitaplar ise ya bir daha yayınlanmamakta ya da başka yayınevleri tarafından tekrar yayınlanmaktadır. Bu durum, bir kısım entellektüel sermayenin ve prestijin kaybolmasına sebep olduğu gibi, bu hakları satın alan yayınevlerinin, kolayca entellektüel sermaye edinmesine sebep olmaktadır.

Türkiye'de, çok sayıda kitap yayınlayıp daha sonra kapanan yayınevlerine örnekler şunlardır; Alan Yayınevi, Ana Yayıncılık, Gerçek Yayınevi, Yön Yayınları, Habora Yayınevi, Toplum Kitabevi, Ant Yayınları, Nehir Yayınları, Afa Yayınları, Akabe Yayınları gibi örnekler sayılabilir. Bu yayınevlerinin kitaplarının bir kısmı başka yayınevleri tarafından yeniden yayınlanmış, pek çok kitapları da ulaşılamaz durumdadır.

Çizim 6: Yayıncılığın Güncel Durumu

3. Bölüm

YAYINCILIK ALANI

1850’li yıllardan itibaren matbaanın yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması, matbuat âlemi olarak isimlendirilen, matbuat alanının doğuşunu sağlamıştır. Matbuat alanı basın merkezde olmak üzere dergiler, kitap yayıncıları, matbaacılar, kitapçılar ve matbaa çalışanlarını kapsayan bir dünya olarak ortaya çıkmış ve uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Bu alanın yayıncılar, kitapçılar, gazeteciler gibi alt alanları olmakla beraber, her bir alt alan arasında organik bir ilişki süregelmıştır. 1950’li yıllardan itibaren basının yapısının değişmeye başlaması, ekonomik kazançların artması, teknolojik yatırımların yükselmesi Matbuat alanı içinde ayrışmalara sebebiyet vermiştir. 1980’lerin ortalarından itibaren hızla yükselen basın sektörü içindeki ortaya çıkan ve “medya savaşları” olarak isimlendirilen karışıklık sonrasında medya, alanın diğer unsurlarından tam manasıyla ayrılmıştır. Aynı süreçte diğer alt alanların kendi içsel gelişmeleri sebebiyle matbuat alanı ayrılmaya başlamış ve her bir alt alan, özerk alanlar doğurmuştur. 1990’lardan itibaren kitapçı, yayıncı ve dağıtımcıların ayrı sektörel birlikler kurmaları veya bu sektörel birliklerin etkinliğinin artması yeni alanların somut göstergelerindendir.

Bir önceki bölümde detaylıca ele aldığımız gibi yayıncılığın kendi iç gelişmeleri de, yayıncılık alanının kurulumunu güçlendirmiştir. Bu alanın kendine has özellikleri ile ortaya çıkışı için kesin bir tarih vermek güçtür fakat 1990’ların ortalarından itibaren yayıncılık alanının doğmaya başladığı söylenebilir.

Bu bölümde Bourdieu’nün ilişkisel sosyoloji yaklaşımı kullanılarak Türkiye’de yayıncılık alanı incelenecektir. Bourdieu’nün yayıncılığa dair bir makalesi¹ dışında özel bir çalışması yoktur, bu nedenle Bourdieu’nün teorisini, Anglo-Amerikan yayın

¹ Pierre Bourdieu (trc. Ryan Fraser) “A Conservative Revolution in French Publishing” **Translation Studies Vol. 1, No. 2**, 2008, sf. 123- 153.

dünyası incelemesine uyarlayarak incelikle kullanan John Thompson'ın çalışmalarından yararlanılacaktır.

3.1. Türkiye’de Yayıncılık Alanı

Bir alanı incelerken dikkate alınması gereken üç nokta, alanın konumunun iktidar alanına göre çözümlenmesi; alanın eyleyicileri ve kurumları arasında nesnel bağlantıların kurulması; eyleyicilerin habitusu. Bu üç özelliğin yanında alanın sermayelerinin yapısı ortaya konmalıdır. Bu temel işleyiş bize, alanın yapısını göstereceği gibi, alanın çatışmalarını ve var ise alt alanlarını da gösterecektir.

Burada, Bourdieu’nün temas edilen kavramsal çerçevesini kullanarak, Türkiye’de yayıncılık alanını inceleyeceğiz. Bu incelemede Bourdieu’nün kavramlarının yayıncılık alanına uygulanması noktasında John Thompson’ın çalışmalarını esas alacağız.

Yayıncılık alanının iktidara göre konumu nedir? Aktörlerin kendi aralarındaki bağlantılar hangi düzeyde ve ne şekildedir? Türkiye’de yayıncılar matbuatın alt alanı olarak, bu kanunlar çerçevesinde devlet ile tekil ilişkilere girmiş fakat yayıncıların kendi aralarındaki bağınıtları ve yayıncıların bir kollektif bütün olarak devlet ile ilişkileri ancak 1990’lı yıllarda görölmeye başlanmıştır. Yayıncıların kendi aralarındaki ilişkileri ve devlet ile ilişkilerini düzenleyen kurumlar, 1980 sonrası kurulmaya başlanan yayıncı birlikleridir. İlk iki bölümde temas edildiği gibi Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yayıncı birlikleri kurulmuş fakat bu birlikler yayıncılar nezdinde yaygınlık kazanamadığı gibi devlet nezdinde de kabul görmemiştir. 1985 yılında kurulan Yayıncılar ve Dağıtımcılar birliği ve 1990’da kurulan Basın Yayın Birliği de, ilk dönemlerinde devlet ve yayıncılar nezdinde yaygınlık kazanmamıştır. Örneğin 1992 yılında Kültür Bakanlığı 3. Neşriyat Kongresini, yayın birlikleri ile değil, eser sahiplerinin kurduğu İLESAM ile beraber düzenlemiştir. Bu toplantıda dikkat çeken tartışmalardan bir tanesi yayıncıların bir sektör olarak kabul edilmesinin sağlanması üzerinedir. Yayıncılığın sektörleşmeye dair tartışmaları daha sonra 2004 ve 2008 Yayıncılık kurultaylarında da gündeme

gelmiştir.² 1998 yılındaki 4. Neşriyat Kongresini ise bakanlık tek başına düzenlemiş fakat yayın birliklerinden de temsilciler tebliğler sunmuşlardır. Zaman içinde bu iki birlik de kısmi bir meşruiyet kazanmıştır. Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren birliklerin hem yayıncılar nezdinde hem de devlet nezdinde daha aktif çalışmaya başlaması bunda etkilidir. Sonradan Türkiye Yayıncılar Birliği adını alacak olan Yayıncılar ve Dağıtımcılar Birliğinin uzun süre sekreterliğini yapmış ve halen başkanlığını yürüten Metin Celal Zeynioğlu, Türkiye Yayıncılar Birliği için 1995 yılının önemli bir dönüm noktası olduğunu ve bu tarihten sonra birliğin faaliyet alanını genişlettiğini söylemektedir.³ Yine 1990'ların ikinci yarısından itibaren hükümetler yurt dışı fuarlarda yayın birlikleri ile ortaklaşa faaliyetler gerçekleştirmişlerdir.

Yayıncılar arasında aynı dönemde, aynı işlevlere sahip iki farklı birliğin oluşması dikkate değerdir. Bu durum yayıncılığın matbuat alanından devraldığı çatışmanın ve ayrımın göstergesidir. Yayıncılarla yaptığımız mülakatlarda bu iki birlik arasında işlevsel olarak bir fark olmadığı, tek farkın ideolojik olduğu vurgulanmıştır.

Yayıncı birlikleri vesilesi ile yayıncılar, Cağaloğlu-Babıali gibi ortak bir mekan bağları haricinde bir araya gelmiş ve ortak talepleri noktasında devlet ile ilişkiye geçmek zemini bulmuşlardır. Yayın birliklerinin üye sayılarının ve etkinliklerinin artmaya başlaması ile, Cağaloğlu-Babıali mekanından ayrılmalarının aynı dönemde gerçekleşmesi dikkate değerdir.

Bir önceki bölümde değindiğimiz gibi 1990'lı yılların ikinci yarısı Matbuat Aleminin diğer unsurları için de hızlı gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Örneğin Kitapçılık, 1990'ların ikinci yarısında ciddi bir gelişme göstermiş, zincir kitapçılar ve münferit kitapçılar hızla artmaya başlamıştır. Basın ise medyalaşarak tamamiyle bağımsız ayrı bir birim olarak ortaya çıkmıştır.

² 1. Türkiye Yayıncılık Kurultayı (07-08 Mayıs 2004) Sonuç Bildirgesi, (çevrimiçi) <http://www.turkyaybir.org.tr/turkiye-yayincilik-kurultaylari-sonuc-bildirgeleri/1-turkiye-yayincilik-kurultayi-07-08-mayis-2004/390>, 02 Mayıs 2016 ve 3. Türkiye Yayıncılık Kurultayı (08-09 Mayıs 2008) (çevrimiçi) <http://www.turkyaybir.org.tr/turkiye-yayincilik-kurultaylari-sonuc-bildirgeleri/3-turkiye-yayincilik-kurultayi-08-09-mayis-2008/392>, 02 Mayıs 2016.

³ Metin Celal ile yapılan mülakat.

Bütün bu gelişmeler, 1990'ların ikinci yarısından itibaren matbuat alanından ayrı, yayıncılık alanı diye isimlendirdiğimiz alanın ortaya çıkmaya başladığına dair göstergelerdir. Aynı dönemde, bir önceki bölümde değindiğimiz mekansal değişimin hızlanması ve kitap üretiminin hızla artmaya başlaması gibi gelişmeler de bu alanın belirginleşmesini hızlandırmıştır.

Alanın oluşmaya başlaması, alanlar ile koşullanma ilişkisi içindeki⁴ habitusları da doğurur. Her ne kadar yayıncılık alanı, matbuat alanının habitusuna dayansa da yeni doğan yayıncılık alanı kendi habitusunu şekillendirir. Bu bilisşel inşa süreci, 2000 sonrasında yaşanır ve yeni alanın yeni alışkanlıkları devlet, yayıncılar, birlikler ve piyasa ilişkileri içinde ortaya çıkar. Bir önceki bölümde değindiğimiz gibi 2000 sonrasında yaygınlaşmaya başlayan trend oluşturuç mekanizmalar, yayıncılığın habitusuna örnektir.

Yayıncıların 1990'ların sonundan itibaren devlet ile ilk tartışma noktaları, devletin yayıncılara, basılan tüm kitaplar için bandrol almak zorunluluğunu getirmesi üzerinedir. Bandrol uygulamasına yayıncılar tarafından çokça itiraz edilse de bu uygulama bugün dahi devam etmektedir. İlk uygulamaya konulduğunda Kültür Bakanlığı tarafından verilen bandroller daha sonra, kurulan meslek birlikleri tarafından satılmaya başlanmıştır. Bandrol meselesi son olarak 2009 yılında gerçekleştirilen yayıncılık kongresinde tartışılmıştır. Burada, bandrolün yeterli bir uygulama olmasa da yayıncılar-yazarlar-mütercimler arasında yaşanan usulsüzlükleri ve korsan yayını engellemek noktasında iyi bir işlev gördüğü sonucuna varılmış ve bandrolden elde edilen gelirlerin, yayıncı birlikleri vesilesi ile yayın alanına aktarılması gündeme gelmiştir.⁵ Daha sonra bu karar uygulamaya alınmış ve bandroller meslek birlikleri tarafından satılmaya başlanmıştır.

1990'ların sonundan itibaren çokça tartışılan bir diğçer konu korsan yayınlar meselesidir. Özellikle 2000'li yılların başlarında korsan yayıncılar ve devletin bunlara karşı müdahalede yetersiz kalması gazetelerde ve yayıncılar arasında çokça tartışılmıştır. Korsan yayın meselesi bugün de yayıncılığın en büyük problemlerinden

⁴ Bourdieu ve Wacquant 2011, sf. 118.

⁵ 5. Ulusal Yayın Kongresi, 2011, sf 22.

bir tanesidir fakat hem devlet hem de yayıncılar bu konuda çok ciddi çalışmalar yürütmüş ve korsan yayının azalmasını sağlamışlardır. Korsan yayının birkaç farklı çeşidi vardır. Birincisi kitapların fotokopi yoluyla çoğaltılması; ikincisi, tıpkı basım yoluyla matbaalarda çoğaltılması; üçüncüsü, yayıncıların yazarlara verdikleri telifi azaltmak için el altından piyasaya korsan kitap sürmesi; dördüncüsü ise internet yoluyla kitapların yayılmasıdır. Korsan yayınların engellenmesi noktasında bugün yayın birlikleri ve devlet koordineli olarak hareket etmekte fakat bu uygulamanın tam manasıyla engellenmesini sağlayamamaktadır.

Yayıncılık alanının ortaya çıkmasında ve bugünkü halini almasında, devletin 2004 yılında yayıncılık namına yeniden yapılanmaya gitmesi de önemli bir noktadır.⁶ Bu tarihten sonra Kültür Bakanlığı, bünyesinde yaptığı yayınların sayısını azaltıp, şeklini değiştirmiş; 2005 yılında TEDA projesini başlatmış; yayıncıların yurt dışındaki fuarlara katılımı noktasında desteğini artırmıştır. Bakanlığın yeniden yapılanması sürecinin en somut göstergelerinden bir tanesi, 2009 yılında gerçekleştirilen 5. Yayıncılık Kongresidir. Bu konge, öncesinde yapılan 4 kongrenin aksine, yayın birlikleri ile bakanlığın ortak faaliyeti olarak gerçekleştirilmiştir. Kongrenin hazırlanması ve planlanması sürecinde oluşturulan ortak komite konuşulacak konuları, konuların ele alış biçimini şekillendirmiş ve 5. Yayın Kongresi, yayın kongreleri tarihinde bir dönüm noktası olarak düzenlenmiştir.

2000 sonrasında alanı şekillendiren bir diğer unsur gazetelerin kitap eklerinin ortaya çıkmasıdır. Bir önceki bölümde değindiğimiz gibi, Türkiye’de yıllardır kitap dergileri yayınlansa da bunların çok azı uzun süre yayına devam edebilmiştir. Fakat 2001 yılında Radikal gazetesinin kitap eki çıkarmaya başlamasından sonraki 5-6 sene içinde Vatan, Milliyet, Hürriyet, Zaman, Yeni Şafak, Birgün ve Sabah gibi Türkiye’nin çok satan bütün gazeteleri kitap eki vermeye başlamışlardır. Kitap ekleri hem kitap eleştirisi hem de ciddi bir tanıtım-reklam mecrası olması itibarıyla bugünün yayın alanında önemli bir yere sahiptir. Kitap eklerinin kaç adet basıldığı, kimler tarafından okunduğu, yayıncılar açısından faydasının olup olmadığı ciddi tartışma konusu olsa da, yayıncılar bu mecralarda bulunmayı ve bu mecralara reklam vermeyi

⁶ Kübra Ata Ögüt 2009, sf. 95.

önemsemektedir. Kitap ekleri, yayıncılığın habitusu içinde kilit noktalardan bir tanesidir. Basın Yayın Birliği'nden İlhan Gündoğdu, daha önce alana yeni giren bazı yayıncıların kitap eklerini ve bunların faydasını ciddi manada sorguladığını fakat piyasanın, ortaya çıkan diğer alternetafile itibar etmeyerek bu eklerin devamlılığını sağladığını söylemektedir.⁷

Yayıncılık alanında fuarlar da önemli bir yere sahiptir. 1980 sonrasında ilk başladıklarında bir alternatif satış yolu olarak gelişen kitap fuarları, sonrasında alanın daimi bir unsuru haline gelmiştir. 2002 yılında yayıncılar birliğinin TÜYAP ile anlaşmaya varması ve fuarı beraber organize etmeleri, TÜYAP'ın Taksim'den Beylikdüzüne taşınması ve aynı zamanda diğer şehirlerde de düzenlenmeye başlaması, Diyanetin Kitap fuarlarının gün geçtikçe genişlemesi fuarları yayıncılar için önemli bir konuma getirmiştir. Fuarlar Türkiye yayıncılığının kendine has noktalarından bir tanesidir. Genel manasıyla fuar, bir sergi alanı olarak kullanılsa da Türkiye yayıncılığında, okura kitap satışının alternatif yollarından biridir. Bu nedenle dağıtıcılık ve kitapçılıktaki gelişmeler ile de doğrudan ilişkilidir. Yayıncılar kitap fuarlarına da kitap ekleri gibi, faydasını sorgulamadan katılmaktadır. Hatta Basın Yayın Birliği başkan Yardımcısı Erdal Cesar pek çok yayıncının, ideolojik olarak benimsemese de TÜYAP fuarlarında daha uygun fiyatlar sağlaması dolayısıyla Türkiye Yayıncılar Birliğine üye olduğunu söylemektedir.⁸ Kitap fuarları özellikle son 10 yılda, İstanbul, Ankara, İzmir'den çıkarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de açılmaya başlanmıştır. Özellikle CNR fuarcılığın Basın Yayın Birliği işbirliği ile İstanbul ve diğer şehirlerde TÜYAP'a rakip olarak kitap fuarları düzenlemeye başlaması yayın birlikleri arasındaki rekabetin bu alana taşınmasını sağladığı kadar, fuar firmaları arasında da bir rekabet ortamının oluşmasına ve fuarların niteliğinin değişmesine sebep olmaktadır.

Fuarlar noktasında bir diğer gelişme yayıncıların yurt dışı fuarlara daha sık ve bilinçli bir şekilde katılmaya başlamasıdır. Bu sayede 2004-2008 arası dönemde Türk Yayıncıların yabancı yayınevleri ve yayın anlayışları noktasında entegre olmaya

⁷ İlhan Gündoğdu ile yapılan mülakat

⁸ Erdal Cesar ile yapılan mülakat.

başladıklarını söylemek mümkündür. Bu durumu oluşturan etkenler Kültür Bakanlığı'nın TEDA projesini başlatması⁹, Orhan Pamuk'un Nobel ödülü alması ve devletin yayıncıları yurt dışı fuarlara gitmek noktasında teşvik etmesidir. Bunun yanında internetin hızla yaygınlaşması ve farklı ülkelerdeki ürünlere hızlıca ulaşma imkanı vermesi de bir diğer etken olarak sayılabilir. Yayıncılığın yurt dışı ile entegre olmasında etkili olan 3 maddeden ikisinin devlet ile ilişkili olması, yeni yayın alanının şekillenmesinde devletin görünür-görünmez rolünün etkisini ortaya koymaktadır.

1995 yılında ISBN uygulamasının yürürlüğe girmesi 2001 yılından sonra kararlılıkla uygulamaya konulan bandrol uygulaması ile beraber, yayıncılığa dair çok daha net rakamlar elde edilmesine, dolayısıyla alanın sınırlarının ve hacminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. ISBN verileri incelendiğinde 1995-2004 yılları arasında yayınlanan kitap sayısının 6 kat arttığı görülmektedir. Bandrol dağıtımı, yayıncıların bastıkları ve sattıkları kitap sayılarına dair daha net rakamlar elde etmemize yardımcı olmuştur. Aynı dönemde zincir kitapçıların yaygınlaşmaya başlaması ve kitap gazetelerinin ortaya çıkması ise, 2000'li yılların başından itibaren varlığı kabul edilen çoksatar kitap fenomenini gündeme getirmiştir. Bugün piyasada 10.000'den fazla satan kitaplar, çoksatar kitap statüsünde değerlendirilmektedir. Türkiye'de yayıncılığın tarihi boyunca çoksatar tanımlaması yapılmasa da bugün çoksatar kitap olma sınırı olarak görülen 10.000 satışı aşan pek çok kitap yayınlanmıştır. Dikkat çekici bir örnek olarak araştırmamız esnasında tesadüf ettiğimiz Şükrü Kibar'ın tercümesini yaptığı **Necat'ül Melhuf** kitabını örnek alabiliriz. Şükrü Kibar, 1967'de ilk baskısını yaptığı kitabın 1968 yılında yayınlanan ikinci baskısı için yazdığı önsözde ilk baskıda 10.000 kitabın tükendiğini söylemiştir. Bir cami imamının, dağıtım ağına girmemiş ufak bir risalesinin 10.000'den fazla satış yapması ile bugünün yayın dünyasında 10.000'den fazla satış yapan kitabın çoksatar kitap olarak görülmesi bir tenakuz değil, zaman içinde değişen habitusun göstergesidir. 1980'li yıllara kadar Türkiye'de yayıncılar için bir kitabın en az baskı adedi 3000-5000 arasındadır. Dolayısıyla 10.000 satış rakamı çok büyük bir rakam değildir. Fakat bugün için satılmama riski taşıyan, yazarı

⁹ Bu konuda daha detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. Yakup Koç, **Cumhuriyetten günümüze çeviri faaliyetleri ve TEDA projesi**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve yayımlar genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık tezi, 2010.

tanınmayan kitaplar...vs kitaplar ilk baskıda 600 ya da 1200 nüsha basılmaktadır. Bu rakamlar piyasanın zaman içinde oturmuş kurallarındandır. Aradaki bu farkın sebebi, yeni matbaa tekniklerinin yapısı ve piyasaya çıkan kitap sayısının artmasıdır. 1970’li yıllarda yılda ortalama 6000-7000 arası kitap piyasaya çıkarken bugün bu rakam 45.000 dolayındadır.

2000’li yıllara doğru kitapların baskı adetlerinin düşmesi ve özellikle 1995’den sonra her yıl yayınlanan kitap sayısının katlanarak artması, okur açısından kitapları seçmek için bir kriter; yayıncı açısından da öne çıkma stratejileri geliştirmek bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Genişlemeye başlayan piyasa, yurt dışında yaygınlığı olan, yurt içinde de kullanılmak istense de bir karşılık bulamayan çoksatar kitap fenomeninin doğumunu hazırlamıştır. Bu fenomenin kesin bir başlangıç noktasından bahsetmemiz mümkün değildir. Orhan Pamuk’un 1994 yılında yayınlanan **Yeni Hayat**, ya da 1998 yılında yayınlanan **Benim Adım Kırmızı** kitaplarının bu alanda öncü rolünden bahsedilse de 2000’li yıllarda pek çok yayınevi tarafından peş peşe, çok satması amacıyla kitaplar yayınlanması, çoksatar kitap düşüncesinin 2000’li yıllardan sonra yayın alanının bir unsuru olduğunu göstermektedir. Örneğin Ahmet Altan’ın 2002 yılında yayınladığı **Aldatmak** adlı kitabı medyada ciddi bir yer bulmuştur. Yine Altan’ın 2004 yılında yayınlanan **En Uzun Gece** romanı baskı sayısı ve satış şekli olarak yayın piyasasının bütün kabullerini alt üst etmiştir. Kitap 1 TL’den satışa sunulmuş, kitapçılar dışında gazete bayilerinde de satılmış ve 1 milyondan fazla satmıştır. Timaş Yayınları Eski Genel Yayın Yönetmeni Emine Eroğlu bu kitap için şöyle demiştir “yüksek tirajla baskıya girip birim maliyetleri aşağıya çekmek yöntemini yayıncılara öğretti o bir liralık kitap.... Bu kitapla beraber pek çok imkanlar sınandı ve başarılı olunabileceğini gördü piyasa.”¹⁰ 2006 yılında Orhan Pamuk’un Nobel Edebiyat ödülü alması da, okurun Türk Yazarlara olan ilgisini geliştirmiş, aynı zamanda Türkiye’deki edebiyatçıların yurt dışına açılmasına katkıda bulunmuştur.

Çoksatar fenomeninin yaygınlaşmasında tüm dünyada ün yapan, sadece kitap olarak değil kültür endüstrisinin sinema, müzik gibi diğer alanlarında da başarılı olan **Harry Potter**, **Yüzüklerin Efendisi** gibi kitaplar da etkilidir. Bu örneklerden sonra, dönem

¹⁰ Emine Eroğlu, BİSAV konuşma.

içinde yurt dışındaki yayıncılar ile ilişkilerin artmasının da etkisi ile, uluslararası çoksatar kitapların Türkçe'ye tercümesi ve Türkiye'de de çoksatar kitaplar arasında girmesi olgusu ortaya çıkmıştır.

Yayıncılığın yurt dışına açılması, küreselleşme düşüncesi, internetin yaygınlaşması, TEDA projesinin uygulamaya sokulması gibi etmenler, yayıncılık alanı için ajansları da önemli bir konuma getirmiştir. Yayınların telifini almak ve yurt dışına telif satmak için ajansların aracı olarak devreye girmesini yaygınlaştırmıştır. Ajanslar, John B. Thompson'ın Amerika-İngiltere yayıncılık alanına dair analizinde merkezi bir öneme sahiptir. Thompson ajansların yayıncılık alanını kuran 3 ana etmenden biri olduğunu söyler. Amerika ve İngiltere'de ajanslar, bir yazarın piyasaya girmesinin neredeyse tek yoludur.¹¹ Türkiye'de 1960'lı yıllardan beri yayın ajansları var olsa da, telif hakları kanunlarında yeterli düzenlemenin yapılmaması ve yayıncılar ile yazarların bu tür ilişkiye ihtiyaç duymaması sebebiyle 2000'li yıllara kadar ciddi bir gelişme gösterememiştir. Fakat yayıncılık alanının ortaya çıkması ve yurt dışı ile ilişkilerin bu alanın habitusu içinde yer alması ajansları da alanın kilit noktalarından biri haline getirmiştir. Ajansların yaygınlaşmasında aynı zamanda, yurt dışındaki yayınevlerinin yayıncılar ile birbir ilişkiye girmekten ziyade, bu ilişkileri ajanslar üzerinden yürütmeyi tercih etmesinin de etkisi vardır. Yurt dışı yayıncıların bu tutumu, 2000 sonrasında pek çok ajansın kurulmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'de matbuat altında yer alan yayıncılığın, 1980'li yıllardan itibaren gelişim gösterdiğini, 1990'ların ortalarında ise yeni bir alan olarak ortaya çıkmaya başladığını söylememiz mümkündür. Alanın habitusunun oluşması ve tam manasıyla sınırlarının belirginleşmesinin ise ancak 2005-2006 sonrasında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde devlet-yayıncılık ilişkisi, yayıncıların kendi aralarındaki ilişkiler ve yayıncılık alanının habitusu bugün var olduğu haliyle ortaya çıkmıştır: Çoksatar kitap olgusunun yerleşmesi; yayıncılığın uluslararası bilinirlik kazanması, yayın birlikleri arasındaki gerilimin özellikle 2006-2007 döneminde en üst seviyelere ulaşması; devletin yayın alanı ile ilişkisini değiştirmesi ve düzenlemesi; 2002-2006 arası dönemde piyasada olan neredeyse her gazetenin bir

¹¹ Thompson 2012, sf. 52.

kitap eki vermeye başlaması; ajansların gelişmesi gibi etkenler bu alanın bileşenleri olarak ortaya çıkmıştır.

3.2. Yayıncılık Alanı'nın Sermaye Yapıları

John Thompson **Merchants of Culture** kitabında, yayıncılığın 5 tür sermayeye sahip olduğunu söyler. Bu sermaye tipleri, Türkiye'deki yayıncılık alanı için de geçerlidir;

“Ekonomik sermaye, yayınevinin sahip olduğu finansal kaynaklardır. Yayınevi için bu kaynaklar kendi birikimi olabileceği gibi, dolaylı olarak, bağlantılı bulunduğu holdingin kaynakları da olabilir. İnsan sermayesi, bir firmanın çalıştırdığı elemanlar ve bunların bilgi, yetenek ve tecrübe birikimidir. Sosyal Sermaye, firmada çalışan kişilerin veya firmanın zaman içinde oluşan sosyal ilişkileri ve bağlantılarıdır. Entellektüel Sermaye, yayınevinin anlaşmalı olduğu veya yayın hakkına sahip olduğu kitapların entellektüel içeriktir. Yayınevi bu kitapları kendisi yayınlatabileceği gibi telif satışlarını da yapabilir. Sembolik sermaye ise yayınevinin sahip olduğu prestij ve statüdür. Sosyal alan içinde bir yayınevinin pozisyonu bu beş sermaye türünün birbiriyle bağlantılı toplamına denktir.”¹²

Ekonomik sermaye ve insan sermayesinin bir yayınevi için neden elzem olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bir ekonomik işletme olarak yayınevinin ekonomik bir sermayeye sahip olması ve işlerini yürütebilmesi için çalışanlara sahip olması gerekmektedir. Fakat entellektüel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermayenin gerekliliği izaha muhtaçtır. Entellektüel sermaye, bir yayınevinin kullanım hakkına sahip olduğu entellektüel birikimdir. Bu sermaye tipinin ayırt edici yönü, yayınevinin bu entellektüel birikimi, ekonomik gelir üretecek şekilde dolaşıma sokmasıdır.¹³ Sosyal sermaye yayınevinin diğer yayıncılarla, yayın kuruluşları ile, ajanslar ile ve kültür ortamına etki eden eleştirmenler, yazarlar, ve dağıtımıcılar ile dolayısıyla alanın diğer aktörleri ve okuyucular ile kurduğu ilişkilerdir. Sembolik sermaye ise bir yayıncı için en önemli sermaye türlerinden biridir. “Bir yayıncı, sadece finansal risk alan bir ekonomik işletme değil, kültürel ortamı oluşturan, insanların zevklerini şekillendiren ve onlardan etkilenen bir birimdir.”¹⁴ Yayıncılar sembolik sermaye sayesinde sadece prestij elde etmez, ekonomik olarak da faydalanır. Yayıncı ile yayın ortamı, okuyucu

¹² Thompson 2012, sf. 5-6.

¹³ Thompson 2012, sf. 7.

¹⁴ Thompson 2012, sf. 8.

ve yazar arasında kurulan güven ilişkisi doğrudan finansal bir başarıya çevrilebilir ve yayıncının kazandığı sembolik sermaye, diğer kitaplarının satışına da etki edebilir.¹⁵ Bourdieu'ye göre sembolik sermaye, bir seferde oluşmaz ve gündelik ilişkiler içinde birike birike meydana gelir. Bu sermaye, görünmez bir sermaye ve güç oluşturur.¹⁶

Sermaye türlerinin belirgin özelliklerinden sonuncusu, her sermaye türünün birbirine tahvil edilebilir özellikte olmasıdır. Örneğin ekonomik sermaye, entelektüel sermayeye çevrilebilir veya entelektüel sermaye ekonomik sermayeye çevrilebilir. Yayıncılık dünyasında sermayelerin birbirine dönüşmesi, yaygın bir durumdur.

3.2.1 Ekonomik Sermaye

Yayıncılık, ortaya çıkan ürünün maddi karşılığının uzun bir zaman diliminde geri alınabilmesi, masraf kalemlerinin ve organizasyon maliyetlerinin fazlalığı ve bir ürünü üretmek için ekonomik sermaye dışındaki sermayelerin de etkin olduğu bir sektördür. Yayıncılık cumhuriyet tarihi boyunca bir davaya hizmet amacıyla, kültürel katma değer sağlamak amacıyla veya kitaplara duyulan sevgi dolayısıyla yapılagelmiştir fakat yayıncılığın tarihinde, temel amacı para kazanmak olan yayıncılık anlayışı, çok nadiren görülmüştür. Yayıncıların ortak görüşü “bu işten para kazanılır ama para kazanmak için bu iş yapılmaz” anlayışıdır. Yayıncılık alanının ortaya çıkması ile beraber yayıncılık hem yazar hem yayıncı için para kazandırabilen bir sektör halini alsa da, ortaya koyulan ekonomik sermayeye nisbetle elde edilen karlar, diğer ekonomik sektörlerle göre daha azdır. Yayıncılık alanında ortaya konan ekonomik sermaye, diğer ekonomik sektörlerle göre daha az kâr sağlasa da, sağladığı entelektüel ve sembolik kazanç yayıncıların bu alanda faaliyetlerini sürdüremelerinin en önemli sebebidir. Alanın habitusu/kurallarından bir tanesi ekonomik sermaye elde etmek için kitap yayınlayan yayıncılar, daha az entelektüel ve sembolik sermaye kazanırlar.¹⁷ Yayıncıların başarısı, sermayeler arasındaki dengeyi tutturmaları ile ölçülür. Ekonomik sermayeye çok yatırım yapıp diğer sermayeleri ihmal etmek de piyasada

¹⁵ Thompson 2012, sf. 9.

¹⁶ Thompson 1991, sf 23.

¹⁷ Bu nokta, mülakat yaptığımız yayıncıların tamamı tarafından vurgulanmıştır.

durmaya yaramayacağı gibi, sembolik sermayesi yüksek olup bunu paraya çevirememek de yayın piyasasında tutunmaya engeldir. Örneğin aynı satış rakamına ulaşan iki edebiyat eserinden bir tanesi edebiyatçılar tarafından makbul görülüp, diğeri sadece okurlar tarafından çok fazla ilgi gördüğünde, edebiyatçılar tarafından kabul gören eser, yazara ve yayıncıya sembolik sermaye olarak da geri döner. Bu durumun en öne çıkan örneklerinden bir tanesi Orhan Pamuk'tur. Pamuk edebiyata dair derinliği ve yazılarının niteliği ile Türkiye ve dünyaca kabul edilen bir yazardır. Aynı zamanda Türkiye'de Nobel edebiyat ödülünü almış tek isimdir. Bu gibi sebepler dolayısıyla, Pamuk'un kitaplarının çok satması sembolik sermayesine bir zarar getirmez. Fakat edebi niteliği veya içeriği tartışmalı olan kitaplar, çoğunlukla yayıncılar ve eleştirmenler tarafından, "sadece para kazanmak için yazılmış" şeklinde eleştirilir. 2004 yılının sonunda yayınlanan **Metal Fırtına** bu kitaplara örnektir. Emine Eroğlu, yayınevi olarak Ahmet Altan'ın çok satan kitabının piyasada farklılık oluşturmamasını fırsat bilerek, ellerine gelen böyle bir kitabı yayınlamayı ve Ahmet Altan gibi bir satışı tekrar edip edemeyeceklerini denemek istediklerini söyler. Kitabın edebi niteliğinin, yazarlarının kalitesinin çok fazla olmadığına zaten farkında olduklarını söyleyen Eroğlu, bu nedenle yazarların sonraki kitaplarını basmadıklarını, onların da hızlıca piyasadan silindiklerini söyler.¹⁸

Yayıncılığın ekonomik olarak kazançlı bir sektör olmadığına dair kabul, 1990'lı yıllara kadar yayıncılığın kendi öz sermayesi ile sürdürülmesine, yayıncılık dışından alana dahil olup yayın yapanların da yine ekonomik kazançtan ziyade prestij kazanma yahut hizmet etme gibi sebeplerle bu alana girmelerine sebep olmuştur. Örneğin Esin Kardeş, Yapı Kredi Bankası'nın 1944 yılında başladığı yayın faaliyetinin ve diğer kültür faaliyetlerinin kar amacı gütmmediğini, yeni kurulan Cumhuriyet'in değerlerini halka aktarma görevi taşıdığını vurgulamaktadır.¹⁹ 1970'lerde kitap yayıncılığına giren gazeteler de yayıncılığı bir kültür hizmeti ve bir prestij yolu olarak kullanmışlardır.

¹⁸ Emine Eroğlu BİSAV Konuşma.

¹⁹ Esin Kardeş **Türkiye'de Özel sektörün Kültür Yatırımları ve Sosyal Sermaye: Yapı Kredi Örneği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE Kültür Yönetimi Yüksek Lisans Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, sf 20-49.

Amerika-İngiltere yayıncılık alanında 1970’lerde başlayan ve 1990’larda ciddi bir artış gösteren yayınevlerinin holdingleşmesi ve holdingler tarafından devralınan yayınevleri olgusu²⁰, aynı yoğunlukta olmasa da Türkiye’de de 1990’lı yıllarda görülmeye başlamıştır. Aynı dönemde çoksatar kitap örneklerinin yavaş yavaş görülmeye başlaması da yayıncıların yayınladıkları kitaplardan ciddi karlar elde etmesinin önünü açmıştır.

Türkiye’de, Batılı ülkelerde olduğu gibi holdingleşme ve büyüme olgusu yayınevleri arasında çok yaygın değildir. Fakat ekonomik anlayış olarak iki farklı yayınevi grubundan bahsetmek mümkündür; banka-holding yayınevleri ve yayın alanında edindiği sermaye ile büyüyen yayınevleri. Bu iki türün dışında, bugün yaygınlığı azalsa da bazı tüccarların, bir yayınevini tamamen ya da kısmen desteklediği bilinmektedir. Bunun son örneği, 5 Nisan 2016’da vefat eden İnsan Yayınları’nın sahibi İlhan Akıncı’dır. Esas mesleği tekstilcilik olan Akıncı, yayınevinde yayınlayacağı kitapları, ekonomik getirisini ön plana almadan yayınlamış ve bu sayede çok nitelikli eserleri yayınlama imkanı bulmuştur.²¹

3.2.1.1 Banka-Holding Yayınevleri

Yayıncılar, yazarlar ve kültür alanı içinde yer alan insanlar arasında yaygın kanaat, Bankaların ve Holdinglerin 1990’lı yıllarda yayın dünyasına girdiği şeklinde olsa da bu doğru bir bilgi değildir. Yukarıda Yapı Kredi Bankası örneğinde de görüldüğü gibi başta Yapı Kredi Olmak üzere, İş Bankası, Akbank, Osmanlı Bankası gibi bankalar uzun yıllardır muhtelif yayınlar yapmıştır. Fakat yine yukarıda değindiğimiz gibi bu yayınlar ticari bir işletme mantığı ile yapılmamıştır. Dönemin yayıncıları da bankaların ve diğer yayıncılık dışı unsurların yayın sektörüne girmelerini tedirginlikle

²⁰ Emine Eroğlu BİSAV Konuşma.

²¹ İlhan Akıncı Söyleşisi, aktaran Esad Eseoğlu “Cenab-I Hak bizi niye yarattı arkadaşlar” <http://www.dunyabizim.com/ilhan-akinci/8867/cenab-i-hak-bizi-niye-yaratti-arkadaslar> (çevrimiçi) 23 Şubat 2012; İlhan Akıncı’nın vefatından sonra çalışanları ve arkadaşları ile hakkında yapılmış bir soruşturma, (çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/ilhan-akinci/23853/iyi-bir-musulman-iyi-bir-baba-ve-iyi-bir-yayinci-idi-ilhan-akinci>, 19 Nisan 2016.

karşılamiştir. Örneğin Nebioğlu Yayınevi'nin sahibi Osman Nebioğlu 1972 yılında verdiği bir röportajda bankaların yayın faaliyetlerini artırmalarının kar ve ticaret gayesi ile değil hizmet gayesi ile işlerlerse yayın faaliyetlerine girmelerinin iyi olacağını söylemektedir.²²

1970'li yıllarda, yayıncılıkla bağlantılı bir sektör olarak ele aldığımız gazeteler de yayınevi kurmaya başlamışlardır. Cumhuriyet Gazetesi, Tercüman Gazetesi ve Hürriyet Gazetesi bu dönemde yayıncılık faaliyetinde bulunmuşlardır. Tercüman Gazetesi'nin yayınevi bir süre sonra kapansa da, diğerleri, uzun müddet varlıklarını sürdürmüştür. Hem banka yayınevleri hem de gazetelerin yayınevleri, 1980 darbesinin ilk yıllarında durgunluk dönemine girmiş fakat sonra canlanma yaşamıştır.

Bankaların tekrardan yayın dünyasına girmesinin başlangıcı, Yapı Kredi Bankasının, holding dahilinde ayrı bir firma olarak Yapı Kredi Yayınlarını kurması ve hızlı bir şekilde yayına başlaması ile olmuştur. Gazeteler ise, 1990'lı yıllarda medya alanında yaşanan ve medya savaşları olarak isimlendirilen dönemde, yayınevlerini daha etkin kullanmak yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde Sabah Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi ve Cumhuriyet Gazetesi yayın faaliyetinde bulunmuştur. Gazetelerin kurdukları yayınevleri kısa bir süre sonra kapanmıştır. Fakat Doğan Yayın Holding bünyesinde bulunan Milliyet Gazetesi Yayınları ve Hürriyet Gazetesi Yayınlarını kapatarak 1999 yılında Doğan Kitap adı altında yeni bir marka ile yayın dünyasına girmiştir.

Pek çok farklı girişimin başladığı ve uzun soluklu devam edemediği bu dönemde öne çıkan başarılı bir örnek Yapı Kredi Yayınları'dır. 1992 yılında şair ve yazar Enis Batur'un Genel Yayın Yönetmenliğinde iyi bir editoryal kadro kuran ve hızlı bir yayıncılık faaliyetine başlayan YKY hem meşhur Türk yazarların teliflerini almış, hem yabancı dillerden tercümelet yaptırmış hem de Türkçe yeni telif eserler yayınlamıştır. Yapı Kredi Yayınları örneği, diğer örneklerle kıyaslandığında Yayıncılık için ekonomik sermayenin önemli olduğunu fakat bu ekonomik sermayenin diğer sermayelere dönüştürülemediği takdirde bir devamlılık sağlayamayacağını ortaya

²² Osman Nebioğlu ile röportaj "Yayıncı ile Okuyucu arasındaki bağ kopuk" Cumhuriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1972, TTA No: 001509620006.

koymuştur. YKY sonrasında bu alanda bir diğer başarılı örneğin Doğan Kitap olduğunu görmekteyiz. Doğan Kitap, medya savaşlarının öne çıkan tarafı olan Doğan Yayın Grubu tarafından 1999 yılında kurulmuş ve yine hızlı bir yayıncılık faaliyeti başlatmıştır. Doğan Kitap'ın öne çıkan özelliği holding bünyesinde D&R isminde bir kitap zinciri ile beraber hareket etmesi ve yine holding bünyesindeki gazeteler sayesinde yaygın gazetelerde de kendisine daha rahat yer bulabilmesidir. Aynı zamanda Doğan Kitap, Türkiye'de yabancı ortağa sahip tek yayınevidir. İngiltere'nin büyük yayıncılarından biri olan Egmont Yayınları ile ortaklık yapan Doğan Kitap, Doğan Egmont isminde bir alt yayınevine de sahiptir.

3.2.1.2. Yayın dünyasının büyüyen aktörleri

Türkiye'de yayın dünyasındaki aktörlerin ve yayın anlayışının 1980 sonrasında değişmeye başladığını önceki bölümlerde vurguladık. Yayınlandığı yıl piyasada var olan bütün yayınevlerini içermese de TÜRDAV'ın 1991 yılında yayınladığı **TÜRDAV Büyük Katalog**'u incelendiğinde en çok yayın yapan 10 yayınevinden 5'inin 1980'den sonra kurulduğu görölmektedir. Bu oran, sonraki yıllarda daha da artmıştır. 1980 darbesi sonrasında yeni kurulan yayınevleri özellikle teknik yenilikler konusunda daha hızlı ve rahat hareket etmek imkanı bulmuşlar. Teknolojik yeniliklerin yayın dünyasında egemen olması ve eski yayıncıların bu sisteme adapte olmakta zorlanmaları, değişimin önemli sebeplerinden bir tanesidir. Cumhuriyet tarihi boyunca yayıncıların kullandığı teknik ve teknolojik üretim süreçleri bu dönemde değişmeye başlayınca, eski yayınevleri bu değişikliğe hem maddi sebeplerle hem de alışkanlıklarını rahatça bırakamamalarından ötürü daha zor adapte olurken, yeni yayıncılar sektöre, yeni teknik imkanlar ile başlamışlardır. Eski yayınevlerinin farklı sebeplerle kapanmasının yanında pek çok yeni yayınevinin açılmaya başlaması, yayın alanının değişimini hızlandırmıştır. Bugün Türkiye'nin en büyük 10 yayınevinin 7'sinin 1980 darbesinden hemen sonra kurulmuş olması dikkat çekici bir noktadır.

Çok satan kitap olgusunun Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlaması; popüler kişilerin kitap yazmaları ve medyada da kitapların kendilerine görece yer

bulabilmeleri; yayınevlerinin salt yayınevi olarak değil, yayınevi-kitabevi; yayınevi-dağıtım şirketi; yayınevi-kitabevi-dağıtım gibi ilgili alanlarda da hizmet vermeye başlamaları yayınevlerinin büyümelerine sebep olan başlıca etkenlerdir. Örneğin Alfa Yayın grubu yaygın ve etkili bir dağıtım ağına ve pek çok alt markaya sahip bir yayın grubudur. Epsilon Yayınevi, aynı şekilde, hem ciddi bir yayın dağıtım firmasına hem de pek çok çoksatar kitabın yayın hakkına sahiptir. Kaynak Yayın Grubu hem yayınevleri, hem dağıtım hem de kitabevi zincirine sahiptir. Timaş ve İletişim yayınevleri gibi örnekler ise, sadece yayıncılık yaparak büyüyen yayınevlerine örnektir. Timaş yayınevi çoksatar kitaplar ile ciddi gelirler elde ederken İletişim Yayınları, çok ve düzenli satan pek çok ismin kitaplarının yayın hakkına sahiptir. Bütün bu yayınevlerinin ortak noktası ise, ekonomik kazanç sağladıkları kitapların neredeyse tamamına yakınının edebiyat kitabı olmasıdır. Edebiyat kitabı yayınlamanın ekonomik kazanç getirme ihtimali kültür yayıncıları açısından yaygın kabuldür. Özellikle 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan, öğrencilere tavsiye niteliğindeki 100 temel eser listesi, hem yeni yayıncılar için hem de var olan yayıncılar için ciddi bir tartışma ve satış zemini doğurmuştur. Bu liste yayımlandıktan sonraki birkaç sene içinde hem yeni açılan yayınevleri hem de var olan yayınevleri, 100 temel eser listesindeki kitapları yayınlamaya başlamışlardır. Yayınlanan 100 temel eser listesi ve yayıncıların bu listeye dair itirazları, 2009 yılında gerçekleştirilen yayıncılık kongresinde de gündem olmuştur. Eserler etrafında en çok tartışılan konu ise, tercümanı belirsiz, niteliği tartışmalı, diğer yayınevlerinin eserlerinden intihal yoluyla pek çok yayınevinin bu kitapları yayınlamasıdır.²³

Bu durum, alanın aktörleri için ekonomik olarak yürütücü güçlerden bir tanesinin, edebiyat kitapları olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, sosyal sermaye, entellektüel sermaye ve yazarların sembolik sermayesinin, ekonomik sermayeye etkisini de göstermektedir. Edebiyat kitaplarının satış rakamlarının fazlalığı, üretiminin araştırma kitapları ya da ders kitaplarına göre daha hızlı olması,

²³ 5. Ulusal Yayın Kongresi, 2011, sf.96.

ya da çocuk kitabı gibi uzmanlık gerektirmemesi yayınevlerinin edebiyat eserlerine olan ilgisini artıran etkenlerdendir.

3.2.2 İnsan Sermayesi

Yayınevlerinin insan sermayesi, bir kitabın yazardan alınıp yayıncının sorumluluğundan çıkana kadarki üretim ve dağıtım zincirinde yer alan pozisyonlarda çalışan elemanların niteliğini ifade eder. Önceki iki bölümde, yayınevlerinin kurumsal yapısının nasıl bir dönüşüme uğradığını ele almıştık. Yayınevinin bu üretim zincirinde, yayın kurulu, editör, redaktör, çevirmen, satış danışmanı, reklam birimi gibi görevler mevcuttur.

Yayınevi çalışanlarının nitelikleri, görevleri ve kimler olduğuna dair sınırlı sayıda veri mevcuttur. Türkiye Basım Yayın Meslek Birliği Başkanı Alpaslan Durmuş, ISBN 2014 verilerine göre hazırladığı sunumunda, yayıncılığın insan kaynağından şu şekilde bahsetmektedir: ²⁴

“ISBN 2014 verilerine göre 50.752 adet farklı eserde yazar ve yazarlar üretimde bulunmuştur.

- Bunların eserlerine “emeği geçen” olarak dâhil olmuş aktörlerin toplam sayısı da yine ISBN 2014 kayıtlarına göre 18.066 kişidir.

- Yayınevi başına en az bir kişiyi de aşağıdaki tabloya ekleyelim.

Sonuç 125.000 kişiyi bulan bir toplamı bize verecektir”;

²⁴ Alpaslan Durmuş **Türkiye’de Yayıncılık**, 24 Kasım 2015’te 32 nolu İTO Basım Yayın Meslek Komitesince düzenlenmiş zümre toplantısı için hazırlanan sunum.

Tablo 7: Sektörün Aktörleri

Sektörün Aktörleri / Emeği Geçenler*			
Yayıncı	28.141	Hattat	18
Yazar	50.752	<i>Hazırlayan</i>	<i>1.594</i>
Adapte Eden	51	Kısaltan	4
Anlatan	23	Kompozitör	4
Çeviren	6.148	Metin Yazarı	24
<i>Çeviri Editörü</i>	<i>10</i>	Okuyan	26
<i>Çizimleri Hazırlayan</i>	<i>192</i>	<i>Resimleyen</i>	<i>793</i>
Derleyen	261	Sadeleştiren	18
<i>Editör</i>	<i>4.657</i>	Senaryo Yazarı	10
<i>Editör ve Çevirmen</i>	<i>100</i>	<i>Tasarım</i>	<i>127</i>
<i>Fotoğraf Sanatçısı</i>	<i>70</i>	<i>Yayın Koordinatörü</i>	<i>639</i>
<i>Genel Raportör</i>	<i>5</i>	<i>Yayın Yönetmeni</i>	<i>857</i>
<i>Gözden Geçiren</i>	<i>572</i>	<i>Yayına Hazırlayan</i>	<i>1.422</i>
<i>Grafik Tasarım</i>	<i>383</i>	Yazılımı Hazırlayan	57
<i>Haritaları Hazırlayan</i>	<i>1</i>		
	Toplam	106.304	

ISBN verilerine dayanan bu tablo mecburi bazı eksiklikler barındırmaktadır: Yayınevi çalışanları, yayınların bütün sürecini yönetmelerine ve bir kitabın taslak halinden, matbu haline çıkmasını sağlamada birincil rolü üstlenmelerine rağmen, hem kurumların internet sayfalarında, hem de kitapların jenerik/künye kısımlarında çoğu zaman ihmal edilmektedir. Bu durumun istisnaları olmakla beraber, bir yayınevinin çalışanlarını ve bir kitaba emek veren isimleri bütünüyle öğrenmek çoğu zaman

* İtalik yazılanlar çoğunlukla yayınevinde mesaili çalışan kişilerdir.

mümkün değildir. Bu nedenle yukarıda aktardığımız veriler, eksiklikler barındırmaktadır.

Bunun yanında, bir önceki bölümde değindiğimiz gibi yayınevlerinde çalışanların görevleri noktasında da ciddi muğlaklıklar mevcuttur. Mustafa Demiray aynı sığata sahip insanların görevlerinin farklı yayınevlerinde farklı olduğunu söylemektedir.²⁵ Kendi editörlük tecrübesine binaen Demiray, çalıştığı 3 ayrı yayınevinde de editörlüğün farklı şekillerde tanımlandığını söylemektedir. Örneğin Küre Yayınlarında editörlüğü bir yayının telif haklarının alınmasından tashihine kadar yayın sürecinin tamamını kapsadığını fakat İSAM yayınlarında, bir önceki yayınevinde yaptığı işlerin bir kısmını yapmadığını söylemektedir. Mustafa Demiray, çalıştığı üç yayınevinde de Lektör yani basılacak kitaba karar veren kişinin genelde yayın kurulu yahut danışmanlar olduğunu, kendisinin ise kalan süreci, her yayınevinde farklı oranlarda yürüttüğünü söylemektedir.

Yayıncılığa dair mesleklerin tanımlarının net olmaması ve çalışanların unvanlarının açık olmaması, yayınevi çalışanları arasındaki bağı da etkilemektedir. Demiray, yayınevi çalışanlarının genellikle arkadaşlık ilişkileri vesilesi ile diğer yayınevlerinin çalışanlarını tanıma imkanı bulunduğunu, bu durumun yeni yeni yükselmeye başlayan Editörler Platformu vesilesi ile bir nebze aşıldığını söylemektedir. Fakat editörler platformunun da özellikle 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olayları sonrasında siyasallaştığını ve asıl işlevinden uzaklaştığını söylemektedir. Editörler platformunun internetteki hesapları da incelendiğinde, son 2 senede mesleki faaliyetlerinin azaldığı görülmektedir.²⁶ Editörler Platformu dışında 2014 yılında Yayınevi Emekçileri Kollektifi ismiyle bir grup kurulmuştur. Fakat grubun faaliyetleri ve üyeleri hakkında internet sitelerinde yeterli bilgi mevcut değildir.²⁷

²⁵ Mustafa Demiray ile yapılan mülakat.

²⁶ Editörler Platformu internette facebook.com altında kurdukları bir sayfadan faaliyetlerini duyurmaktadırlar. <https://www.facebook.com/EditorlerPlatformu> Bu sayfa 2012 yılında kurulmuştur. Platformun internet sitesi olan <http://www.editorlerplatformu.com/> adresinin ise 30-04-2016'da siteye yaptığımız son ziyarette, yayından kaldırıldığı tespit edilmiştir.

²⁷ (çevrimiçi) <http://www.yayineviemekcileri.org/> 30 Nisan 2016.

Yayınevi çalışanları ile ilgili bir meslek birliği olmadığı gibi, var olan basım yayın birlikleri de bu konuda bir çalışma yapmamaktadır. Aynı zamanda mesleki yeterlilik kurumunun da bu konuda hazırladığı yönergeler mevcut değildir. 2009 yılında gerçekleştirilen yayıncılık kongresinde bu konunun önemine vurgu yapılmış olsa da yayınevlerinin eleman ihtiyacının karşılanması noktasında yapılan iki adet program vardır. Bir tanesi, Bilgi Üniversitesi ve Türkiye Yayıncılar Birliğinin ortaklaşa düzenlediği editörlük atölyesidir. Atölye kapsamında 8 haftalık bir program uygulanmaktadır. Bir diğer program Marmara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi bünyesinde devam eden “Çağdaş Yayıncılık ve Yayıncılık Yönetimi” master programıdır. 2013 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi bünyesinde faaliyete başlayan Basım Yayın Üretim Teknolojileri lisans programı ise, daha sonra kapatılmıştır.²⁸

3.2.3. Sosyal Sermaye

Yayıncılığın sosyal sermayesi, bir yayıncının yayın zincirinde yer alan aktörler arasındaki sosyal ilişki ağlarının oluşturduğu sermaye tipidir. Yayıncının ilişkileri, bu zincirde bulunan dağıtımıcılar, yazarlar, ajanslar, editörler, değerlendirmeciler, kitapçılar ve diğer yayıncıların her biri ile ayrı ayrı yahut bir kısmı ile daha yoğun bir ilişki şeklinde olabilir. Yayıncının her aktör ile ilişkisi farklı amaç ve şekiller ile şekillenmesine rağmen, bu ilişkileri sosyal sermaye kılan, ilişkilerin yayıncılık alanında kullanılabilirliği ve bu alanda diğer sermaye türlerine tahvil edilip edilmemesi ile belirlenir; bir diğer deyişle sosyal sermaye, yayıncılık namına kullanılabilecek ilişkiler birikimidir. Bu ilişki birikimi yayın faaliyetleri ile kazanılabileceği gibi, kişi ve kurumların entellektüel sermayelerinin bu sermaye şekline aktarılması veya ekonomik sermayelerinin sosyal sermayeye aktarılması gibi yollarla da olabilmektedir. Aynı zamanda bir toplumsal cemaate mensubiyet, ortak bir fikri benimseme, bir yayın türünde derinleşme, ortak bir zeminde bir araya gelme ... vs gibi farklı şekillerde de elde edilebilir. Her yayıncının sahip olduğu sosyal sermaye;

²⁸ (çevrimiçi) <http://www.iha.com.tr/haber-istanbul-ticaret-universitesi-genclere-is-sahasi-hazirliyor-300659/>, 30 Nisan 2016.

hedef kitlesi, yazarları, yayınevinin çalışan kadrosu, ve yayınevinin faaliyetleri nisbetinde değişiklik göstermekte ve değer taşımaktadır.

Yayıncılık alanında sosyal sermaye kazanımının en belirgin özelliği, Türkiye yayıncılık tarihinin gelişimi de göz önüne alındığında, fikri ortaklıklar merkezde olmak üzere şekillenmesidir. Dolayısıyla fikir yayıncıları çoğunlukla belirli bir sosyal sermaye ile alana girmektedir. Bu konuda en dikkat çeken örneklerden bir tanesi, dini cemaatler ve bu cemaatlerin yaptıkları yayın faaliyetleridir.

Yayıncılık alanı içinde geliştirilen sosyal sermaye ise hem yayıncılar nezdinde hem de yayıncılık alanının tüm unsurları nezdinde yaptığı faaliyetlere referansla edinilmektedir. Örneğin Can Yayınları sahibi Erdal Öz'ün, Can Yayınevinin kurma süreci bu konuda bir örnektir:

“Beni Arkadaş Kitap’dan tanıyanlar, bana 10 kitaplık kredi açmışlardı: Kağıtçı 10 kitaplık kağıt verecek, dizgici 10 kitabı dizecek, basımevi 10 kitabı ve kapağı basacak, ciltçi 10 kitabı ciltleyecekti; bu kitapların bedellerini kitaplar satılıp parası elime geçince alacaklardı.”²⁹

Erdal Öz daha önce matbuat alanında bulunması, kitapçılık ve yayıncılık yapması vesilesi ile matbaacı, dizgici, ciltçi gibi alanın aktörleri ile ilişki halindedir ve yeni bir firma kurmak istediğinde alanın aktörleri kendisine yardım etmektedir. Alana yeni girişte de yeni yayıncının, yayıncılar nezdinde var olan sosyal sermayesi, alana girişini rahatlatır. Örneğin Ragıp Zarakolu bir röportajında şöyle demektedir; “Ayrıntı Yayınları kurulduğunda yardımcı oldum, ilk beş kitaplarını ben verdim. Metis Yayınları kurulurken Ayşe [Zarakolu] yardımcı oldu, ilk kitaplarının daha iyi dağıtılması için.”³⁰

Yayıncıların hem yayıncılar nezdinde hem alanın diğer aktörleri nezdinde sosyal sermaye edinimi için kullanılan yollardan bir diğeri dergilerdir. Dergiler, entellektüel bir sermaye oluşturmalarının yanında yayınevinin yazarlar ve okurlar ile daha rahat ve doğrudan iletişim kurmasını sağlamaktadır. Örneğin 1987-1992 yılları arasında

²⁹ Ayşe Sarısayan, **Erdal Öz: Unutulmaz bir atlı**, İstanbul, Can Yayınları, 2006, sf. 224.

³⁰ “Ragıp Zarakolu ile söyleşi...” (çevrimiçi) <http://eski.bgst.org/keab/rz20071102.asp>, Yayın Tarihi: Ağustos 2006, Son erişim tarihi: 28 Nisan 2016.

yayınlanan Metis Çeviri dergisi, Metis Yayınlarının tercüme dilinin oluşmasında ciddi katkı sağlamıştır. Aynı zamanda yayınevi için tercüme edeceği kitaplar ve mütercimler konusunda önemli bir sosyal ağ oluşturmuştur. Yayınevi bu tarihten sonra özellikle tercüme edebiyat kitaplarına ağırlık vermiştir.

Yukarıda temas edidiği üzere, yayıncılık alanındaki sosyal sermayeler noktasında, fikri birliktelikler ve bir cemaate mensubiyet önemli bir etkindir. Bu konuda, dini cemaatlerin yayın faaliyetleri ve oluşturdukları sosyal sermayeye özel olarak değinmek yerinde olacaktır.

Türkiye’de 1960’lı yılların sonundan itibaren dini cemaatlerin yayıncılık faaliyetlerine girdikleri görülmektedir. Bediüzzaman Said Nursi’nin talebeleri Sözler Yayınevini kurmuş ve Yeni Asya Yayınları ismiyle yayın faaliyetine başlamış ardından Nesil Yayınları ismiyle faaliyetlerini devam ettirmiştir; Süleyman Hilmi Tunahan’ın talebeleri Fazilet Neşriyat adıyla yayın yapmaya başlamış; Hüseyin Hilmi Işık ve talebeleri Hakikat Neşriyat; Mehmet Zahit Kotku ve talebeleri Seha Neşriyat ismiyle yayın faaliyeti sürdürmüşlerdir. Cemaatlerin çoğunluğu için yayıncılık ve diğer medya kanalları, kendi cemaatleri için önemli olan metinlerin neşri ve cemaat mensuplarının eğitiminde bir araç olarak kullanılmıştır. Fakat bu yayın faaliyeti basitçe, cemaat önderlerinin yazdığı yayınların yayınlaması şeklinde değil, hareketlerin devamlılığı noktasında kilit önemdedir. Sitembölükbaşı’nın ifadesi ile “Süleymancılık ve Nurculuk hareketinin bariz özelliği, her ikisinin de yazılı malzemeleri vasıta olarak kullanmış olmalarıdır”³¹

1980’li yıllardan itibaren cemaat yayınlarının cemaat mensuplarının dışına da hitap etmesi başlamıştır. Örneğin Seha Neşriyat bünyesinde 1984 yılında yayın hayatına başlayan İslam dergisi, 100.000’in üzerinde satış rakamlarına ulaşmış ve ciddi bir insan kitlesini etrafında toplamıştır. 1990’lı yıllarda ise bu medyanın kullanımının ciddi manada değişmeye başladığı gözlenmiştir.³²

³¹ Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)** İSAM Yayınları, İstanbul 1995, sf. 132.

³² Brian Silverstein, **Islam and Modernity in Turkey**, New York, Palgrave Macmillan, sf 157-181.

Melike Günyüz, 28 Şubat Süreci'nin cemaatlerin özellikle eğitim odaklı yayınlarının artışına sebep olduğunu söylemektedir. Zira bu süreçte cemaatlerin pek çok kurumu baskı altına alınmış ve bu nedenle cemaatler, kendi eğitim yollarının devamı ve fikirlerinin aktarılması için medya kanallarını daha çok kullanmaya başlamışlardır.³³

Cemaatlerin yayın piyasasındaki etkisini gözlemlemek için Kaynak Holding, kendi bünyesi altında sadece yayın faaliyeti değil, dağıtım ve kitapçılık faaliyeti göstermesi açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Kaynak Holding, Fethullah Gülen cemaati mensupları tarafından 1980 yılında kurulmuş ve bugüne kadar pek çok firma ile faaliyet göstermiştir. Yayınevleri bünyesinde cemaatin sosyal ağına hitap eden yayınlar yapan holding, dağıtım ve kitapçılık faaliyetlerinde de bu sosyal ağı referans olarak hareket etmektedir. İsmi kullanılmamasını istemeyen bir yayıncı, Kaynak Holding bünyesindeki Gökkuşuğu, Sürat Dağıtım, NT kitapçılık gibi kurumların raflarında yer alabilmek için, cemaat mensupları ile iyi ilişkiler geliştirmesinin gerektiğini ve yayınlarınızda cemaatin görüşlerine muhalif en ufak bir cümleizin bile bulunmaması gerektiğini dile getirmektedir. Yine aynı yayıncının beyanına göre cemaat kurumları bu manada, diğer dağıtım ve kitapçılardan farklı olarak bir tür sansür uygulaması işletmekte ve dağıtılacak-satılacak kitapların tamamı incelemiden geçirildikten sonra dağıtıma veya satışa sunulmakta, eğer bu incelemiden olumsuz sonuç çıkarsa holding bünyesindeki dağıtım ve satış noktalarında dolaşıma girememektedir. Beyan Yayınları'nın sahibi Ali Kemal Temizer de, cemaat mensubiyetinin, dağıtım noktasında kolaylıklar sağladığını ve bu mensubiyetlere dahil olmadığı için yayınlarının dağıtım ve satışa geçmesinde zorluk yaşadıklarını dile getirmektedir.³⁴

Bu durum sadece yayınları satmamak veya dağıtmamak olarak değil, satış ve dağıtımının artması şeklinde de kendisini göstermektedir. Örneğin holding bünyesinde faaliyet gösteren NT kitabevlerinde tez bünyesinde yaptığımız araştırmalarda kitap reyonlarında holding bünyesindeki yayınevlerinin içerik ve yazarı dikkate alınmaksızın özel alanlarda sergilendiği gözlemlenmiştir. Yine mülakat

³³ Melike Günyüz ile yapılan mülakat.

³⁴ “Babıali Yayıncılığı” (çevrimiçi), sf. 22.

yaptığımız yayıncılar, holding dahilindeki yayınevlerinde kitap yayınlamak için, cemaat mensubiyetinin veya cemaatin politikaları doğrultusunda yayınlarda bulunmanın etkili olduğunu vurgulamışlardır.

3.2.4. Entellektüel Sermaye ve Sembolik Sermaye

Yukarıda da değindiğimiz gibi, bugün Türkiye’de en çok kitap yayınlayan 10 yayınevinin 7’si 1980 sonrası kurulmuş yayınevleridir. Bu yayınevlerinin pek çoğunun kurucularının 1980 öncesinde yayıncılık tecrübeleri olmakla beraber yayınevleri 1980 sonrasında kurulmuştur. Yeni yayınevleri hızlı bir şekilde yayın dünyasında saygın bir yer edinmiş ve sonraki yıllarda bu saygınlığa nisbetle yayın faaliyetlerine devam etmişlerdir. Örneğin Yapı Kredi Yayınları, 1992 yılında yayına başlamış olsa da 1997 yılı itibarıyla 1000’den fazla kitap yayınlamıştır. Yayın politikası dahilinde, eski Türk yazarlarının teliflerini alan yayınevi, özellikle şiir ve hikaye alanında, Türkiye’de eser vermiş pek çok ismin kitaplarının tek temsilcisi olmuştur. Örneğin Türk şiirinde önemli bir yere sahip ikinci yeni şairlerinin neredeyse tamamı YKY bünyesinde yayınlanmaktadır. Bu strateji ile yayınevi, çok ciddi bir entellektüel sermaye edinmiş ve yayınlardaki başarısı ile edindiği entellektüel sermaye birleşince, yayınevinin prestiji artmıştır.

Türkiye’de, uzun yıllardır yayın yapan yayınevi-kitabevi sayısının çok az olması, yayınevleri açısından ciddi bir entellektüel ve sembolik sermaye birikimini mümkün kılmamıştır. Bu nedenle yayınevleri arasında bu iki sermaye tipi, sürekli yer değiştirmiş veya farklı sebeplerle yok olmuştur.

Entellektüel ve sembolik sermaye birikiminin münferiden sağlanamamasının dönem içinde yaşanan sosyal, iktisadi ve kültürel değişmeler ile de ilişkisi vardır. Örneğin: Okurlar ve entellektüeller arasında prestij sağlayan dolayısıyla sembolik sermayeye etki eden fikirlerin, 1980 sonrasında hızlıca dönüşüme uğraması; 1980 sonrasında başlayan entellektüel ve sosyal dönüşüm; darbenin var olan aydın tipine karşı aldığı tavır ve aydınların hapishaneye girmeleri, yurt dışına kaçmak zorunda olmaları, dolayısıyla yayın dünyası ile bağlarının zayıflaması; Çift Kutuplu dünyanın sona ermesi; ekonomik krizler.... vs. Bu ve benzeri pek çok etken, soğuk savaş dönemi

aydını olarak nitelenen kişilerin, yahut 1980 öncesi yaşanan çatışmaları merkeze alarak söylem üreten anlayışın ortadan kalkmasına ve yeni bir aydın tipinin oluşmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda 1980 sonrasında yayınlanan kitap sayısının düştüğü bir ortamda pek çok yeni yayınevinin açılması ve bu yayınevlerinin yeni teknolojiler ile uyumlu olarak çalışmaya başlamaları; yeni yayınevlerinin alanın **illusiousunu** (alana her giren aktör gibi) dönüştürme çabası; eski yayınevlerinin maddi sebeplerle kapanmak zorunda kalmaları, daha önce muhtelif yayınevlerinde biriken sembolik ve entellektüel sermayenin de aktarımını mecbur kılmıştır. Bu ortamda yeni yayınevleri ekonomik ve sosyal sermaye yolu ile ortada kalan birikimleri kendi bünyelerine aktarmışlardır. Yazar ve tercümelerin yayınevi değiştirmeleri geçmişte olduğu gibi bugün de mutad bir durum olmakla birlikte 1980 sonrası dönemin ve bu dönem yayıncılığının ayırıcı vasfı, 1980'e kadar süren siyasi-iktisadi-kültürel düzlem içinde yaşanan birikimlerin, bir kısmının değersizleşmesi, bir kısmının ise toplu olarak el değiştirmesini getirmiştir. Bu duruma örnek olarak aşağıda Türkiye'nin en büyük yayınevlerinden İletişim Yayınları ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın tarihçesi, Entellektüel Sermaye ve Sembolik Sermaye birikimleri merkezde olmak üzere incelenecektir.

3.2.4.1. İletişim Yayınevi

2016 yılına kadar 2000'in üzerinde kitap yayınlamış olan İletişim Yayınları, 1983 yılının Kasım ayında kurulmuştur. Murat Belge'nin kuruculuğunu yaptığı yayınevi, 1990 yılına kadar yoğun olarak dergi ve ansiklopedi yayıncılığı yapmış, 1990 sonrasında ise faaliyet alanını daraltarak yayınlarının merkezine kitap yayıncılığını koymuştur.

Bu noktada, yayınevinin faaliyetlerine geçmeden önce, kısa bir tarihçesini vermemiz gerekmektedir.³⁵ İletişim Yayınları'nın halen danışma kurulunda yer alan veya aktif görev alan isimlerin ilk faaliyetleri, 1975 yılının Mart ayında yayına başlayan ve 1980

³⁵ Aksi belirtilmediği sürece, 1975-1983 dönemine ait bilgiler, Murat Belge ile yapılan **Murat Belge: Bir hayat** başlıklı nehir söyleşi kitabına dayanmaktadır. Bkz. Tuba Çandar **Murat Belge: Bir hayat**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.

yılıının Mayıs ayında sıkıyönetim mahkemesi tarafından kapatılan **Birikim Dergisi**'dir. 1971 muhtırası sonrası girdikleri hapishanede tanışan Tuğrul Paşaoğlu, Murat Belge ve Ömer Laçiner bu derginin kurucularıdır. Dergi, daha sonra kitap yayıncılığı da yapmaya başlamıştır. Birikim Yayınları halen, İletişim Yayınları altında faaliyet göstermektedir. Bu dönemde aynı zamanda Asaf Savaş Akat ve Sencer Divitçioğlu tarafından çıkartılmaya başlanan **Toplum ve Bilim** dergisi de bir süre sonra, Birikim Yayınları altında faaliyetine devam etmiş ve halen bu bünye içinde yer almaktadır. Dört ayda bir yayınlanan bu dergi, darbe dönemi de dahil olmak üzere bugüne değin kesintisiz bir şekilde yayınlarını sürdürmüştür.

Dönemin sol düşüncesinde bir açılım sağlamak niyetiyle faaliyete başlayan **Birikim** dergisi, Türkiye'de o dönem daha yaygın olan ortodoks sol yaklaşımların dışında kalan metinleri tercüme etmiş veya bu minvalde telif makalelere yer vermiştir.³⁶ 60 sayı yayınlanan dergi, dönemin diğer dergileri ve yayınevlerinin aksine, ayrı bir fraksiyon olmak iddiasında bulunmamış fakat ufak bir grup insan bu dergi etrafında buluşmaya başlamıştır. Ümit Kıvanç, Tanıl Bora gibi dergi etrafında bir araya gelen isimler daha sonra yayınevi içinde aktif görev almışlardır.

1980 yılının Mayıs ayında derginin kapanması ve Eylül'de yaşanan darbe sonrasında Ömer Laçiner yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Sıkı yönetim döneminin hafiflemesinin ardından Murat Belge ve arkadaşları, Perka Yayınları ismi altında İletişim Merkezi Basın Ajansını kurmuş ve yaygın basına alternatif raporlar yayınlamıştır. 1983 yılının Kasım ayında ise Murat Belge, önemli bir kısmı Birikim Yayınları etrafında fikir birliği sağladıkları arkadaşları ile beraber İletişim Yayınları kurmuştur.

Yayınevinin ilk yayınları, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Şerif Mardin'in eserleri olmuştur. Yayınevi 1984 yılında pek çok alanda yayın faaliyetine girmiş; 1 Ocak 1984 tarihinde, Mete Tunçay öncülüğünde **Tarih ve Toplum** dergisini çıkartmaya başlamış

³⁶ Şükrü Argın, "Bir Sosyalist Düşünce Platformu: Birikim", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt VIII: Sol** ed Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, sf. 970; Hediyeullah Aydeniz **1975-1980 Dönemi Sosyo-Kültürel Ortamında Birikim Dergisinin Yeri ve Önemi** İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, sf. 76.

ve 1 Mayıs 1984 tarihinde ise iki haftalık siyasi haber dergisi **Yeni Gündem** yayınlanmaya başlanmıştır. Yine aynı sene, fasiküller halinde **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**'ni yayınlamaya başlamıştır.

Büyük bir yatırım gerektiren bu faaliyetlerde ekonomik destek ise, Osman Kavala tarafından sağlanmış ve yayınevi, kendi imkanları ile hayatiyetini sürdürüne kadar Kavala tarafından desteklenmiştir.³⁷

Daha sonraki yıllarda yayınevi, Dergiler alanında **Yeni Gündem** dergisini haftalık hale çevirmiş ve faaliyetlerine 1988 yılına kadar devam etmiş, **Gençlik ve Toplum** ve **Videosinema** adında yayını kısa süren iki tane daha dergi çıkartmış, **Toplum ve Bilim** ve **Tarih ve Toplum** dergilerini çıkartmaya devam etmiş ve 1989 yılının Mayıs ayında tekrardan **Birikim** dergisini çıkartmaya başlamıştır. Bu dergiler arasında **Tarih ve Toplum** 2004 yılında 250. Sayısı ile kapanmıştır fakat o tarihten itibaren **Tarih ve Toplum: Yeni yaklaşımlar** adı ile altı aylık akademik dergi olarak halen yayın hayatına devam etmektedir. **Birikim** ve **Toplum ve Bilim** dergileri ise idari ve editoryal yapılarında değişiklikler yaşansa da halen yayınlarına devam etmektedir.

Ansiklopedi alanında ise 1990 yılına kadar **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, **Bilgisayar ve Çağdaş Teknoloji Ansiklopedisi**, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, ve **Atlashı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi** yayınlanmıştır. Ansiklopedi alanında yayınevi 1990 sonrasında Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisine ek 5 cilt çıkartmış, **Modern Türkiyede Siyasi Düşünce** başlıklı bir seri dizi yayınlamış, aynı zamanda **Türk Dış Politikası** başlıklı üç ciltlik bir ansiklopedi yayınlamıştır. Anlaşılacağı üzere, ilk dönem yoğun bir şekilde sürdürülen ansiklopedi faaliyeti daha sonra aynı hızla devam etmemiştir.

Yayınevi 1990'lı yılların başında ciddi bir politika değişikliğine giderek dergi ve ansiklopedi yayıncılığını sınırlandırarak kitap yayıncılığına yoğunlaşmıştır. Yayınevinin ilk 10 yılı, entellektüel sermaye birikimi noktasında dikkate değerdir. Dergiler ve dönemin yaygın ansiklopedi furmasına uygun olarak yayınlanan

³⁷ “12 Eylül’e karşı entellektüel bir mecra” Radikal Gazetesi, 17 Temmuz 2010 (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1008488>, 08 Haziran 2014.

ansiklopediler dikkatle planlanmıştır. Yayınevi bünyesinde yayınlanan ve uzun bir süre yayınına devam eden dergiler, yayın yönetmenlerinin ifadesi ile, yurt dışında yayınlanan başarılı dergiler örnek alınarak tasarlanmıştır. Asaf Savaş Akat, **Toplum ve Bilim** dergisinin **Science and Society** dergisi örnek alınarak çıkarıldığını; Murat Belge **Birikim**'in **New Left Review** dergisi örnek alınarak çıkarıldığını; Mete Tunçay da **Tarih ve Toplum**'un **Economy and Society** dergisi örnek alınarak çıkarıldığını söylemektedir.³⁸ Ansiklopediler de, dönemin ansiklopedi furçasına dahil olmak adına çıkarılmıştır. Fakat yayınevinin dergileri ve ansiklopedileri Türk yazarların telif yayınları ile çıkarmaları çok önemli bir nokta olarak dikkati çekmektedir. Bu durum yayınevinin ciddi bir entellektüel çevreyi bünyesine katmasına sebep olmuştur. Murat Belge, 1980 öncesinde yayınlanan pek çok derginin kapanması ve yayın piyasasında sol düşünceli yazarlar için çalışabilecek, yazı yazabilecek çok fazla mecranın olmaması dolayısıyla, yayınevi bünyesinde çıkan dergi ve ansiklopedilerin geniş bir çevre için hem iş imkanı sağladığını hem de yazı yazma mecrası görevi gördüğünü söylemektedir. Bu sayede yayınevi, ilk kurulduğu dar ekipten sıyrılarak daha geniş bir çevreye açılmıştır. Her ne kadar Murat Belge, bu süreç içinde pek çok tatsız olay yaşadığını ve dergi-ansiklopedi yayıncılığının bitmesi ile beraber pek çok kişinin işten ayrıldığını söylese de, yayınevinin 6-7 yıl sürdürdüğü hızlı yayıncılık faaliyeti, dikkate değer bir entelektüel ve sosyal sermaye birikimine sebep olmuştur. Bu durum, yayınevinin sembolik sermayesinin de hızlı bir şekilde artmasını sağlamıştır.

1990'lı yıllarda yayınevi benzer bir strateji ile küçük cep kitapları yayınlamıştır. Bu kitapların bir kısmı telif, bir kısmı tercüme olarak yayınlanmış ve Yeni Yüzyıl gazetesi ile anlaşmalı olarak gazete ile birlikte de dağıtılmıştır. Ayrıca aynı dönemde Orhan Pamuk editörlüğünde tercüme ve telif edebiyat eserlerine ağırlık verilmiştir. Orhan Pamuk'un dikkatli editörlüğü ve kendi kitaplarından doğan popülerliği

³⁸ Tanıl Bora "Asaf Savaş Akat'la söyleşi: 'Toplum ve Bilim'in ilk sayısı yayımlandığında...'", **Toplum ve Bilim** sayı: 100, Bahar 2004, s.16-20; **Murat Belge: Bir hayat** 2007, sf. 76; Mehmet Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, "Mete Tunçay'la söyleşi", **Mete Tunçay'a Armağan** ed.Alkan, Mehmet; Bora, Tanıl; Koraltürk, Murat, İstanbul, İletişim yayınları, 2007, sf. 45.

neticesinde yayınevi, edebiyat alanında da öne çıkmıştır. Bugün yayınevi bünyesinde edebiyattan sosyal bilimlere geniş bir çerçevede yüzlerce kitap yayınlamaktadır.

Yayınevi kurucularının muhtelif aktiviteleri de yayınevinin bilinirliğinin artırmasını sağlamıştır. Helisinki Yurttaşlar Derneği ve Anadolu Kültür Vakfı kurucularının bir çoğu, aynı zamanda İletişim yayınlarının da kurucularıdır. Ayrıca yayınevinin çıkardığı üç derginin de yayın yönetmenleri, Bilgi Üniversitesi'nin kuruluşunda yer almış ve burada hocalık yapmaktadır. Bilgi Üniversitesi Yayınevi, daha önce İletişim Yayınlarında görev yapan Fahri Aral tarafından yönetilmekte ve en başarılı üniversite yayınevlerinden biri olarak gösterilmektedir. Yayınevinin şu anki sahibi Tuğrul Paşaoğlu ve eski editörü Fahri Aral, Türkiye Yayıncılar Birliği'nin yönetim kurulunda yer almaktadır. Yine Orhan Pamuk hem siyasi sansasyonlar hem de kazandığı Nobel Ödülü sayesinde yayınevine ciddi bir prestij sağlamıştır.

Görüleceği üzere İletişim Yayınları kuruluşu esnasında sağladığı maddi destek vesilesi ile yayınların azaldığı bir dönemde, diğer yayınevlerine nispetle çok fazla kitap yayınlama imkanı bularak, geniş bir entellektüel çevre ile ilişkiye girmiş ve yayınladığı kaliteli yayınlarla ciddi bir prestij yakalamıştır. Aynı dönemde Türkçe telif olarak Oğuz Atay, Şerif Mardin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi 35 yıldır düzenli satış grafiğine sahip yazarların kitaplarını hem de edebiyat klasiklerinin orijinal dillerinden nitelikli tercümanlar tarafından tercümelerini yayınlamaya başlamışlardır. Bu durum yayınevinin geçmişten gelen bir entelektüel birikimi sahiplenmesini sağlamıştır.

Tüm bu gelişmeleri dikkate aldığımızda yayınevinin çok ciddi maddi imkanlara sahip olması ve içinde bulunduğu ortamın, attığı adımlar sayesinde, attığı adımların maddi karşılığından çok daha büyük miktarda sembolik sermaye ve entelektüel sermaye birikimi sağlamasına sebep olduğu görülmektedir. Yayınevi sonraki yıllarda hem bu sermayeleri kullanmış hem de sermayeleri artırıcı hamleler yaparak bugün Türkiye'nin en büyük yayınevlerinden bir tanesi haline gelmiştir.

Yayınevinin kurucularının yayıncılığın da içinde yer aldığı kültür alanında gerçekleştirdiği faaliyetler, entellektüel sermayesinin de hızlı bir şekilde artmasına ve dolayısıyla hızlı bir şekilde sembolik sermaye biriktirmesine sebep olmuştur.

3.2.4.2. Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Bankası, 1944 yılında **Doğan Kardeş Dergisi** ile beraber yayıncılık alanına girse de, kitap yayıncılığı noktasında aktif bir yayıncılık yapmamıştır. 1980 sonrasında bankacılık ve finansa dair yayınları dışında yayıncılık yapmayan banka, 1992 yılında Yapı Kredi Kültür Sanat yayınlarını kurarak yayıncılık alanına girmiştir. Şair ve yazar Enis Batur yönetiminde yayına başlayan yayınevi aynı yıl **Kitap-lık**³⁹ isminde bir edebiyat-kültür dergisinin, **Cogito** isminde bir düşünce dergisinin de yayınına başlamış, 1974 yılından beri yayınlanmakta olan **Sanat Dünyamız** dergisini de daha düzenli bir yayın periyodu ile yayınlamaya devam etmiştir. Bu üç dergi bugün de yayınına devam etmektedir. Yayınevinin yayın portföyü üç yolla şekillenmiştir; Enis Batur'un sosyal sermayesi ve yayınlanan dergiler vesilesi ile, güncel yazarların kitapları; tercüme edebiyat ve sosyal bilim eserleri; vefat etmiş önemli yazarların teliflerinin alınması. Özellikle vefat etmiş veya yaşlı meşhur yazarların kitapları, YKY'nin kültürel ve entellektüel sermaye oluşturmada en önemli etkenlerden bir tanesidir. İlk 5 senesinde Cemal Süreyya, Ferit Edgü, Ece Ayhan, Ülkü Tamer, Sabahattin Ali gibi yazar ve şairlerin kitapları yayınevinin listelerinde yer almıştır.⁴⁰ Daha sonra yayınevi bu şekilde Türkçe telif kitaplarını bünyesine katmaya devam etmiş ve 2001 yılında yayınladığı kitap sayısı 1500'e ulaşmıştır. Yayınevi belirli prensiplere dayanarak hareket etmiştir. Örneğin yukarıda ismini andığımız yazarlar ve yayınevinin diğer yazarlarının münferit eserlerini değil, bütün kitaplarını yayınlamak yoluna gitmiştir.⁴¹ Bu sayede, edebi kamuda ismini kabul ettirmiş yazarların kitapları için YKY tek adres olmuştur. Bunun yanında, daha önce baskısı yapılmış veya yapılmamış Batı Klasikleri, yayınevinin Kazım Taşkent dizisi altında yayınlanmıştır. YKY, literatürde bir boşluğu doldurarak yahut ufak alanların tamamına hakim olarak, ciddi bir entellektüel sermaye biriktirmiştir. Yayınevinin yayıncılık anlayışı 2004 yılında Enis Batur'un Genel Yayın Yönetmenliğini

³⁹ Cumhuriyet Kitap 20 Ocak 1998 TTA No: 001505229006.

⁴⁰ Cumhuriyet Kitap sayı 455, 5 Kasım 1998, TTA No: 001511097006.

⁴¹ Adnan Binyazar, Cumhuriyet Kitap, sayı 513, sf 7-9, TTA No: 001583474010.

bırakması sonrasında da benzer bir çizgide devam etmiştir.⁴² Yayınevi Harry Potter gibi uluslararası bestseller kitapların yanında, Nazım Hikmet gibi müteveffa ve meşhur yazarların kitaplarının teliflerini almaya devam etmiştir. Hatta yayınevinin Nazım Hikmet'in kitaplarının yayın haklarını alması, ve Nazım Hikmet'in şiirlerinin internet üzerinden yayınlanmasına yasak koyması medyada da yankı bulmuştur.⁴³

Yayınevinin, bankanın gücünün ne oranda kullandığı ise tartışmalı bir mevzudur. 1982 yılında yayına başlayan, yerli telifler, yabancı dilden tercüme, bünyesine bulunan adam sanat ve adam öykü gibi dergiler ile özellikle edebiyat alanında kendine önemli bir yer edinen Adam yayınlarının sahibi Nazar Böyüm'ün, bankaya olan borçlarından bankanın bu borçları bir tehdit unsuru olarak kullandığı⁴⁴ ve bu sayede Adam Yayınlarının telif eserlerini Yapı Kredi Yayınlarına devrettiği söylenmektedir.

Yayınevi eski yazarların teliflerini almasının yanında güncel edebiyatçıları da yayın portföyüne katmaya çalışmıştır. Yayınevinin transferlerinden en dikkat çeken 2006 Nobel Edebiyat ödülü sahibi Orhan Pamuk'tur. Pamuk bütün kitaplarını 2013 yılından itibaren YKY'de yayınlamaya başlamıştır.

Özetlemek gerekirse YKY kurulduğu 1992 yılından itibaren hızlıca, edebiyat alanında kabul görmüş yazarların teliflerini satın almıştır. Hızlı başlayan yayın faaliyetleri Enis Batur'un yayınevinden ayrılmasından sonra yavaşlaşa da, ilk 12 senesi içinde yayınevi, telif ve tercüme 1500'ün üzerinde eser yayınlamış ve ciddi bir entellektül sermayeye sahip olmuştur. Kuruluş döneminde Enis Batur'un daveti ile kaliteli bir editöryal kadro oluşturan yayınevi, Sabri Koz ve Selahattin Özpabıyıklar⁴⁵ gibi örneklerde de görüleceği gibi önemli editörleri kadrosuna

⁴² Ülkü Tamer "YKY..... Enis Batur...." Radikal Gazetesi, 24 Nisan 2004, (çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=cts&haberno=3317, 27 Mart 2016.

⁴³ 27/01/2007 TTA No: 001505416006.

⁴⁴ Memet Fuat, **Ölünceye kadar**, cilt 2, İstanbul, Adam Yayınları, 2003 sf. 173-174.

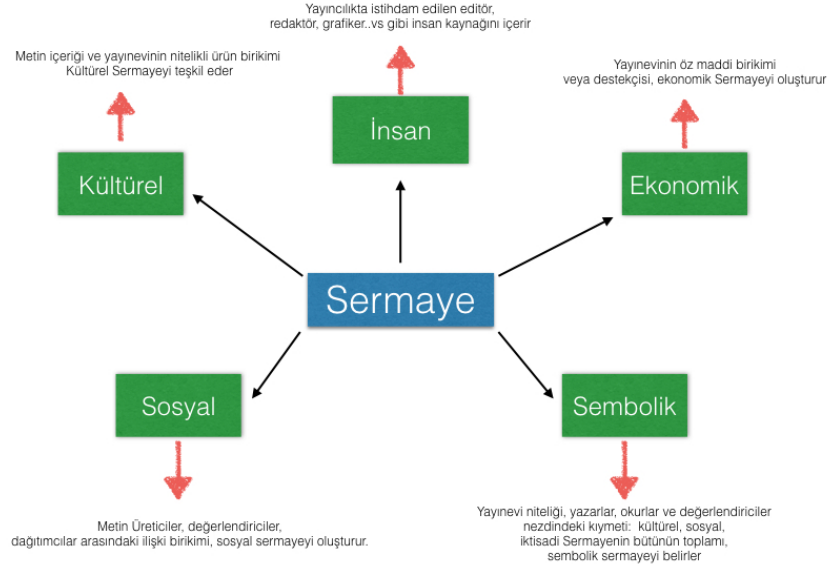
⁴⁵ "Selahattin Özpabıyıklar Editör olma hikayesini anlatıyor" başlıklı 6 bölümlük röportaj, Kalem edebiyat isimli bir topluluk tarafından gerçekleştirilerek 14/02/2016 tarihinde youtube.com internet sitesine yüklenmiştir. Röportajın bütün parçaları şu linkte yer almaktadır: (çevrimiçi)

https://www.youtube.com/watch?v=3K0mx44I45g&list=PLDYsh3b9BHjUI0R8noYJex_HmS0IOKgT, 18 Nisan 2016.

katmış ve bu insan sermayesi sayesinde eserlerinin kalitesinde belirli bir ciddiyet ve kalite yakalamıştır. Görüleceği üzere yayınevi, ekonomik sermayesini başarılı bir şekilde tanzim ederek kısa zamanda ciddi bir entellektüel sermaye ve insan sermayesi oluşturmuştur. Aynı zamanda Enis Batur şahsında var olan sosyal sermayesini, yayınladığı 3 dergi ve beraberinde bulunan kültür sanat merkezi ile beraber genişletmiştir.

Yayınevinin alana ekonomik sermaye ve editöryal kadrosunun sosyal sermayesini kullanarak girdiği görülmektedir. Yayınevi bu sermayeyi dengeli bir şekilde kullanarak hem sosyal sermayesini genişletmeye, hem de entelektüel sermaye oluşturmaya dönük olarak kullanmıştır. Yayın ortamında biriken fakat kendisine uygun bir mecra bulamayan entellektüel bilgi ve prestiji ekonomik ve sosyal sermayesi aracılığıyla kendi bünyesine katan yayınevi, kısa zaman içinde özellikle edebiyat alanında kilit bir öneme sahip olmuştur.

Çizim 7: Sermaye Yapıları

3.3. Yayıncılığın Alt Alanları

Türkiye’de yayıncılığın farklı alt alanları mevcuttur. Bu alt alanlar yayınların içeriğine göre ve yayıncıların ideolojik yaklaşımlarına göre şekillenir. İçeriğe göre alanlar Çocuk Yayıncılığı Alanı, Edebiyat Yayıncılığı Alanı, Kültür Yayıncılığı Alanı, Akademik Yayın Alanı, Okul Yayıncılığı Alanı, Sınavlara Hazırlık Yayıncılığı alanları olduğu söylenebilir. Yayın içeriklerine göre şekillenen alt alanlar arasında geçişkenlikler mevcuttur. İdeolojik yayın alanları ise en genel manada sağ yayın alanı ve sol yayın alanıdır.

İçeriğe göre yayın alanlarının geçişliliği konusunda çocuk kitapçılığını örnek vermek mümkündür. Bugün Türkiye’de münhasıran çocuk kitaplarının yayıncılığı ile teberrüz eden yayınevlerinin yanında, büyük-küçük pek çok yayınevi de çocuk kitapları yayını yapmaktadır. Çocuk yayıncılığı konusunda devletin ve özel sektörün uzmanlaşma, ve geliştirme çalışmaları mevcuttur.

İki örneği ele alabiliriz. Can yayınları 1982 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren çocuk kitapları ve kültür-edebiyat kitapları yayınlamaktadır. 1984 yılında kurulan Erdem Yayınevi ise 2015 yılına kadar sadece çocuk kitabı yayınlamıştır. Bu iki yayınevinin yayın portföyleri farklı olsa da, Can Yayınları çocuk kitapları ile, Erdem yayınları ise bütün yapısı ile, çocuk yayıncılığı alt alanında yer alır. Bu iki yayınevi de, çocuk yayıncılığı alt alanının kendi kurallarına ve alışkanlıklarına muhataptır. Yayıncılar bu farkı, kendi yayınevleri içinde alt yayınevleri kurarak, yahut yayın bünyeleri içinde alt yayınevleri kurarak gidermek yolunu tercih etmektedirler. Örneğin Profil Yayınevinin çocuk kitapları Profil Çocuk başlığı altında yayınlanırken, Kaynak Yayın grubu çocuk kitaplarını Muştı ve Kuşak Yayınevi markası altında yayınlamaktadır.

Türkiye’de yayın türüne göre, bazı yayıncıların hem Kültür Yayıncılığı, çocuk yayıncılığı hem de Akademik yayıncılık yaptıkları görülebilmektedir. Örneğin Timaş Yayınları, çocuk kitaplarını, edebiyat kitaplarını ve akademik metinleri farklı alt diziler halinde yayınlamaktadır.

Bu durumda bazı alt yayın alanlarının, birbirleri ile daha geçişken bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Fakat Eğitim Yayıncılığı gibi, uzmanlık gerektiren alanlarda,

geçişkenlikler daha sınırlıdır. Türkiye’de eğitim yayıncılığı yapan yayınevlerinin, eğitim-dışı alanlarda sınırlı sayıda kitap yayınladıkları; eğitim-dışı alanlarda kitap yayınlayan yayınevlerinin ise, eğitim yayıncılığı alanında sınırlı sayıda kitap yayınladığı görülmektedir. Örneğin Beta Yayıncılık ve Nobel Akademik yayıncılık sadece üniversite öğrencilerine ve öğretim üyelerine yönelik eğitim materyalleri yayınlamaktadır. Ayrıca Güven-der Yayınları, Birey Eğitim Yayınları gibi örneklerde göreceğimiz gibi sadece üniversiteye ve liseye giriş sınavlarına hazırlık yapan öğrencilere yayınlar yapılmaktadır.

Yayınlanan kitapları türlerine göre ayırmak ve yayınevlerinin bu konuda yaptıkları çalışmaları, basılı materyaller, uzmanlıklar üzerinden görmek imkanı bulsak da ideolojik yayın alanlarının kendi aralarındaki ayrımları yayınlanan kitaplar üzerinden anlaşılabilir netlikte değildir. Bu konuda, kendisini İslami yayın alanında konumlandıran Pınar Yayınevi ile kendisini sol yayın alanında konumlandıran Metis yayınlarını örnek alabiliriz. Edward Said’in meşhur kitabı Şarkiyatçılık, ilk defa 1982 yılında, Pınar Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Fakat yayınevinin, kitabın telif hakkını almak noktasında sıkıntılar yaşaması ve Metis Yayınlarının telif hakkını alması sonrasında, Metis Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Yahut, Pınar Yayınları, Seyyid Kutub, Abdullah Yıldız gibi İslami konularda yazılar yazan yazarların kitaplarını yayınlamakta; aynı konularda da Ayrıntı Yayınları, Feriduddin Attar’ın Mantık’ut Tayr, İhvan-ı Safa’nın Risaleleri gibi eserleri yayınlamaktadır. Bu örnekler, yayınevlerinin yayınları üzerinden, hangi alanda yer aldıklarını tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu noktada yayınevleri arasındaki ayrımların görülebildiği alanlardan bir tanesi Yayın Birlikleri’dir.

Bu bölümde ideolojik yayın alanlarını ele alacağız. Öncelikle bu alanların matbuat alemindeki kökenlerine dair kısa bir tarihi girizgah ortaya koyacak, sonrasında yayıncılık alanının doğuşu ile beraber bu alanların nasıl bir ilişki içinde olduğunu ele alacağız. Bu noktada iki alanın ciddi bir çatışma yaşadığı 2008 Frankfurt kitap fuarı sürecini inceleyeceğiz.

3.3.1. Sağ ve Sol Yayın Alanları

Birinci bölümde ele aldığımız gibi yayıncılık her zaman bir fikir ile bağlantılı olmuştur. Bu nedenle Türkiye'deki temel fikri ayrım düzlemi olan sol ve sağ ayrımı da yayıncılık üzerinde etkilidir. Bu ayrımda sağ fikirler milliyetçi, muhafazakar, İslamcı gibi alt fraksiyonlara sahipken; sol fikirler için de kemalist sol, sosyalist sol, Marksist sol, liberal sol gibi ayrımlar yapılmaktadır.

Yayıncılığın gelişmeye başladığı 1950'li yıllarda paralel olarak belirginleşen ve 1980 darbesi öncesinde şiddet eylemleri ile doruğa çıkan sağ-sol çatışmaları, fikirler ile doğrudan ilişkili olan matbuat alanını ve dolayısıyla yayıncılığı da bu manada şekillendirmiştir. Matbuat alemi içindeki bu ayrışma, gazete, dergi, ve yayınevi düzleminde devam etmiş ve birbirinden ayrı gelişim gösteren sağ yayı alanı ile sol yayın alanını oluşturmuştur. Biz bu bölümde iki yayın alanının kendine has tarihlerine kısaca temas edecek ve ayrışmanın kitap yayıncılığına yansımalarını ele alacağız.

3.3.1.1. Sağ Yayın Alanı

Cumhuriyet kurulduğu yıllarda yayınına devam eden en önemli İslami yayınevi **Sebilürreşad - Sırat-ı Mustakim** dergisini çıkaran Eşref Edip'in sahibi olduğu Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi'dir. Yayınevi'nin 1928 kataloğu incelendiğinde⁴⁶ o güne kadar 20'ye yakın kitap yayınladıkları görülmektedir. Fakat Harf Devrimi sonrasında Kitaphâne'nin yayın sıklığı zayıflamıştır. Bu tarihten sonra yayınevinin en önemli faaliyeti, 1940'lı yıllarda Eşref Edip, İzmirli İsmail Hakkı, Kamil Miras, Ömer Rıza Doğrul gibi isimlerin bir arada fasiküller halinde neşrettiği **İslam-Türk Ansiklopedisidir**.

Tek Parti döneminde İslami yayıncılığın durumunu inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır. İsmail Kara'nın 1985 yılında "Cumhuriyet Türkiye'sinde Dinî Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not"⁴⁷ başlıklı makalesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın

⁴⁶ TTA No: 001605125015.

⁴⁷ İsmail Kara "Cumhuriyet Türkiye'sinde dinî yayıncılığın gelişimi üzerine birkaç not" **Toplum ve Bilim** 29-30 Bahar-Yaz 1985, sf 153-177.

yayınlarını incelemiştir. Bu döneme dair diğer çalışmalar da, genellikle dergilere yoğunlaşmış, yayınlanan kitaplar konusunda ciddi bir çalışma yapılmamıştır.⁴⁸ Bu nedenle Sistemli ve uzun dönemli yayınevlerinin/yayın faaliyetlerinin başladığı 1960'lı yıllara kadar İslami yayıncılığın nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymak amacıyla Bekir Topaloğlu ve Osman Öztürk'ün hazırladıkları **Cumhuriyet Döneminde Yayınlanmış İslami Eserler Bibliyografyası (1923-1973)**⁴⁹,nı merkeze alacağım. Bu inceleme bize 1970'lerden sonraki İslamcı yayıncılık dair de ipuçları verecektir.

Bu katalog, ders kitapları dahil olmak üzere 2926 kitabın künyesini içermektedir. Katalogda zikredilen eserlerin künyeleri kitabın ismi, yazarı, mütercimi, yayınevi/kitabevi/matbaası, sayfa sayısı, basıldığı şehir ve basım yılı sırası ile verilmiştir. Bu bilgilerden bir veya birkaçına sahip olmayan kitaplarda, eksiklik zikredilmeden bir sonraki maddeye geçilmiştir. Örneğin yazarı olmayan bir kitap için, kitabın isminden sonra yayınevi verilmiştir.

Katalogdaki eserler sistematik bir şekilde incelendiğinde, belirli bir döneme kadar eserlerin küçük boyutlarda, münferit çabalar sonucu basıldığı ve bir yayınevi tarafından değil, kişiler tarafından yayınlandığı görülmektedir. Pek çok kitabın künyesinde yayınevi bulunmamaktadır ve bu kitapların yayın yerleri çok geniş bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu ufak kitapçıkların konuları genellikle temel İslami bilgilerdir. Türkiye'nin neredeyse her şehrinde, yazarlar tarafından, yayınevi olmayan kitapçıklar bastırılmıştır. Bu durumun 1970'lere kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Yaygın örneklerden sadece bir tanesi olarak İstanbul Çubuklu Camii imamı Şükrü Kibar, 1967 yılında **Necatül Melhuf** isimli bir kitap bastırılmış ve kendi

⁴⁸ Örneğin: Necdet Subaşı "1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül, Tefekkür" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt 6: İslamcılık (ed. Yasin Aktay, Murat Gültekinil, Tanıl Bora) sf. 217-235; Kamil Büyüker "Mecmua'dan Dergi'ye Sırat-ı Mustakim'den Diyanet'e Süreli İslamcı Yayıncılığa dair notlar" **Diyanet Aylık Dergi**, sayı 300 (Aralık 2015) sf 18-23.

⁴⁹ Osman Öztürk ve Bekir Topaloğlu **Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975.

camiiisinden ve bir kitabevinden satışını yapmıştır.⁵⁰ Kitabın 2. Baskısının girişinde bu kitabın 10.000’den fazla sattığını söylemektedir.

İlgili katalogda 1928-1945 yılları arasında basılan kitapların Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları ve münferit küçük kitaplar olduğu, sistemli bir yayın faaliyetinin olmadığı görülmektedir. Fakat yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi basılan küçük kitapların kaç nüsha basıldıkları bilinmemektedir. Bunun yanında aynı dönemde, Said Nursi’nin Risale-i Nur külliyyatı örneğinde olduğu gibi, kitapların el ile çoğaltılması gibi örnekler de mevcuttur.

Çok partili hayata geçişin hemen ertesinde islami yayınların hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Yerel ve münferit dergilerin yanında Necip Fazıl Kısakürek’in Büyük Doğu Dergisi, Nurettin Topçu’nun **Hareket** dergisi gibi, yurt çapına yayılan ve pek çok kimsenin katkıda bulunduğu dergiler de mevcuttur. Fakat bu dergilerin sadece dergi olarak kalmadıklarını söylemek gerekmektedir. Örneğin bugün Necip Fazıl ismi ile özdeşleşen Büyük doğu dergisi, 1950’li yıllarda Büyük doğu dernekleri kurmaya başlamış ve 7-8 ayrı şehirde şubeler açmış, buradaki insanların dergi vesilesi ile bir araya gelmelerini sağlamıştır.⁵¹ Aynı şekilde, 1950’lerin ortalarından sonra faaliyete başlayan İslam dergisi, Hilal dergisi gibi örnekler, hem yurt içinden hem yurt dışından pek çok farklı düşünürün bir araya geldiği mecralar olmuş ve dergi yanında yayınevi de kurarak yayın faaliyeti yapmışlardır. Sitembölükbaşı bu dönemi incelediği kitabını **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı**⁵² olarak nitelemesi, yukarıda gösterdiğimiz yaygın örnekler gibi pek çok irili ufaklı yayın faaliyeti ve siyasi faaliyetin başlaması nedeniyledir.

Bu dönemde kitapları en çok yaygınlık gösteren kişi, hiç şüphesiz Said Nursi’dir. Takrir-i Sükûn sonrasında kitaplarının basımı yasaklanan ve sürgün edilen Said Nursi’nin eserleri, yıllarca takipçileri tarafından el yazısı ile çoğaltılmıştır. 1950’li yılların sonlarında Said Nursi’nin, kitaplarının Latin harfleri ile basımına izin vermesi

⁵⁰ Medineli Hacı Osman Akfırat (çev. Şükrü Kibar) **Necatül Melhuf** Nurgök Matbaası, İstanbul 1968.

⁵¹ Asım Öz **Saatçi Musa** Beyan Yayınları, İstanbul 2010, sf 52.

⁵² Şaban Sitembölükbaşı **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)** İSAM Yayınları, İstanbul 1995.

sonrasında, bağımsız matbaalarda binlerce Risale-i Nur kopyası basıldığı söylenmektedir.⁵³ Bu baskıların bir yayınevi çatısı altında yapılmıyor oluşu, yukarıda değindiğimiz yayınevinden ayrı matbaada yayınlanan kitaplara en büyük örnektir. Bu dönemde kitapçılar hatta kişiler de özel olarak yayınlar yapmış ve bir yayıncı gibi bastırdıkları kitapların dağıtımını sağlamaya çalışmışlardır.

Sağ yayınevlerinin patlama yaşadığı dönem 1955-1965 tarihleri arasındır. Bu dönemde, bugün pek çoğu yayın faaliyetini sürdüren Hilal, Bedir, Yağmur, Cağaloğlu, Boğaziçi, Ötüken yayınevleri yayın hayatına başlamıştır. Bunların yanında, yoğun bir şekilde yayın yapmış olan fakat sonrasında kapanan İhya, Fikir, İrfan yayınları mevcuttur.

Bu yayınevlerinin kendilerine ait yayın çizgileri olmakla beraber, ilk yıllarında yayınları geniş bir çeşitlilik göstermektedir: temel İslami bilgilere dair kitapların yanında, dönemin İslamcı-sağ-muhafazakar yazarlarının kitapları, antikomünizm ve antisosyalizm merkezli kitaplar, gençlere hitap eden kitaplar, klasik eser tercümeleri ve Türkiye dışından alimlerin tercümeleri yayınlanmıştır.

Kurumsal yayınevleri dışında, özellikle Said Nursi'nin takipçileri tarafından bu dönemde pek çok dergi yayınlanmıştır. Nurcuların kurumsal kitap yayını faaliyetleri ise ancak 1960'ların sonunda görülmeye başlanmıştır.⁵⁴

Çok partili dönemin başlangıcından 1970'li yılların başlarına kadar İslami yayıncılar, muhafazakar-milliyetçi düşünce ve gruplarla yakın ilişki içerisinde ve dindar insanların yayınları-yayınevleri geniş bir çevreden pek çok yazarı barındırmaktadır. Bu bağlamda dönemin yayınevleri ve dergilerinin, Türk sağının bütün unsurlarını bir arada barındırdıkları ve yayınevi ve dergilerin fikri bir fraksiyonun temsili amacını gütmekten ziyade toparlayıcı bir tavır sergiledikleri gözükmektedir.

⁵³ Alperen Gençosmanoğlu, "Hilal Dergisi ve Hilal Yayınları: Yerli bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri" **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** ed. Vahdettin Işık, Ahmet Koroğlu, Yusuf Enes Sezgin, İstanbul, Nobel Yayınları, 2016, sf. 298.

⁵⁴ Hakan Yavuz, **Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti**, İstanbul, Kitap Yayınevi 2008, sf 145-155; Öcal, Devran Koray, **Development and transformation of the Islamic Publishing: The cases of Nesil and Timaş**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, sf. 98.

1960'ların sonuna doğru sol grupların örgütlü anlamda nicelik olarak yükselmeleri gibi sağ gruplar arasında da farklı gençlik grupları ve oluşumlar ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve sonrasında Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi gibi partilerin açılması; Yeniden Milli Mücadele Hareketi, Ülkü Ocakları, Milli Türk Talebe Birliği gibi gençlik hareketlerinin ortaya çıkması; aynı zamanda Aydınlar Ocağı, Anadolu Fikir ve Kültür Derneği gibi irili ufaklı pek çok derneğin kurulması, bu dönemin hareketli yapısının göstergeleridir. Bu yoğunluk ve kurumsallaşma sağcılar arasında belirli bir ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Farklı grupların ortaya çıkışı da yayıncılık noktasında, fikri olarak daha belirgin yayınevlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde Necip Fazıl başta olmak üzere, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Mehmet Şevket Eygi, Nihal Atsız gibi Türk yazarların yanında Seyyid Kutub, Mevdudi, Nedvi gibi Türkiye dışından Müslümanların da kitapları Türkçe'ye çevrilmiştir.⁵⁵

Pierre Bourdieu alanların kendi iç dinamiklerinde asimetrik büyümeler ve dengesizlikler kadar büyük toplumsal gelişmelerin de, alanların yeniden üretim stratejilerini ve doxalarını yenilemeye zorlayabildiklerini söylemektedir.⁵⁶ 1979 yılı İslami Yayıncılar açısından bu manada önemli bir dönemeçtir. Bu senenin Hicretin 1400. Yılı ilan edilmesi vesilesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı dair pek çok yayınevi bu seneye özel yayınlar yapmıştır; aynı zamanda 1979 yılının başında gerçekleşen İran İslam Devrimi, dünyadaki bütün Müslümanlar gibi⁵⁷ Türkiye'deki İslamcı grupları da etkilemiş ve yayın içeriklerinde bir dönüşüm meydana getirmiştir. Bir diğer deyişle Türkiye ve Dünyada yaşanan gelişmeler İslami Yayıncılık alanının da dönüşümüne sebep olmuştur. Türkiye açısından devrim, İslamcı dergiler ve yayınlarda devlet meselesinin tartışılmaya başlandığı döneme denk gelmesi de yaşananların etkisini

⁵⁵ Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz. Yücel Bulut, "İslâmcılık, tercüme faaliyetleri ve yerlilik" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt VI: İslamcılık ed. Yasin Aktay, Murat Gültekinil, Tanıl Bora, Sf 903-926.

⁵⁶ Swartz 2011, sf. 298

⁵⁷ Bobby S. Sayyid **Fundamentalizm Korkusu** kitabında İran İslam devriminin, tüm dünyadaki İslami Hareketler için önemli bir kırılma noktası olduğunu vurgular. Bkz. S. Sayyid **Fundamentalizm Korkusu: Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu**, Ankara, Vadi Yayınları, 2000

artırmıştır. Bu nedenle devrimin etkileri öncelikle dergilerde ve peşisıra kitaplarda kendini gösterir. Örneğin Düşünce yayınlarının kapanmadan önceki son kitaplarının tamamı İran İslam Devrimi üzerinedir⁵⁸ ya da Pınar yayınlarının ilk iki kitabı devrimin önemli isimlerinden Ayetullah Mutahhari'nin kitabıdır.⁵⁹

İslami yayıncılık alanında da 1980 sonrasında yayın ortamına yeni yayıncılar hakim olur. Sadece sağcı yayınları içeren Türdav 1991 Büyük Kataloğuna göre 1991 yılına gelindiğinde en çok yayın yapan 10 yayınevinin 5'i 1980 sonrasında kurulan yayıncılardır.

1991 yılında sağ yayınevleri tarafından Basın Yayın Birliği kurulur. Birliğin başkanlığı uzun yıllar Türdav yayınevi sahibi Ahmet Vural tarafından sürdürülür. İslamcı yayıncılığın bu dönemde yaşadığı önemli bir kırılma, Refah Partisi'nin hem belediye seçimlerinde hem de Yerel seçimlerde ciddi bir başarı elde etmesi ve iktidara gelmesidir. Bu sayede 1990'lı yıllarda yazarlar danışmanlıklar almış ve belediyelerde konuşmalara katılmaya başlamışlardır.

Yine bu dönemin dikkate değer bir gelişmesi, medya organlarının yükselişidir. Özel televizyonların açılmaya başlamasından sonra TGRT ve Kanal 7 dini yayıncılar olarak öne çıkmış, Vakit ve Yeni Şafak gazeteleri yayınlanmaya başlanmıştır. Medya alanında 1990'lı yılların başında yaşanan bu atılım, ilk başlarda kitap ve kültür ile ilişkili bir yapı sergilese de bu durum 2000'li yıllarla beraber zayıflamıştır. Örneğin bu dönemde Yeni Şafak Gazetesi kitap dağıtmış⁶⁰ veya Kanal 7 televizyonu kültür alanına yayın akışı içinde görece fazla yer vermesi ile öne çıkmıştır.⁶¹

Ali Kemal Temizer ve Melike Günyüz 28 Şubat Süreci'nin İslami Yayın alanında ciddi bir etki oluşturduğunu söylemektedir. Temizer, Kültür yayıncılığı noktasında bir

⁵⁸ Mehmet Erken, "Bir Yayıncılık Membro Olarak Düşünce Dergisi" 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme (ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin), Nobel Yayınları, İstanbul 2016, sf. 405

⁵⁹ **Bisav Notlar 25**, sf 40

⁶⁰ Kamil Büyüker "Yeni Şafak Kitaplığında neler vardı neler" (Çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=14816>, 19 Nisan 2016.

⁶¹ Kanal 7'de pek çok belgesel yayını yapılmış, İsmet Özel, İsmail Kara, Peyami Gürel gibi isimler kültür-sanata dair programlar yapmışlardır.

durgunluğun ortaya çıktığını ve yayınlanan kitapların niteliğinin değiştiğini söylerken, Melike Günyüz cemaatlerin 28 Şubat Sürecinde Çocuk Yayıncılığı alanında büyük çaplı bir faaliyete başladığını dile getirmektedir.⁶²

Yayıncılık alanının şekillendiği 1995 sonrası dönemde Sağ Yayıncılar içinde Nesil ve Timaş gibi, eski olmalarına rağmen trend oluşturan mekanizmalara uyum sağlayan yayınevleri olduğu gibi, Yeditepe, Profil, Hayat yayınları gibi 2000 sonrası kurulan yayınevlerinin, yeni yayın alanının doxalarına hem uyum sağladığı hem de bu doxaların şekillenmesine sebep olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Sağ yayın alanında pek çok yayınevinin çoksatar kitap yerine az ama sürekli satan (**longseller**) kitaplara yöneldiği görülmektedir.

3.3.1.2. Sol Yayın Alanı

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde Komünist ve Sosyalist hareketler 1909 sonrasında dergiler aracılığıyla ilk ürünlerini vermiştir. Türkiye Komünist Partisi 1920 yılında kurulmuş fakat Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında hiçbir zaman resmi olarak faaliyet gösterememiştir. Partinin yasaklı olması ve yer altı faaliyetlerini sürdürmesi Cumhuriyet devrinde Sosyalist yazarların her zaman bu parti ile ilişkilendirilerek ceza almasına sebep olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce Sosyalizme dair metinler, dergilerde yer alan tercümeler düzeyinde kalmış ve Cumhuriyet döneminde de yoğun bir yayın faaliyeti görülmemiştir. Kitap yayıncılığı açısından duruma baktığımızda, komünist yazarların edebi eserleri dışında, Sosyalizme dair telif-tercüme yayınlar Kerim Sadi, Hikmet Kıvılcımlı ve Haydar Rıfat gibi isimler eliyle yapılmıştır. Özellikle Kerim Sadi'nin İnsaniyyet Kütüphanesi 1932-36 yılları arasında yayınladığı risale boyutunda kitaplar ve tercümeler ile önemli bir etki bırakmıştır. Aynı dönemde Tefeyyüz kitaphanesi, Marksizm Bibliyoteği, Haydar Rıfat'ın Dün ve Yarın Kitaplığı gibi yayıncılar ve yayın

⁶² Melike Günyüz Mülakat; “Babıali Yayıncılığı”, sf. 12.

serileri da Sosyalist literatüre dair seri kitaplar yayınlamışlardır.⁶³ Bu dönemde, Kemalist ideoloji dışında kalan tüm yayınlar gibi sol yayınlar da yasakıdır. Sol namına en ciddi yayın, sonrasında da ciddi tartışma konusu olan Kadro dergisi ve Kadro grubudur. Bir kısmı 1920’li yıllarda TKP üyesi de olan Kadro dergisi ekibi, Kemalist bir sosyalizm düşüncesini benimsemiştir fakat kitap yayını noktasında ciddi bir çalışmaları olmamıştır.

Sol yayıncılık açısından 1960’lı yıllara kadar ciddi bir hareketlilikten söz etmek pek mümkün değildir. Kamuoyunda, 1928 TKP tevfikatı, 1948 DTCF olayları, Nazım Hikmet’in vatandaşlıktan çıkarılması, Sabahattin Ali’nin öldürülmesi gibi sol-sosyalist isimlere dair gelişmeler olsa da, kitap yayını noktasında, yukarıda saydığımız yayınevlerinin zayıf faaliyetleri ve yine değindiğimiz isimlerin daha ziyade edebi eserleri dışında ciddi bir yayın üretimi yoktur.

1960 sonrası, Türkiye’de Solun hızlı yükselişe girdiği yıllardır. TİP’in meclise girmesi bu noktada önemli bir kırılmayı ifade eder. Aynı dönemde Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları tarafından çıkarılan Yön Dergisi; Doğan Avcıoğlu, Aziz Nesin, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi sol fikriyat içinde öne çıkan isimlerin kitapları yanında Marx-Engels ve dünya sosyalist düşüncesinin diğer isimlerinin kitapları da Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

1960’lı yıllarda Sol düşünce içinde çok farklı fraksiyonlar ortaya çıkmaya başlamış ve dergiler önemli bir konum elde etmiştir. Ergun Aydınoglu bu dönemde örgütlenmeleri “dergi örgütçülüğü” olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Dergi örgütçülüğünden kasıt, insanların dergiler etrafında bir araya gelmesi ve örgütlenmesidir. Bu dönemde dergi faaliyetinden ziyade kitap yayıncılığı ile öne çıkan yayınevleri Cem Yayınevi, Habora Yayınevi, Gerçek Yayınevi, Sol Yayınevi, Ant Yayınevi, Tekin Yayınevi gibi yayınevleridir. Bu yayınevlerinin ortak özellikleri, çoğu zaman bir düşünce grubuna bağlı olmadan, farklı gruplardan insanların da okuyabileceği eserleri yayınlamalarıdır.

⁶³ Erkan Ünal “Sol Düşüncenin ortasında ve kıyısında: Çeviri Kitaplar” **Türkiye’de Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi** Cilt VIII.: Sol, İstanbul, İletişim Yayınları, sf. 420.

⁶⁴ Evren Yüce, **Türkiye’de 1960-1980 Arası Sol Siyasal Hareketler ve Entellektüel Kökenleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, sf. 28-29.

Yayınevlerinin çeviri eserleri dikkati çekmektedir, telif eserler ise daha çok edebiyat türünde olmakla beraber teorik yazılar, gündeme dair analizler de yayınlanmaktadır. Çeviri yapılan konular ise Sol-Sosyalist fikriyata dair temel metinler ve Muhtelif coğrafyalarda yapılan siyasi ve silahlı mücadelelere dair kitaplardır.⁶⁵

1970’li yılların ortalarından itibaren Belge Yayınları, Birikim yayınları gibi yaygın sol söylemin dışında kitap ve makaleler ile dikkat çekmeye başlayan yayınevleri kurulmaya başlar. Bu yayınevleri kuruldukları dönemde çok sınırlı bir çevreye hitap etse de 1980 darbesinde sol yayınevleri ve yazarların ciddi darbe görmesi sonucunda bu yayınevlerinin ve ardıllarının yayınevleri önemli bir boşluğu doldurur.

1980 darbesinde yayınevleri ve kitaplara dair bilinin dikkat çekici iki örnekten Sol Yayınları sahibi İlhan Erdost’un cezaevinde öldürülmesi ve Bilim ve Sosyalizm yayınlarının kitaplarının yakılmasıdır. Bu iki yayıncının da Sol düşünceye mensup olması, sol yayınevleri ve dergilerin 1980 darbesi sonrasında ciddi bir baskı gördüklerine kanıt olarak gösterilmektedir. Ebubekir Erdem, görece sınırlı sayıda yasak getirilse de darbe sonrasında oluşturulan baskıcı havanın ve okur yazar insanların ciddi bir kısmının hapisanelerde olmasının 1980 darbesi sonrasında sol yayınlara ciddi bir darbe vurması sonucunu doğurduğunu söyler.⁶⁶ 12 Eylül darbesi sol yayınevler için, önemli bir dönemeci ifade eder.

Darbe sonrasındaki baskıcı ortam, yeni açılan sol yayınevlerinin hem yaygın sol görüşleri sorgulamasını hem de darbe öncesinde yurt dışındaki sol hareketlere dair daha önce ihmal edilen örnek ve uygulamalara dair kitaplara dikkat kesilmeyi beraberinde getirir.⁶⁷ Sol düşüncenin ve yayıncılığın yaşadığı ikinci bir kırılma da 1989’da Berlin Duvarı’nın ve 1990 yılında SSCB’nin yıkılmasıdır. Bu önemli gelişmeler, tüm dünyada sol hareketlerin yön değiştirmesini getirdiği gibi, Türkiye’de de sol’un içerik namına farklı bir yayıncılığa evrilmesi sonucunu doğurmuştur. 1980’li yıllarda yükselişe geçen Kürt hareketi gibi 1990’lı yılların belirleyici temaları

⁶⁵ Erkan Ünal “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt VIII: Sol** ed Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, sf. 418-432.

iletişim sol ile ilgili ciltte yer alan tercümeler makalesi.

⁶⁶ Ebubekir Erdem ile 06/03/2016 tarihinde yapılan mülakat.

⁶⁷ "hümanist ekol benim suç ortağımdı [Ragıp Zarakolu ile Röportaj]", Mesele dergisi sayı: 12

kimlikler siyaseti etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde öne çıkan sol yayınevleri Belge Yayınları, İletişim Yayınları, Metis Yayınları, Evrensel Yayınları gibi 1980 sonrası kurulan sol yayınevleridir.

1980'li yılların sonundan 2000'lere kadar SODEP, ÖDP gibi sol kökenli isimler tarafından kurulan-desteklenen partilerin ortaya çıkması; DHKP-C ve PKK gibi örgütlerin silahlı eylemleri ile ciddi ses getirmeleri; Yeni Yüzlü ve Radikal gazetesi gibi gazetelerin sol kültüre dair eserlere yer vermesi bu alanın gelişimi ve dönüşümü açısından dikkate değer noktalar.

1985 yılında kurulan Türkiye Yayıncılar ve Dağıtımcılar birliği, bütün yayıncıları kapsayacak şekilde yola çıksa da sol yayıncıların yönetiminde ve işleyişinde etkin olduğu bir oluşum olarak varlığını sürdürmüştür. Yine 1982 yılında yapılmaya başlayan ve bugüne kadar devam eden TÜYAP kitap fuarı sol yayıncıların baskın olduğu bir fuar organizasyonu olmuştur. Fuar dahilinde yapılan konuşmalar, oturumlar ve fuarın uluslararası nitelik kazanması yurt dışındaki sol düşünürlerin sağladığı sosyal imkanlar vesilesi ile gerçekleşmiştir.

3.3.2. Yayın Alanları Arasında Tartışmalar

Sol ve Sağ düşünceye sahip kişiler arasında yaşanan tartışmalar, Cumhuriyet'in kurulmasından bugüne şiddeti değişen oranlarda devam etmiştir. Bu tartışmaların büyük çoğunluğu gazeteler düzeyinde gerçekleşse de kitaplar yoluyla tartışmalar yapılması veya gazetelerde süren tartışmaların kitaplara taşınması da yaygındır. Necip Fazıl'ın Babıali kitabı yoğunluklu olarak Babıali'de karşılaştığı isimlere dair eleştirilerini içerir. Tartışmalarda öne çıkan isimler arasında Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Uğur Mumcu, Bedii Faik, Ergun Göze gibi isimler vardır.

Matbuat alanının çözölmeye başladığı ve yeni yayın alanının ortaya çıkmaya başladığı 1980'lerden 2000'li yıllara kadar geçen uzun dönemde, yayıncılar arasında yaşanan çatışmalar çoğu zaman 1980 öncesindeki ideolojik kamplaşmalara referansla gerçekleşmiştir. Fakat 1990'lı yıllarda yayın birliklerinin etkinliklerini artırmaları, yayıncıların temsilciliği konusunda devlet ile ilişkiye geçmeye başlamaları, sol ve sağ yayıncılık alanları arasında çatışmaların da temel düzlemi olmuştur.

Bu iki yayın alanı ve temsil ettikleri dernekler arasındaki ilk belirgin tartışmalar Türkiye'nin yurt dışındaki fuarlarda temsiliyeti üzerinden gerçekleşmiştir. Türkiye adına, dünyanın en büyük kitap fuarı olan Uluslararası Frankfurt Kitap fuarında kurulacak standın organizasyonu Başbakanlık Tanıtım Fonu'nun katkısı ile 1997'de ilk kez olmak üzere yayın birliklerine verilmiştir. 1997-2005 yılları arasında 1 defa Basın Yayın Birliği, 2 defa TÜYAP, 3 defa da Türkiye Yayıncılar Birliği bu organizasyonu üstlenmiştir. 2005 yılında ise devlet tarafından 2006 yılı için farklı birliklerin ortak bir katılım göstermesi talebi ortaya konmuştur. 2006 yılında, 2008 yılı Frankfurt Kitap Fuarı için Türkiye'nin onur ülke seçilmesi ve aynı yıl Türkiye standının hangi birlik tarafından organize edileceği üzerine süren tartışma, birlikler arasında var olan ayrışmayı ortaya koymuştur.⁶⁸

2006 yılında Türkiye'nin standını Basın Yayın Birliği hazırlamış, Türkiye Yayıncılar Birliği üyeleri de bu duruma itiraz ederek Türkiye standında yer almayarak, fuar alanında YKY'nin desteklediği ve öncülük ettiği ikinci bir stand kurulmuştur.⁶⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığı, bu konuda gelen bir soru önergesi üzerine, bakanlığın fuar organizasyonunu iki birliğin beraber yapmasını önerdiğini fakat Türkiye Yayıncılar Birliği'nin bu teklifi kabul etmediğini, bu standı düzenleme hakkının kendilerinde olduğunu söyleyerek sürecin dışına ayrıldığını açıklamıştır.⁷⁰ TYB başkanı Çetin Tüzüner, gazetelere de benzer açıklamalarda bulunmuş, Basın Yayın Birliği'nin, Türkiye'deki yayıncıları temsil etmediğini, yayıncılık konusunda tecrübesi olmayan yanlı yayınevleri tarafından kurulduğunu ve TYB'nin Türk yayıncılığının tek temsilcisi olduğunu vurgulamıştır.⁷¹

⁶⁸ Bu durum bir soru önergesi ile TBMM'de de tartışılmıştır. Bkz. İzmir Milletvekili Hakkı Ülkü'nün 7/14464-21465 Esas No'lu soru önergesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 03/07/2006 tarihli cevabı.

⁶⁹ "Frankfurt Tartışması Bitmiyor" (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/-frankfurt--tartismasi-bitmiyor--pembenar-detay-kultursanat-975260>, 04 Mart 2016.

⁷⁰ Cem Erciyes "Frankfurt'ta iki Türkiye" Radikal Gazetesi 5 Ekim 2006, Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=200645>, 04 Mart 2016.

⁷¹ Cem Erciyes "Frankfurt'ta iki Türkiye"

2006 yılında Basın Yayın Birliği'nin fuara Türkiye standında katılmayı reddeden yayıncıların kitaplarını kendileri temin etmek suretiyle Türkiye'deki bütün yayıncıları kapsayacak şekilde temsil etmesi⁷² bir sonraki sene bu tartışmaların bertaraf olmasını ve yayıncıların kendi aralarında bir ulusal komite kurarak fuarı düzenlemesi sonucunu getirmiştir. 2007 yılında Türkiye Yayıncılar Birliği, Basın Yayın Birliği, Kültür Bakanlığı ve ilgili meslek kuruluşları ile beraber oluşturulan Ulusal Yayıncılık Komitesi, hem 2007 Frankfurt Kitap Fuarında Türkiye standını düzenlemiş hem de 2008 Frankfurt Kitap Fuarında onur ülkesi olan Türkiye'nin stand ve organizasyonunu yapmıştır. Bu organizasyona ayrıca İstanbul Ticaret Odası ve diğer birlikler de yoğun katkı sağlamıştır.

Yayıncılık alanının yeni teşekkül ettiği bir dönemde 2006-2008 yılları arasında yaşanan gerilim sonrasında sağlanan uzlaş, 2007-2013 arasında yayıncılık alanının alt alanları arasındaki ilişkiyi de belirleyici bir rol oynamıştır.

2009 yılında gerçekleştirilen 5. Türkiye Yayın Kongresi de aynı Ulusal Komite tarafından gerçekleştirilmiş ve yayıncılığın ortak sorunlarına ortak çözümler aranmıştır. Bugün Yayın Birlikleri ve Meslek Birlikleri halen ideolojik olarak ayrılmış durumda olsalar da, aralarında ciddi bir diyalog sürmektedir. Fakat 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olayları sonrasında Türkiye'de siyasal ortamın gerilimli bir sürece girmesi, yayın birliklerini de etkilemiş, birlikler yayıncılık içi aktiviteler kadar güncel siyasete dayalı açıklama ve eylemlerde de bulunmuşlardır.

3.4. Yeni bir yayıncı alana nasıl girer?

Bourdieu'nün vurguladığı gibi, alanlara yeni giren aktörler, alanın var olan düzenlerini sorgular ve değiştirmek için girişimlerde bulunur, aynı zamanda alanın doxalarına aşinalık kazanır ve zaman içinde alanın bir parçası olur.

Türkiye yayıncılık alanında, alan dışından alana girecek aktörlerin üç eğilimi görülmektedir; alanın yerleşik kabullerine dair başarılı yenilik girişimleri ve alanın yeni gelişen kısımlarına dair vurgu ve çalışmalardır. Alanın içinden gelerek yeni bir

⁷² Cem Erciyes "Frankfurt'ta iki Türkiye"

yayınevi kuran aktörler ise, var olan ilişkilerini, entellektüel birikimlerini, ekonomik sermayelerini kullanır ve alanın habituslarına uygun hamleler gerçekleştirirler. Yayıncılık alanının yeni ve başarılı aktörlerinin, alanın dönüşüm yaşadığı dönemlerde daha yoğunluklu olarak ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Örneğin, yukarıda vurguladığımız gibi yayıncılık alanı 2000 sonrasında yaşanan farklı gelişmeler vesilesi ile ciddi bir yapılaşma ve dönüşüm dönemi geçirmiştir. Bu dönemde öne çıkmaya başlayan çoksatar roman fenomeni, devletin belirlediği 100 temel eser listesi gibi yenilikler var olan yayınevleri tarafından değerlendirildiği gibi, bazı yeni yayınevleri tarafından temel strateji olarak kullanılmıştır. Örneğin 2002 yılında kurulan Bordo-Siyah yayınları, pek çok klasik eseri ucuz ve farklı bir dizayn ile satışı çıkardığında hem ilgi görmüş hem de tercümelerin niteliği konusunda pek çok eleştiri almıştır. Yayınevi 2000’li yılların başında yayın piyasasında ciddi bir etki yapmış fakat bunun aksine yaptıkları açıklamalara rağmen, çevirilerinin intihal olduğu yönünde ciddi eleştiriler almış ve etkinlikleri azalmıştır.⁷³

2006 yılında yayına başlayan Destek Yayınları da çok satar kitap yayınlamak stratejisi ile yola çıkmış, alanın teamüllerinin aksine hareket etmiş ve bu alanda başarılı olmuş bir yayınevidir. Yayınevinin kurucusu Yelda Cumalıoğlu bu süreci şöyle ifade etmektedir;

“Yayınevi açmayı düşündüğümde etrafımdaki hemen hemen bütün insanlar başaramayacağımı, en iyisi yakın yoldan geri dönmemi istediler. Türkiye’de kitap satmak zormuş, sektörde zaten dev yayın şirketleri varmış, bestseller olacak yeni yazar keşfetmek imkansızmış, mevcut olan ünlü yazarlar zaten kapılmışmış, kısa sürede batarmışım ve bunun gibi daha binlerce engel çıktı karşıma. Aslında yaptıkları bütün tespitler çok doğru. Söyledikleri şeylerde çok haklıydılar. Fakat sektörün bu hali benim için çok büyük bir avantajdı. Çünkü kendimi kanıtlama imkanımı bana bu imkansızlıklar sağlayacaktı. Destek Yayınevi’ni kurduktan birkaç ay sonra dikkat çekmeyi başarmıştım. Bugün satış listelerine bakarsanız en çok satan ilk on kitap içinde benim yayınevimin en az beş-altı kitabının yer aldığını görürsünüz.”⁷⁴

⁷³ Sibel Oral “İntihal Etme ne Olur” 21 Nisan 2011, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/intihal-etme-ne-olur> son erişim tarihi 28 Nisan 2016.

⁷⁴ Yelda Cumalıoğlu ile röportaj (roportör belirtilmemiş) <http://www.oncevatan.com.tr/magazin/yelda-cumalioglu-ile-roportaj-h42666.html> , yayın tarihi 8 Mart 2014, 28 Nisan 2016.

Benzer bir durum yakın dönemde ortaya çıkan e-kitap üzerinden de yaşanmıştır. Dünyada 2006 sonrasında yaygınlaşan⁷⁵ ve amazon.com'un kindle marka e-kitap okuyucusunu piyasaya sürmesi ile satış rakamları ciddi oranda artan e-kitaplar Türkiye'de 2010'lu yıllarda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. e-kitapların satışı halen düşük olsa da⁷⁶ e-kitabın geleceğine dair tartışmalar yaşanmıştır. Bu ortamda idefix.com ve kitapyurdu.com gibi internetten satış siteleri, kendi alt yapılarında yenileşme yaparak bu alanda satışlara başlamış fakat merkezi ilgilerini somut kitap satışından ayırmamışlardır. 2014 yılında faaliyete başlayan babel.com ise pek çok mecrada yaptığı reklamlar ve e-kitaba dair vurgusu ile dikkat çekmiş, hızlı bir yaygınlık kazanmıştır. Daha önce yayın tecrübesi bulunmayan Mehmet Ali Çalışkan ve Erhan Koraltan tarafından kurulan firma, satışa çıkardığı e-kitap okuyucu calibro ile bu alanda büyük dönüşümler yapmak niyetiyle yola çıkmıştır. Yayıncıların, mevcut kitaplarının yahut eski kitaplarının e-kitap versiyonlarını da satışa çıkarmaya çalışsa da yayınevleri bu konuda ciddi direnç göstermişler ve site, hedeflerini gerçekleştirememiştir. Halen babel.com da satışta olan her kitabın yanında “Bu kitabı e-kitap olarak okumak isterseniz, yayıncıya talebinizi iletebilmemiz için tıklayınız.” ibaresi bulunmaktadır. Her ne kadar site, yayıncılık alanında e-kitabın yaygınlaşması noktasında henüz dikkate değer bir başarı elde edemese de, firmanın ortaklarından Mehmet Ali Çalışkan yayıncılık alanının tartışmalı konularından biri olan e-kitap konusunda, sayılı uzmanlardan bir tanesi olarak popülerlik kazanmış ve pek çok yerde bu konuda konuşmalar yapmış, televizyon programlarına katılmıştır. Bu durum, sitenin ve aynı bünyede kurulan Papersense Yayınevinin, çok yaygın reklam kampanyası ile popüler olması sayesinde, yayınevine ve siteye bilinirlik kazandırmıştır. Örneğin Mehmet Ali Çalışkan, çok yeni bir yayınevinin sahibi olmasına ve yayıncılık namına acemi olmasına rağmen, reklamlar sayesinde kazandığı bilinirlik ve e-kitap konusundaki uzmanlığı sayesinde ciddi bir sosyal sermaye elde etmiş hatta Türkiye Basın Yayın Birliğinin yönetim kurulu üyesi olmuştur.

⁷⁵ Thompson 2012, sf. 310-320.

⁷⁶ 2014 yılında satılan kitapların sadece %1-2'si e kitap formatındadır. Bkz. Alpaslan Durmuş

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de Yayıncılık Dünyasını, Pierre Bourdieu’nün Alan kavramı ve Pratik kuramı etrafında incelemeye çalışmıştır. Bu amaçla tezimiz, Alan’ın tarihini ve kırılma noktalarını tespit etmek ile başlamış; ikinci bölümde bu tarihin önemli noktaları ve yaşadığı dönüşümlerin yanında 2000 sonrasında yaşanan gelişmelerin arka planı ortaya konulmuştur. Son bölümde ise yayın dünyasının 2000 sonrasında bir alan olarak nasıl ortaya çıktığı, alan’ın sermaye yapıları ve işleyişi ortaya konulmuştur.

Giriş bölümünde değindiğimiz gibi bu tez, bazı soru işaretlerinin izini sürerek tamamlanmıştır. Tezin merkezine aldığı sorular şunlardır: 1) Yayıncılık nedir? Nasıl tanımlanmıştır? Bugün nasıl tanımlanmaktadır? Yayıncılığın dönemler içinde tanımları nasıl değişmiştir? 2) Yayıncılığın Teknik Organizasyonel değişimi nasıldır? 3) Devletin Yayın faaliyetleri nasıl bir değişim göstermiştir? Devletin Yayıncılık üzerindeki etkisi nasıl değişmiştir? Bu değişimlerin yayıncılığın değişimine/dönüşümüne etkisi nedir? Devlet Yayınlarının dönüşümü nasıl olmuştur? 4) Yayıncılığın piyasalaşması nasıl olmuştur? Piyasalaşma yayıncılığı nasıl etkilemiştir?

Bu dört soru kümesinden ilk soru kümesine birinci bölümde, ikinci ve üçüncü kümeye ikinci bölümde, dördüncü soru kümesine ise son bölümde cevaplar verilmeye çalışılmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye’de yayıncılık, matbaanın ortaya çıkmasıyla eş zamanlı olarak devletin bazı kanunlar getirmesi ve matbaa makinelerinin etrafında bir dünya oluşturması sonrasında, bir yazarın yazdığı kitabı okura ulaştırmasını sağlayacak mekanizmaların tanzimi amacıyla ortaya çıkmıştır. Yayıncı, geçmişin sahhaf ve varrakı ile benzer bir işlevi görse de, uğraştığı iş kalemleri sahaf ve varrakdan farklı olmuş ve bu işler zaman içinde genişleyerek bir endüstri halini almıştır.

Yayıncılar, devlet, yazar, okur, kitapçı, dağıtımçı, yayın kuruluşları gibi pek çok kurum ve mekan ile temas halinde olmuş ve bu ilişkilerin bir bütünü olarak varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılın ortalarından neredeyse 21. yüzyılın başına kadar devam

eden bu sistemde yayıncı, matbaacı, hatta gazeteci, kitapçı, dağıtımçı... gibi yapılar bir arada yer almış, bir mekanı paylaşmış ve yayıncılık mekan ile doğrudan ilişkili bir yapı olarak hayatini sürdürmüştür.

2000'li yıllarda ise mekan ile yayının bağlantısının kopması, gelişen dijital dünya, internet siteleri, yayın birlikleri gibi yeniliklerin ortaya çıkmasının yanında kitap piyasasının büyük bir hızla büyümesi, mekan ve diğer sektörler ile bağlantısı zayıf, kendine has işleyiş biçimine sahip Yayıncılık Alanını doğurmuştur. Bu alanın doğuşunda, teknik ve organizasyonel değişiklikler, yani matbaa makinelerinin dönüşümü, devletin yayıncılara karşı tavrının değişmesi, zincir kitapçıların açılması, kitap eklerinin ortaya çıkması gibi pek çok gelişme doğrudan etkilidir.

Bütün bu etkiler, trend oluşturan mekanizmaları yani bu alanın habitusunu meydana getirmiştir. Alanın sermaye yapısı ise, ekonomik, sosyal, insani, sembolik ve entellektüel sermaye olarak kendini göstermiş, bu sermaye türlerinde, dünyadaki örneklerinden farklı olarak, yayınevlerinin çoğunlukla sermaye transferi yoluyla birikimlerini geliştirdikleri, Türkiye'de Yayıncılığın öne çıkan noktalarından biri olarak tespit edilmiştir.

Bourdieu'nün ilişkisel sosyoloji anlayışı, birbiri ile ilişkili pek çok yapı ve öznenin bir arada hareket ettiği Alanlar üzerine temellenir. Alanların incelenmesi, üzerine bina edildiği geniş ilişki ağları nedeniyle, her bir ilişkili nokta üzerinde sağlanan literatür birikimi ile de doğru orantılıdır. Bourdieu alanlara dair çalışmalarında istatistik verilerini yoğun bir şekilde kullanmış ve kapsamlı anketler ile kendi oluşturduğu verileri de araştırmaya dahil etmiştir. Türkiye'de yayıncılık alanı açısından özellikle bu alanın tarihi açısından, istatistiksel veriler oldukça azdır. Yayıncılığın tarihi açısından ise, pek çok yayınevinin ismi, yayınladığı kitaplar, yayın sayıları, baskı adetleri... gibi bilgilere ulaşmak bugün için mümkün değildir veya oldukça büyük emek gerektirmektedir. Bu durum, yayıncılığın geldiği geçmiş ile bugün bulunduğu durumu karşılaştırmayı zorlaştırmasının yanında, yayıncılığın bugününe ve tarihine dair etraflı bir çerçeveye sahip olmayı da zorlaştırmaktadır. Bir alanı tespit etmek, sınırlarını ve işleyişini belirlemek konusunda zorluklar çıkarmaktadır. Örneğin Türkiye'de yayın yapan yayınevlerinin, piyasadaki mevcut kitap sayısı, isimleri gibi bilgilere ulaşmak için dahi ciddi bir emek gerekmektedir. Bu durum, yayıncılık üzerine

çalışmayı zorlaştırmakla beraber, araştırmacılar için de incelenmeyi bekleyen pek çok başlığa kapı aralamaktadır.

Bu çalışma esnasında, Amerika-İngiltere yayın ortamını inceleyen John B. Thompson'ın eserlerinden ilham alınarak, Türkiye'de yayın alanının çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda ortaya konulan yayıncılık alanı'nın Türkiye yayın alanına kısmi uyuşumu görülse de, literatürün eksiklikleri nedeniyle, tezin içinde bazı noktalar daha kolay ele alınırken, bazı noktaların aydınlatılmasında güçlükler yaşanmıştır. Örneğin Türkiye'de dağıtımcılığın seyri veya Türkiye'nin en uzun süre devam eden kitap fuarları TÜYAP kitap fuarı veya TDV İslami Yayınlar fuarı konusunda ciddi bir arşiv eksikliği mevcuttur. Bu alanda bilgi edinmek için çalışmamız esnasında, gazete, dergi ve katalog taramaları yapılsa da elde ettiğimiz bilgiler geliştirilmeye muhtaçtır.

Sonuç itibariyle tezimiz, bugüne değin yayıncılık üzerine üretilen literatürü üzerine inşa edilmiş ve bu nedenle literatürün imkanları kullanıldığı gibi eksiklikleri, tezin içerisine yansımıştır. Umudumuz tezimizin, literatürün eksikliklerinin farklı araştırmacılar eliyle tamamlanıp, Türkiye'de yayıncılığın tarihini ve bugününü aydınlatmaya yönelik mütevazı bir adım olarak kabul görmesidir.

KAYNAKÇA

Taha Toros Arşivi

Arşivden Kullanılan Belgelerin Numaraları verilmiş, eğer yayının yazarı, tarihi ve yayın mecrası belli ise belirtilmiş, belli değil ise boş bırakılmıştır.

- 001500093006: "Babıali Ölüyor" **Cumhuriyet Dergi**, Sayı 387, 22 Ağustos 1993
- 001504757006: "İş Bankası Kültür Yayınları ve Ümit Yaşar Oğuzcan: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Değişmelidir" **Cumhuriyet Gazetesi**,
- 001505229006: "Kalıcı ve Kılavuz bir dergi", **Cumhuriyet Kitap**, 20 Ocak 1998
- 001509371006: "Devlet Yayıncılık Yapmasın" (konuşan: Nail Güreli) **Milliyet Gazetesi**, 7 Kasım 1993
- 001509484006:
- 001509609006: "Gerçek Yayınevi: Fethi Naci Konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Temmuz 1972
- 001509610006: "Cem Yayınevi: Oğuz Akkan Konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Mart 1972
- 001509611006: "Necdet Sander Konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1972
- 001509612006: "Hayati Asilyazıcı konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi**,
- 001509613006: "Menteş Yayınevi: Ertuğrul Zekai Ökte ne diyor?" **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Haziran 1972

- 001509614006: "Yeni Şark Maarif Kütüphanesi Sahibi Hüseyin Tutya anlatıyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Haziran 1972
- 001509615006: "Altın Kitaplar Yayınevi, Orhan Ul Konuşuyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Mayıs 1972
- 001509617006: "Minnetoğlu Konuşuyor", **Cumhuriyet Gazetesi**,
- 001509620006: "Nebioğlu Yayınevi, Osman Nebioğlu Konuşuyor, Yayıncı ile Okuyucu arasındaki bağ kopuk" **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 1972
- 001509621006: "İnkılap ve Aka yayınevi, Nazar Fikri ve Aka Eren konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mart 1972
- 001509622006: "Şevket Rado Konuşuyor" **Cumhuriyet Gazetesi** 06 Nisan 1972,
- 001511060006: "Tüyap Kitap Fuarı 20 Yaşında: Tepebaşında Son randevu" **Hürriyet Gazetesi** Cumartesi eki, 3 Kasım 2001
- 001511097006: **Cumhuriyet Kitap**, Sayı 455, 5 Kasım 1998
- 001582534010: Oktay Akbal, "O Kitapların Suçu Nedir?" **Cumhuriyet Gazetesi** 19 Eylül 1984
- 001582569010: Bedri Gencer "Kitap Dergiciliğimiz", **Cumhuriyet Kitap** Sayı 178
- 001583474010: Adnan Binyazar, **Cumhuriyet Kitap**, sayı 513, sf 7-9
- 001605125015:

KATALOGLAR- KONFERANS VE SEMPOZYUM KİTAPLARI

- Aslaner, Serhat (haz) **Notlar 25: Yayınevleri ve Yayıncılık Üzerine Sohbetler**, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, 2012
- Durmuş, Alpaslan **Türkiye’de Yayıncılık**, 24 Kasım 2015’te 32 nolu İTO Basım Yayın Meslek Komitesince düzenlenmiş zümre toplantısı için hazırlanan sunum.
- Kalabalık, Aydoğan (haz.) **Babiali Yayıncılığı ve İslami Neşriyat**, İstanbul, DUBAM (Dünya Bülteni Araştırma Masası), 2012
- Eroğlu, Emine **19 Ocak 2009 Tarihinde Bilim ve Sanat Vakfında Timaş Yayınları adına yaptığı konuşma**
- Özgüç, İzzet (yay. haz.) **1. Kitap sempozyumu** Ankara, Kültür ve Tuzirm Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1987
- Öztürk, Osman; Topaloğlu, Bekir **Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975
- Büyük Katalog Satıştaki Kitaplar**, İstanbul, Türdav Yayınları, 1991
- Çocuk Yayınları Sempozyumu “Bildiriler” 11-13 Haziran 1981** Ankara, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1981
- Milli Kültür: Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT, 1983
- 1. Milli Kitap Fuarı (16-25 Ekim 1987) İstanbul**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 1987

3. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı,
Kültür Bakanlığı Yayınlar Daire Başkanlığı, Ankara
1992

IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları
(16-19 Aralık 1998), Ankara, Milli Kütüphane
Başkanlığı 1998

5. Ulusal Yayın Kongresi, İstanbul, Basın Yayın
Birliği ve Türkiye Yayıncılar Birliği Ortak Yayını,
2011

Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs),
Ankara, T.C. Maarif Vekaleti, 1939

KİTAPLAR

Akçura, Gökhan	Cumhuriyet Döneminde Türkiye Matbaacılık Tarihi, İstanbul, YKY, 2012
Alpay, Meral	Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması, İstanbul, 1976
Başpehlivan, Hasan	Kitap Kokulu Yıllar, İstanbul, Beyan Yayınları, 2013
Baysal, Jale	Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türkleri'nin Bastıkları Kitaplar (1729-1875) (2. baskı) İstanbul, Hiperlink Yayınevi, 2010
Bourdieu, Pierre	Language & Symbolic Power, ed. John B. Thompson, Cambridge, Polity Press, 1991
Bourdieu, Pierre	Distinction, New York, Routledge, 2012

- Bourdieu, Pierre, Wacquant Loic **Düşünümsel bir Antropoloji için Cevaplar,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- Belge, Murat **12 Yıl sonra 12 Eylül,** Birikim Yayınları, İstanbul, 1992
- Çandar, Tüba **Murat Belge: Bir hayat İstanbul,** Doğan Kitap, 2007
- Ceyhun, Demirtaş **Can Çekişen Kitap,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1985
- Çakır, Osman **Hatıralar yahut bir Vatan Kurtarma Hikayesi: Nevzat Kösoğlu ile Söyleşiler,** İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010
- Doğan, Erdal **Edebiyatımızda Dergiler,** İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997
- Dündar, Burcu **Kitap nesnesi: Nesne Olarak Kitap,** İstanbul, Akın Nalça Kitaplığı, 2012
- Duran, Oktay **Basım ve Ambalaj Sanayii,** İstanbul, Cem Ofset 2002
- Ege, Süleyman **Kitabın Ateşle Dansı,** Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1997
- Eliot, Simon; Rose, Jonathan (ed) **A Companion to the History of the Book,** Oxford, Blackwell Publishing, 2007
- Erçin, Kamil; Zorlutuna, Hayri **Matbaacılık Bilgieri II: Tipografi Usulü ile baskı işleri,** İstanbul, Maarif Matbaası, 1945
- Erünsal, İsmail **Osmanlılarda Sahafılık ve Sahafılar,** İstanbul, Timaş, 2013
- Evliyagil, Şevket **Basım Sanayiinin Temel Kavramları,** Ankara, Ajanstürk Matbaacılık, 1985

Finkelsten, David; McCleery, Alistair	Introduction to Book History , New York, London, Routledge, 2005
Gerçek, Selim Nüzhet	Türk gazeteciliği , İstanbul, Devlet Matbaası, 1931
Gerçek, Selim Nüzhet	Türk Taş Basmacılığı , İstanbul, Devlet Matbaası, 1939
Gürbilek, Nurdan	Vitrinde Yaşamak , İstanbul, Metis Yayınları, 1991
Gürcan, Halil İbrahim	Kitap Yayıncılığı , Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1997
Gürel, Nail	Dünden Bugüne Babıali , İstanbul, Heyamola yayınları, 2009
Habora, Bülent	Başmuship Sokağı Anıları , İstanbul, YEM yayınları, 2004
Hall, Frania	Dijital Yayıncılık: Dijital Kitap ve Dergi Sektörü İçin Bir Başlangıç , İstanbul, Profil Yayınları, 2014
Hızlan, Doğan	Cağaloğlu: Hayatın ve Mesleğin Birleştiği Yer, İstanbul , Heyamola Yayınları, 2009
Işık, Vahdettin; Köroğlu, Ahmet; Sezgin, Yusuf Enes (ed.)	1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme , Nobel Yayınları, İstanbul 2016
İskit, Server	Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları , İstanbul, Devlet Matbaası, 1943
İskit, Server	Türkiye’de Matbuat Rejimleri , İstanbul, Devlet Matbaası, 1939

İskit, Server,	Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış , İstanbul, Devlet Matbaası, 1939
İşli, Emin Nedret	Kitaphaneden Yaynevine Babıali , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004
Kabacalı, Alpay	Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın , İstanbul, Literatür Yayınları, 2000
Kara, İsmail	Sözü Dilde Hayali Gözde , İstanbul, Dergah Yayınları, 2005
Kara, İsmail (haz)	Ezel Erverdi Kitabı: Bir Yayın Dünyası, Bir fikir Mücadelesi , İstanbul, Dergah Yayınları, 2006
Karaca, Emin	Vaay kitabın başına gelenler , İstanbul, Belge Yayınları, 2012
Kayalı, Kurtuluş	Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri , İstanbul, İletişim Yayınları, 2009
Kazdal, İsmail	Serencam , İstanbul, Pınar Yayınları, 2000
Kocabaşoğlu, Uygur	Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını , İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010
Koloğlu, Orhan	Bir Zamanlar Bâb-ı Âli , İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998
Koloğlu, Orhan	Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi , İstanbul, Phoenix Yayınları, 2006
Kut, Turgut; Türe, Fatma	Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar , İstanbul, YKY, 1996,
Miller, Laura	Reluctant Capitalists: Bookselling and the Culture of Consumption , Chicago, University of Chicago Press, 2006

Mitchell, Timothy	Mısırın Sömürgeleştirilmesi , İstanbul, İletişim Yayınları, 2009
Ocak, Başak	Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracan , İstanbul, Müteferrika Yayıncılık, 2003
Okar, Acar; İyioldu, Ahmet...vd	60'lılardan Vatan Kurtarma Hikayeleri , Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014
Pedersen, Johannes	İslam Dünyasında Kitabın Tarihi çev. Macit Karagözoğlu, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012
Sarısayın, Ayşe	Erdal Öz: Unutulmaz Bir Atlı , Can Yayınları, İstanbul, 2009
Sayar, Ahmed Güner	Sahhaf Raif Yelkenci , İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2012
Silverstein, Brian	Islam and Modernity in Turkey , New York, Palgrave Macmillan, 2009
Simon Eliot, Jonathan Rose	A Companion to the History of the Book , New York, Blackwell, 2007
Şimşek, Ali	Yeni Orta Sınıf: Sinik Stratejiler , İstanbul, Agora yayınları, 2014
Sökmen, Cem	Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul, Kahvehaneleri , İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012
Sütçü, Cem Akyazı Erhan	Yayıncılığın Değişen Yüzü , İstanbul, Der Yayınları, 2005
Swartz, David	Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi , İstanbul, İletişim Yayınları, 2011

Tavus, Yusuf	Basın Rehberi , Ankara, Başnur Matbaası, 1969
Thompson, John B.	Books in the Digital Age , Polity Press, Cambridge, Polity Pres, 2005
Thompson, John B.	Medya ve Modernite: Medyanın Sosyal Teorisi Çev. Serdar Öztürk, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008
Thompson, John B.	Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century (2. Baskı) , Cambridge, Polity Press, 2012
Thompson, John B.	İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı çev. İdil Çetin, Ankara, Dipnot Yayınları, 2013
Tokgöz, Ahmet İhsan	Matbuat Hatıralarım , İstanbul, İş bankası kültür yayınları, 2012
Uğur, Veli	1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman , İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013
Vural, Ahmet	Adım Adım Yayıncılık , İstanbul, Elit Kültür Yayınları, 2011
Yavuz, Hakan	Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti , İstanbul, Kitap Yayınevi 2008
[Yazıksız] Necip Asım	Kitap , İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2011
Yücesoy, Eda Ünlü	İstanbul,’da Medya, Coğrafi Dağılım ve Üretim, İstanbul , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011
Yıldız, Abdullah (ed),	Geçmişten Geleceğe Ko(nu)şanlar , İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, 2011

Zaim, Sabahattin **Bir Ömrün Hikayesi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 2008

Zürcher, Erik Jan **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim yayınları, 2002

Aydınlar Dilekçesi Davası, İstanbul, Adam Yayınları, 1986

Basın 80-84, İstanbul, Çağdaş Gazeteceiler Derneği, 1984

Kitapçılıkta 50 Yıl: Celal Güner ve Gençlik Kitabevinin 50 yılı, İstanbul, Gençlik Kitabevi, 1996

Remzi Bengi'ye Saygı: 50 yıllık kültür emeği, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1979

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Afyoncu, Erhan "İbrahim Müteferrika" **DİA**, Cilt XXI, İstanbul, 2000, Sf. 324-327

Akbayır, Nuri "Osmanlı Yayıncılığı" **TCTA**, Cilt X, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, Sf 1679-1696

Albayrak, Nurettin "Çığıracan, İbrahim Hilmi" **DİA**, Cilt VIII, İstanbul, 1993, Sf. 299-300

Ayyıldız, Erol "Matbuat", **DİA**, Cilt XXVIII 28, İstanbul, 2003, Sf. 119-121

Bektaş, Ekrem	"Bugün" DİA , Cilt VI, İstanbul, 1992, Sf. 360-361
Beydilli, Kemal	"Matbaa (Giriş, Osmanlı Devleti)", DİA , Cilt XXVII, İstanbul, 2003, Sf. 105-110
Birinci, Ali	"İskit, Server Rıfat", DİA , Cilt XXII, İstanbul, 2000, Sf. 584-585
Ebüzziya, Ziyad	"Ahmed İhsan Tokgöz", DİA , Cilt II, İstanbul, 1989, Sf. 94-95
Eroğlu, Ebubekir	"Diriliş", DİA , Cilt: IX, İstanbul, 1994, Sf. 371-372
İhsanoğlu, Ekmeleddin	"Cem'iyyet-i İlmiyye-i Osmaniyye", DİA , Cilt XII, İstanbul, 1993, Sf 333-334
Kabacalı, Alpay	"1980 Sonrası Yayıncılık" CDTAYB , Cilt 15, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, Sf. 1462-4966
Kahraman, Alim	"Matbuat (Türk Edebiyatı)", DİA , Cilt XXVIII, İstanbul, 2003, Sf. 121-125
Kahraman, Alim	"Taş Basmacı", DİA , Cilt XL, İstanbul, 2011, Sf. 144-145
Kaynardağ, Arslan	"Yayın dünyası: Türkiye’de yayıncılığın Gelişmesi ve Sorunları " CDTA , Cilt X, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987, Sf. 2823-2836
Kurtuluş, Rıza	"Matbaa (İran)", DİA , Cilt XXVIII, İstanbul 2003, Sf. 110-111
Kut, Turgut	"Dârüttibâa", DİA , Cilt IX, İstanbul 1994, Sf. 10-11
Kut, Turgut	"Matbaa (Matbaa Hurufatı)", DİA , Cilt XXVIII, İstanbul 2003, Sf. 111-113
Kut, Turgut	"Matbaalar" DBİA , Cilt V, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, sf 309

- Kut, Turgut "Matbaa-i Ebüzziyâ", **DİA**, Cilt XXVIII, İstanbul, 2003, Sf. 114-115
- Okay, Orhan "Ahmed Midhat Efendi" **DİA**, Cilt II, İstanbul, 1989, Sf 100-103
- Okay, Orhan "Büyük Doğu", **DİA**, Cilt VI, İstanbul, 1992, Sf. 513-514
- Oman, G. "Matba'a- 1. In the Arab World" **Encyclopedia of Islam 2**, Cilt VI, sf 794-799
- Sökmen, Müge Gürsoy "Türkiye'de Yayıncılık Ortamı" **CDTAYB**, Cilt XV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, Sf. 1466-1468
- Şukran Somer "Basın ve yayın ve gazetecilik işkolları" **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** Cilt I, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996, sf 125-129
- Yazıcı, Tahsin "Matbuat (Fars Edebiyatı)" **DİA**, Cilt XXVIII, İstanbul, 2003, Sf. 125-127

MAKALELER, KİTAP BÖLÜMLERİ, TEZLER

- Argın, Şükrü "Bir Sosyalist Düşünce Platformu: Birikim", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce** Cilt VIII: Sol, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007 sf. 967-989
- Akkaya, Mehmet Ali "Türk Kitap basmacılığı tarihçesi ve beşikdevri" **Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi**, yıl 1, sayı 1, 2008, sf 55-75

- Alkan, Mehmet; Bora, Tanıl; Koraltürk, Murat "Mete Tunçay'la söyleşi", **Mete Tunçay'a Armağan** ed. Alkan, Mehmet; Bora, Tanıl; Koraltürk, Murat, İstanbul, İletişim yayınları, 2007, sf. 31-72
- Atılğan, Doğan "Türkiye'de Yayın Hayatı", **50. Kuruluş Yılında Milli Kütüphaneye Armağan**, Ankara, Milli Kütüphane Başkanlığı, 1999, 149–157
- Ay, Mehtap **Gelişim Süreci Açısından Türk Kitap yayıncılığı ve Kültür Politikamızdaki Yeri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009
- Aydeniz, Hediyeullah **1975-1980 Dönemi Sosyo-Kültürel Ortamında Birikim Dergisinin Yeri ve Önemi** İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005
- Aydın, Hakan "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniyye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar" **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 27 (2010), sf. 553-569
- Banham, Rob "The Industrialization of the Book 1800–1970" **A Companion to the History of the Book** (ed) Eliot, Simon; Rose, Jonathan, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf. 273-290
- Bilgener, Dinçer **1980 sonrası Türk Medyasının Sermaye Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011

- Bora, Tanıl (söyleşen) “Asaf Savaş Akat’la söyleşi: ‘Toplum ve Bilim’in ilk sayısı yayımlandığında...”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 100, Bahar 2004, s.16-20
- Boyraz, Cemil **Book publishing in Turkey: Problems and Prospects in the Context of Industrialization**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006
- Brockett, Gavin D. **Betwixt and Between: Turkish Print Culture and Emergence of a National Identity 1945-1954**, Chicago Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chicago, 2003
- Bulut, Yücel "İslâmcılık, tercüme faaliyetleri ve yerlilik" **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt VI: İslamcılık** ed. Aktay, Yasin; Gültekingil, Murat; Bora, Tanıl, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, sf. 903-926
- Büyüker, Kamil "Mecmua'dan Dergi'ye Sırat-ı Mustakim'den Diyanet'e Süreli İslamcı Yayıncılığa dair notlar" **Diyanet Aylık Dergi**, sayı 300 (aralık 2015) sf 18-23
- Candan, Buket **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Yayıncılık ve Kütüphanecilik Etkileşimi**, Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006
- Ceylan, Ayhan "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukukî Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı 1, 2006 (bahar), 139-155
- Çobanlı-Erdönmez, Işıl "Günümüz kitap yayıncılığı ve yayıncılık politikalarının dönüşümü" **Dijital İletişim Etkisi**

- Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı**,
ed. Can Bilgili, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2014
- Çobanlı-Erdönmez, Işıl "Türkiye’de Yayıncılık Politikalarının Dönüşümü
Üzerine Bir Örnek: E Yayıncılık" **AJIT-e: Online
Academic Journal of Information Technology**
2014 Fall/Güz – Cilt/Vol: 5 - Sayı/Num: 17
- Değirmenci, Tülün "Bir kitabı kaç kişi okur?: Osmanlı'da okurlar ve
okuma biçimleri üzerine bazı gözlemler" **Tarih ve
Toplum Yeni Yaklaşımlar** Sayı 13, Güz 2011, sf 7-
43
- Depe, Deniz "Türkiye’nin İlk ve Tek Yazarlar Kooperatifi
YAZKO ve Yazko Edebiyat Dergisi", **Türklük
Bilimi Araştırmaları**, S.36, s. 83-108.
- Derman, M. Uğur "Yazı San’atının Eski Matbaacılığımıza Akisleri",
**Türk Kütüphaneciler Derneği. Basım ve
Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı. 10-
11 Aralık 1979**, Ankara, Bildiriler, Ankara 1980, s.
97-113
- Erdem, Erdal **Şiir Sanatı, Yazko Edebiyat ve Yordam
Dergilerinin Sistematiik Analizi**, Yüzüncü Yıl
üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010
- Erdoğanaras Fatma, Ersoy "1985 sonrası İstanbul Basım ve Yayın Sektöründe
Melih mekansal yeniden yapılanma" **İTÜ dergisi/a
mimarlık, planlama, tasarım** Cilt:4, Sayı:1, 15-25,
Mart 2005
- Erdoğanaras, Fatma "Basım ve Yayın Sektöründe Yeni Teknolojilere
Dayalı Yeniden Yapılanma Süreci: İstanbul Örneği"

- Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, No 1, 2004, 29-36,
- Erken, Mehmet "Bir Yayıncılık Membaı Olarak Düşünce Dergisi”
1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin, Nobel Yayınları, İstanbul 2016, sf. 401-419
- Finkelstein, David "The Globalization of the Book 1800–1970" **A Companion to the History of the Book**, ed. Eliot, Simon; Rose, Jonathan, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf 329-340
- Gencosmanoğlu, Alperen "Hilal Dergisi ve Hilal Yayınları: Yerli bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri" **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme**, ed. Işık, Vahdettin; Köroğlu, Ahmet; Sezgin, Yusuf Enes, Nobel Yayınları, İstanbul 2016, sf. 293-317
- Green, Nile "Journeymen, Middlemen: Travel, Transculture, And Technology In The Origins Of Muslim Printing" **International Journal of Middle East Studies**, 41 (2009), sf. 203–224
- Kara, İlkay **Türkiye’de 1970’li Yıllarda Radikal Medya**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstiütüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008
- Kara, İsmail "Cumhuriyet Türkiye’si’nde Dinî Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not" **Toplum ve Bilim** 29-30 Bahar-Yaz 1985, sf 153-177
- Kavas, Şemsettin **Türkiye’de Resmi Yayıncılık (Kültür ve Turizm Bakanlığı- Milli Eğitim Bakanlığı – Atatürk Dil ve**

- Tarih Yüksek Kurumu- Diyanet İşleri Başkanlığı**
Yayın Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)
T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve
yayımlar genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık
tezi, Ankara 2010
- Kaya, Asuman **Matbaa Teknolojisinde Dizgi Sistemleri**
Kronolojisinin Teknik Olarak İncelenmesi, Gazi
Üniversitesi Fen bilimleri enstitüsü Yayınlanmamış
Yüksek Lisasn Tezi, Ankara, 2000
- Koç, Yakup **Cumhuriyetten günümüze çeviri faaliyetleri ve**
TEDA projesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kütüphaneler ve Yayımlar genel Müdürlüğü
Yayınlanmamış Uzmanlık tezi, Ankara 2010
- Kuran-Burcoglu, Nedret "Osman Zeki Bey and His Printing Office the
Matbaa-i Osmaniye” **History of Printing and**
Publishing in the Languages and Countries of the
Middle East, Philip Sadgrove (ed.), Journal of
Semitic Studies. Supplement 15 (2004), sf. 35-57
- Messick, Brinkley "On the Question of Lithography", **The History of**
the Book in the Middle East ed. Geoffrey Roper,
Farnham, Ashgate, 2013, sf. 299-317
- Neumann, Christoph K. "Üç tarz-ı Mütalaa: Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda
kitap yazmak ve okumak" **Tarih ve Toplum Yeni**
Yaklaşımlar, Sayı 1, Bahar 2005 sf 51- 76
- Oktay, Selçuk **12 eylül Sonrası Solun Teorik Kurgusu içinde Yeni**
Gündem Dergisinin Yeri, Yıldız Teknik Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009

- Öcal, Devran Koray **Development and transformation of the Islamic Publishing: The cases of Nesil and Timaş**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013
- Öğüt, Kübra Ata **Matbaa Teknolojisinde Dizgi Sistemleri Kronolojisinin Teknik Olarak İncelenmesi**, Gazi Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000
- Özkan, Halit “Takdim”, Johannes Pedersen, **İslam Dünyasında Kitabın Tarihi (trc.Mustafa Macit Karagözoğlu)**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012, sf 5-9
- Subaşı, Necdet "1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül, Tefekkür" **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt VI: İslamcılık** ed. Aktay, Yasin; Gültekingil, Murat; Bora, Tanıl, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, sf. 217-235
- Sülün, Ebru Nalan "Türkiye’de Popüler Kültür ve Medyada Sanat: Milliyet Sanat Örneği", **Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sanat Yazıları 18, Bahar 2009, syf: 93-113.
- Thompson, John B. “Editor’s Introduction”, Pierre Bourdieu Language & Symbolic Power, ed. John B. Thompson, Cambridge, Polity Press, 1991, sf. 1-32
- Tüfekçioğlu, Hayati **Sosyolojik Açıdan Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993

Türesay, Özgür	"Bir Osmanlı Matbaacısının Sergüzeşti: Ebuzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebübbzziya'sı" Toplumsal Tarih , Ağustos 2014 (128. sayı) sf 36-43
Türesay, Özgür	"Ebuzziya Tevfik ve Mecmua-i Ebübbzziya (1880-1912) Müteferrika Kış 2000, Sayı 18, sf 87-140
Ünal, Erkan	"Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt VIII: Sol ed. Bora, Tanıl; Gültekinil, Murat, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, sf. 418-432
Wirtén, Eva Hemmungs	"The Global Market 1970–2000: Producers" A Companion to the History of the Book (ed) Eliot, Simon; Rose, Jonathan, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, sf 395- 406
[Yalman], Ahmed Emin	The Development of Modern Turkey as Measured by its Press , Columbia Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora tezi, Columbia, 2014
Yılmaz, Mustafa	"Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar 1923-1945-1" Kebikeç sayı 6, 1998, sf 53-80
Yılmaz, Mustafa	"İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar (1945-1949), Kök Araştırmalar , c.II, Sayı:2, Güz 2000.
Yılmaz, Mustafa; Doğaner, Yasemin	"Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar" Kebikeç , s. 22, Ankara, 2006.

- Yılmaz, Mustafa; Doğaner, Yasemin “1961-1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", **Atatürk Yolu**, Mayıs-Kasım 2006, Yıl:19, s. 247-299.
- Yüce, Evren **Türkiye’de 1960-1980 Arası Sol Siyasal Hareketler ve Entellektüel Kökenleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

İNTERNET, GAZETE VE DERGİ KAYNAKLARI

- Ahmet Selim "Kitap Okumak" **Zaman Gazetesi**, 15 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/yazarlar/ahmet-selim/kitap-okumak_310766.html, 12 Mart 2016
- Akınhay, Osman; Günçikan, Berat (söyleşen) [Ragıp Zarakolu ile Röportaj] "hümanist ekol benim suç ortağımdı", **Mesele Dergisi**, sayı: 12
- Andaç, Feridun (söyleşen) "Erdal Öz ile söyleşi" **Cumhuriyet Gazetesi Kitap eki**, 5 Şubat 1988
- Aygün, Cengiz (söyleşen) "Mehmet Kamil Berse ile Babıali üzerine", **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 23, sf 63-68
- Baki, Gülizar "Yayınevleri İdeolojinin Duvarlarını Yıktı" **Zaman gazetesi**, 6 Ocak 2012 (Çevrimiçi) / <http://www.zaman.com.tr/pazar/yayinevleri-ideolojinin-duvarini-yikti/2037057.html>
- Belge, Mısra "kitap okumaktan kitap okuyamaz hale geldik" **Evrensel Gazetesi**, 30 Eylül 2014 (Çevrimiçi) <http://www.evrensel.net/haber/92933/kitap->

- okumaktan-kitap-okuyamaz-hale-geldik, 30 Nisan 2016
- Delibaş, Şükrü "İKM okuyucu bekliyor" **Yenişafak Gazetesi**, 13 ekim 2000
- Dönmez, İrem (söyleşen) "Can öz'le yayınevinin değişimi ve erdal öz üzerine konuştuk" **Habertürk Gazetesi**, 28 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/916520-babam-aferin-derdi>, 25 Nisan 2016
- Erciyes, Cem "Dipten Gelen Dalga", **Radikal Gazetesi**, 29 Nisan 2015 (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cem-erciyes/dipten-gelen-dalga-134578>, 15 Şubat 2016
- Erciyes, Cem "Frankfurt'ta iki Türkiye" **Radikal Gazetesi** 05 Ekim 2006, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=200645>, 04 Mart 2016
- Erdem, Ebubekir "Yayıncılık En büyük Darbeyi 1980 darbesinde yedi" **Dunyabizim.com**, 18 Ocak 2015, (Çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/ebubekir-erdem/19256/yayincilik-en-buyuk-darbeyi-80-ihtilalinde-yedi>, 06 Mayıs 2016
- Ergün, Furkan "Editör Ne iş Yapar", **Kitap Zamanı**, Sayı 28, (çevrimiçi) http://kitapzamani.zaman.com.tr/kapak/editor-ne-is-yapar_545650, 30 Nisan 2016

- Eryılmaz, Tuğrul "12 Eylül'e Karşı entellektüel bir mecrâ" [Murat Belge, Ömer Laçiner ve Ahmet İnel ile Söyleşi] **Radikal Gazetesi** 17 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1008488>, 08 Haziran 2014
- Gözay, Sevim (söyleşen) "Çok Satanların Anatomisi 1: Doğan Kitap", **Artfulliving.com**, 22 Ocak 2016 (Çevrimiçi), <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-1-dogan-kitap-i-4919>, 18 Mart 2016
- Gözay, Sevim (söyleşen) "Çok Satanların Anatomisi 2: Can Yayınları", **Artfulliving.com**, 08 Şubat 2016 (Çevrimiçi), <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-2-can-yayinlari-i-5096>, 18 Mart 2016
- Gözay, Sevim (söyleşen) "Çok Satanların Anatomisi 3: Remzi Kitabevi", **Artfulliving.com**, 04 Mart 2016 (Çevrimiçi), <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-3-remzi-kitabevi-i-5363> 18 Mart 2016
- Gözay, Sevim (söyleşen) "Çok Satanların Anatomisi 4: Altın Kitaplar", **Artfulliving.com**, 11 Nisan 2016 (Çevrimiçi), <http://www.artfulliving.com.tr/edebiyat/cok-satanlarin-anatomisi-4-altin-kitaplar-i-5821> 20 Nisan 2016
- Halis, Müjgan "Benim '68'im mazbut ve cinsiyetsizdi" **Sabah Gazetesi**, 5 Temmuz 2009 (Çevrimiçi) http://www.sabah.com.tr/pazar/2009/07/05/julide_aral_6_8_im_mazbut_ve_cinsiyetsizdi, 25 Ağustos 2015

- İğrek, Musa "Cağaloğlu eski günlerine dönüyor." **Zaman Gazetesi**, 2 Haziran 2008.
- İşli, Emin Nedret "Babı-ı Ali Yayınevleri" **42. Kütüphaneler haftası etkinlikleri dahilinde, Osmanlı Bankasında gerçekleştirilen konuşma**, 2006, [http://www.obarsiv.com/nedret_isli.html (son erişim: 10 haziran 2015)]
- Kalyoncu, Cemal (söyleşen) "12 Eylül öncesi yanlış bir yol izledik" [oral çalışmalar ile röportaj] **Aksiyon Dergisi** 522. sayı, (Çevrimiçi) http://www.aksiyon.com.tr/portreler/12-eyul-oncesi-yanlis-bir-yol-izledik_514813, 17 Mayıs 2015
- Kara, Ahmet (söyleşen) "Beşir Ayvazoğlu ile Babıâli Sohbeti" 1453 **İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 23, sf 31-35
- Kekeç, Ahmet "PİAR destekli zulüm..." **Yenişafak Gazetesi** 19 ocak 2006
- Keser, Turgay'ın soruşturması "Gazeteler ve Kitap Ekleri" 2005 **Evrensel Gazetesi**, 18 Aralık , (Çevrimiçi) http://yeniedebiyat.blogcu.com/gazeteler-ve-kitap-ekleri/76732 / 09 Ocak 2016
- Keskin, Esra "Orhan Pamuk'tan çok satan yazar Arif Pamuk" **Zaman Gazetesi** 2 Ocak 2011, (Çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/pazar_orhan-pamuktan-daha-cok-satan-yazar-arif-pamuk_1073057.html, 20 Ağustos 2014
- Kılıç, Savaş "Redaktör ve Editör ne iş yapar" (Çevrimiçi) http://t24.com.tr/k24/yazi/redaktor-ve-editor-ne-is-yapar,340, 3 Eylül 2015

- Oral, Sibel "Yayinevleri kaç editörle, nasıl çalışıyor?", **T24.com** 3 Eylül 2015, (Çevrimiçi)
<http://t24.com.tr/k24/yazi/yayinevleri-kac-editorle-nasil-calisiyor,348>, 9 Eylül 2015
- Osmanloğlu, Ömer "Yayıncılığın Babıâli'deki Serüveni" **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 23, sf 22-28
- Öz, Asım "Popüler Kültürün Dönüştürme Aracı: 'Gazetelerin Kitap Ekleri'" **Haksöz Dergisi** Sayı 184- Temmuz 2006, (Çevrimiçi)
http://www.haksozhaber.net/okul/article_detail.php?id=4753, 21 Temmuz 2015
- Özarslan, sevinç "Ötüken'in Uzun Hikayesi" **Zaman Gazetesi** 23 Haziran 2014 (Çevrimiçi)
http://www.zaman.com.tr/kultur_otukenin-yarim-asirlik-uzun-hikayesi_2226137.html, 19 Haziran 2015
- Özge Kara "7/24 hizmet, zengin içerik, uygun fiyat" **Radikal Gazetesi** 28 Ağustos 2015,
<http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/-424890>, 31 Ağustos 2015
- Özpalabıyıklar, Selahattin "Editörün (Teamüle uyararak gerekmediği halde yazılmış ve biraz uzunca tutulmuş) notu", **T24.com** 3 eylül 2015, (Çevrimiçi)
<http://t24.com.tr/k24/yazi/editor,342>, 03 Eylül 2015
- Öztürk, Muhsin "Kitabım çıktı aldınız mı?" **Aksiyon Dergisi** 423. sayı, 13 Ocak 2003, (Çevrimiçi)
http://www.aksiyon.com.tr/kultur-sanat/kitabim-cikti-aldiniz-mi_511008, 8 Ocak 2016

- Özyalçiner, Adnan "Babîâlî'nin Kaybolan Kitaphaneleri (kitabevleri)" **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 23, sf 45-49
- Pektaş, Ali "Frankfurt 2008 için endişe ve umut bir arada" **Zaman Gazetesi** 20 Ekim 2007, (Çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/cumaertesi_frankfurt-2008-icin-endise-ve-umut-bir-arada_794481.html, 04 Mart 2016
- Saruhan, Emeti "Editör Kitabın Nesidir?" (çevrimiçi) 1 Kasım 2006, <http://www.yenisafak.com/kitap/editor-kitabin-nesidir-14315> (çevrimiçi) 30 Nisan 2016
- Sibel Oral "İntihal Etme ne Olur" (çevrimiçi) <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/intihal-etme-ne-olur>, 28 Nisan 2016
- Uğurlu, Çiğdem "İyi bir okur değilseniz, iyi bir editör olamazsınız" **T24.com** 3 Eylül 2015, (Çevrimiçi) <http://t24.com.tr/k24/yazi/iyi-bir-okur-degilseniz-iyi-bir-editor-olamazsiniz,350>, 9 Eylül 2015
- Uzunoğlu, Sarphan "Yayıcılık dünyasında örgütlü emek mümkün mü?" **T24.com** 3 Eylül 2015, (Çevrimiçi) <http://t24.com.tr/k24/yazi/yayineviorgutlu,360>, 17 Eylül 2014
- Yalçın, Murat "Editörlüğün kitabı yazılmalı" **T24.com** 3 Eylül 2015, (Çevrimiçi) <http://t24.com.tr/k24/yazi/editor2,343>, 8 Eylül 2015
- Yardım, Mehmet Nuri "Kültürümüzün sırat köprüsü'ndeki semti Bâbîâlî" **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 23, sf 17-21

Yılmaz, İhsan

"Erdal öz ile söyleşi: edebiyatın tek okulu ustalardır"

Gösteri Dergisi Ocak 2002, (Çevrimiçi)

<http://www.kelebekegitim.com/erdal-oz-ile-soylesi-edebiyatin-tek-okulu-ustalardir>, 18 Mayıs 2015

"Bilgi, 13 yılda akademik yayıncılığın çehresini değiştirdi", (Çevrimiçi)

<http://www.vitae.gen.tr/?p=5473>, 25 ağustos 2015

"Beyaz Saray Veznecilerde...." **Aksiyon Dergisi**, 261. sayı, 4 aralık 1999

(Çevrimiçi)

http://www.gorselbasim.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=82, 26

Haziran 2015

"Frankfurt Tartışması Bitmiyor" **Milliyet Gazetesi**,

(Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/-frankfurt-tartismasi-bitmiyor--pembenar-detay-kultursanat-975260>, 04 Mart 2016

"Tuğrul Paşaoğlu: Yayıncılık Dijitale göç ediyor"

(Çevrimiçi) <http://tetrailetisim.com/kategori/tetra-blog/49351/tugrul-pasaoglu-yayincilik-dijitale-gocuyor>, 17 Mayıs 2015

"D&R idfix'i satın aldı", Hürriyet Gazetesi 17 Nisan 2013, (Çevrimiçi)

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23064260.asp>, 31 Ağustos 2015

"İlk Yıllarda çok Amatörce, az Sayıda kitap
yayınliyorduk" [Semih Sökmen ile Söyleşi], **Vatan
Kitap** 12 Şubat 2012, (Çevrimiçi)
http://vatankitap.gazetevatan.com/haber/kitabi_bir_pi_yasa_operasyonu_olarak_goruyorlar/1/18199, 25
Mayıs 2014

"Kitapçılar Biner Biner Kapanıyor" **NTV-MSNBC**
21 Eylül 2009, (Çevrimiçi)
<http://arsiv.ntv.com.tr/news/473762.asp>, 30 Ekim
2015

"Hakkımızda" Türkiye Yayıncılar Birliği, (Çevrimiçi)
<http://www.yaybir.org.tr/yaybir/hakkimizda/336>, 21
Eylül 2015

"Tarihçe" (Çevrimiçi)
<http://kitap.ykykultur.com.tr/yky/yky-hakkinda/tarihce/>, 21 Eylül 2015

"Neden İletişim Var" (Çevrimiçi)
www.iletisim.com.tr/neden-iletisim-var, 08 Haziran
2014

Resmi Gazete, 13 Aralık 1951, Sayı: 7981

Resmi Gazete, 3 Kasım 1983, Sayı: 18210

Resmi Gazete, 16 Kasım 1997, Sayı: 23172

"Editörler Yayınevinde Ne iş Yapar", (çevrimiçi)
<http://www.eskader.net/bab-i-ali-sohbetleri/10192.html>, 30 Mayıs 2016

“Yelda Cumalıoğlu ile röportaj” (Çevrimiçi)
<http://www.oncevatan.com.tr/magazin/yelda-cumalioglu-ile-roportaj-h42666.html>, 28 Nisan 2016

"Hobilerini işe Dönüştürdü", **Star Gazetesi**, 27 Eylül 2015, (Çevrimiçi)
<http://haber.star.com.tr/roportaj/hobilerini-ise-donusturdu/haber-1059078>, 3 Mayıs 2016

"E-kitap Teknolojisi Yolun Başında" **Yenişafak Gazetesi**, 11 Eylül 2014, (Çevrimiçi)
<http://www.yenisafak.com/kultur-sanat/e-kitap-teknolojisi-yolun-basinda-657487>, 2 Mayıs 2016

"Kitap Pazarında Online Kapışma" **Sabah Gazetesi**, 4 Ekim 2015, (Çevrimiçi)
<http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/10/04/kitap-pazarinda-online-kapisma>, 3 Mayıs 2016

"Libronet, Yeni nesil bir kitap ekosistemiz"
(Çevrimiçi) <http://webrazzi.com/2014/05/05/libronet-ekitap/>, 3 Mayıs 2016

MÜLAKAT YAPILANLAR

Ahmet Vural – Türdav kurucusu, Basın Yayın Birliği kurucu başkanı. Mülakat Tarihi: 09/03/2015

Alpaslan Durmuş – Türkiye Basım Yayın Meslek Birliği Başkanı – Mülakat Tarihi: 03/05/2016

Ebubekir Erdem* – Dergah ve Erdem yayınları kurucusu, eski Basın Yayın Birliği ve Türkiye Yayıncılar Birliği yönetim kurulu üyesi.

Erdal Cesar* – Basın Yayın Birliği Başkan Yardımcısı, Nesil Yayınevi eski genel müdürü. Mülakat Tarihi:

Erhan Erken* - İstanbul Ticaret Odası 32 Numaralı Basım-Yayın Komitesi Meclis Üyesi

Fahri Aral – Türkiye yayıncılar birliği başkan yardımcısı – Bilgi Üniversitesi Yayınevi Genel yayın Yönetmeni. Mülakat Tarihi: 26/08/2016

İlhan Gündoğdu – Pınar Yayınları Editörü. Mülakat Tarihi: 22/01/2016

Mehmet İnhan (Dr.) – idfix.com eski ceosu. Mülakat Tarihi: 15/11/2015

Mehmet Kahraman – İz Yayınları Genel Müdür. Mülakat Tarihi:

Melike Günyüz – Erdem Yayınları Genel Yayın Yönetmeni. 13/01/2016

Metin Celal Zeynioğlu– Türkiye Yayıncılar Birliği Başkanı - Parantez Yayınları sahibi. Mülakat Tarihi: 04/02/2016

Mustafa Demiray (Dr.) – İSAM yayınları editörü. İnsan ve küre yayınları eski editörü. Mülakat Tarihi: 20/01/2016

Münir Üstün* - Basın Yayın Birliği Başkanı, Mavi Ağaç Yayıncılık sahibi. Mülakat Tarihi:

Mümin Çevik – Üçdal Neşriyat Sahibi. Mülakat tarihi: 3/03/2016

* Bu isimler ile bir defaya mahsus, belirli sorular ışığında mülakat yerine, farklı zaman ve şekillerde konuşmalar yapılmıştır.